

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

BÁCSKAY ANDRÁS

LÁZ AZ ÓKORI BABILÓNIÁBAN

AZ ÚN. LÁZSZÖVEGEK KORPUSZA ÉS ÉRTELMEZÉSE

Történettudományi Doktori Iskola, Doktori Iskola vezetője: Dr. Gergely Jenő, egyetemi tanár, Egyiptológia Program, Program vezetője: Dr. Bács Tamás habilitált egyetemi docens

A bizottság elnöke: Dr. Németh György DSc., egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Kalla Gábor PhD., egyetemi docens

Dr. Vargyas Péter DSc., egyetemi tanár

A bizottság további tagjai: Dr. Török László CMHAS.

Dr. Luft Ulrich DSc., egyetemi tanár

Dr. Dezső Tamás, Dr. Bartos Zoltán (póttagok)

Témavezető: Dr. Zólyomi Gábor CSc., habilitált egyetemi docens

Budapest, 2007

Tartalom

1. Bevezetés	
1.1. A dolgozat célja	4-5
1.2. A kutatás módszere	5-6
1.3. A kutatás nehézségei és korlátai	6-7
1.4. A dolgozat szerkezete: az egyes fejezetek leírása	7-9
2. A babilóniai orvoslás fogalmi keretei	
2.1. Tünet vagy betegség? A babilóniai orvoslás terminológiája	10-15
2.2. A szenvedés fogalma: a betegség társadalmi kategóriája	16-24
2.3. A bajelhárító - gyógyító rítus	24-30
2.4. A rituális szakemberek	30-38
3. A lázszövegek korpusza	39-41
3.1. A terapeuta szövegek	42-63
3.2. A lexikális szövegek	63-66
3.3. A diagnosztikai szövegek	66-67
3.4. A ráolvasások	67-72
4. A láz terminológiája	73-76
4.1. A lázra vonatkozó akkád kifejezések	76-82
4.2. Tünet vagy betegség: a láz kontextusa a szakszövegekben	83-92
5. A felhasznált gyógyhatású anyagok	93-94
5.1. A gyógynövények	94-97
5.2. A fafélék	97-98
5.3. A növényi részek (ágak, magok, termés, héj)	98-99
5.4. A kövek, ásványok	99-101
5.5. A fekáliák (Dreckapotheke)	101-102

5.6. A folyadékok	102-104
5.7. A zsiradékok	104-105
5.8. Összefoglalás	105-107
6. A láz kezelése	108-109
6.1. A gyógyszeres kezelés	109-141
6.2. Az amulettek és egyéb bajelhárító eszközök	141-147
6.3. A kapcsolódó ráolvasások	147-154
6.4. A kapcsolódó rítusok	154-159
7. Konklúziók	160-163
8. Mellékletek	
8.1. A gyógyhatású anyagok összesítő táblázatai	164-186
8.2. Bibliográfia	187-190
8.3. A terapeuta lázkorpusz szövegei	191-308

1. Bevezetés

1.1. A dolgozat célja

A disszertáció témája a lázzal kapcsolatos babilóniai forrásanyag feldolgozása és a források értelmezése. A láz kezelésére vonatkozó források elemzése során két tézisémet igyekszem igazolni: egyrészt azt, hogy a babilóniaiak betegségekről alkotott felfogása megegyezett az előjelekről alkotott elképzeléseikkel, azaz az orvoslással kapcsolatos forrásokban megjelenő betegségeket, tüneteket egyaránt ártó hatású előjelnek tekintették, másrészt azt, hogy a mezopotámiai gyógyító rítusok kezelése során a bajelhárító rítusok paradigmája szerint jártak el, azaz az előjelhordozónak tekintett páciens, illetve testrészt „megtisztítására” törekedtek. A gyógyítás folyamatát a következőképpen rekonstruálhatjuk:

- előjelek azonosítása a páciensen, illetve annak környezetében,
- az ártó hatású ómenek hordozóira (esetünkben a páciens testrészeire) irányuló „gyógyszeres kezelés”, amelynek célja az előjel további ártó kisugárzásának megakadályozása,
- amulett vagy egyéb bajelhárító eszköz alkalmazása, amely védi a páciens, illetve a megtisztított testrészt a további „fertőzéstől”,
- végül pedig az ártó hatású előjel küldőjének (azaz a betegség okozójának) pácienssel szembeni haragját csillapító, megszüntető rituálé elvégzése.

A fentiek alapján úgy véljük, hogy értelmetlen a mezopotámiai orvoslás fogalomkészletét, kezelési eljárásait önmagában vizsgálni, mivel az orvoslás és a bajelhárító rítusok hasonló nézőpontból tekintettek a betegségekre: a fizikai panaszokat, fájdalmakat, azaz a tüneteket és a betegségeket egyaránt isteni üzenetként értelmezték. Az orvosi szövegek ezen üzenetadás egy speciális fajtájával foglalkoznak, nevezetesen, amikor az ember testén jelenik meg az előjel. A kedvezőtlen előjel ártó kisugárzása további szenvedést okozhatott, ezért a mezopotámiai orvosi szövegek általában többféle testi szenvedést is felsorolnak egy-egy esetben. Így bizonyos mértékig oksági viszony van a kedvezőtlen előjel és annak ártó hatású kisugárzása között. Ez azonban nem azonos a modern orvostudomány tünet-betegség kapcsolatával, mivel a kedvezőtlen előjel ártó kisugárzása bármilyen fajta fizikai, mentális szenvedéssel vagy egyéb csapással járhatott, azaz inkább szakrális tisztaság és tisztátalanság határozta meg. Dolgozatomban ezért

megkülönböztetem a különböző betegségeket, illetve szenvedéseket okozó előjeleket, a kedvezőtlen előjel által okozott további ártalmas kisugárzástól. A mezopotámiai orvosi szövegekben megjelenő gyógyító eljárásokat tehát a bajelhárító rítusok egyik alfajának tekintem.

Választásom egyrészt azért esett az orvosi szövegek lázzal foglalkozó korpuszára, mivel az ide tartozó szövegekkel – más betegségektől eltérően – a kutatás még nem foglalkozott mélyrehatóan, ezért a témának egyetlen átfogó vagy akár részproblémát érintő feldolgozása sincs. Másrészt a láz szemléletesen példázza a kutatás zavarodottságát a mezopotámiai orvoslás fogalmi készletét illetően, azaz a láz babilóniai terminológiája eklatáns példát kínál arra, hogy érzékeltesük a hagyományos tudományos felfogás tünet-betegség összefüggésre épülő tanácstalanságát.

1.2. A kutatás módszere

Az ókori gyógyászat történetével foglalkozó szakkönyvekben külön fejezetet alkotnak az ókori keleti kultúrák orvosi gyakorlatai, a mértékadó szakmunkák külön fejezetet szentelnek mind az egyiptomi, mind a mezopotámiai, mind pedig a zsidó-arámi gyógyászatnak. Megállapítható, hogy az orvoslás kutatása mára mind az egyiptológiában mind pedig az asszíriológiában bizonyos mértékig részkutatási területté vált. Az ókori közel-keleti gyógyászatot vizsgáló kutatók sok esetben egy-egy orvos segítségét igénybe véve közösen igyekeznek feltárni az ókori ember betegségeit, gyógyszereit és kezelési eljárásait. Bár az orvoslás történetével általánosságban foglalkozó munkák azonos módon mutatják be a két kultúra orvosi gyakorlatát, az egyiptológusok és az asszíriológusok kutatásai azonban más-más irányba mutatnak. Ennek alapvető oka a két terület eltérő mennyiségű és különböző minőségű forrásaiban keresendő. Az orvoslás történetét tárgyaló összefoglaló jellegű munkákban, az utóbbi években szemléletváltás érzékelhető abban a tekintetben, hogy felismerték az ókori keleti kultúrák gyógyítással foglalkozó szöveghagyományinak összetettségét és – a korábbiaktól eltérően – meghatározónak vélik a mágia szerepét.¹

¹ Roy Potter: Die Kunst des Heilens. Eine medizinische Geschichte des Menschenheit von der Antike bis heute, Heidelberg – Berlin, 2000, pp. 44-45.

Mivel tézisem szerint a babilóniai gyógyászat a jóslási, illetve bajelhárítási rítusok egyik típusának tekintendő, a hagyományos értelemben vett orvosi szövegeken (terapeuta szövegek, betegséglisták, diagnosztikai szövegek) túl, a bajelhárító rítusokban szereplő egyéb szövegeket (ráolvasás-katalógusok, bajelhárító mágikus eszközök listája, imák és az ún. „irodalmi szenvedés” forrásai) is vizsgáltam. A láz kezeléséhez közvetlenül kapcsolható szövegeket az ún. terapeuta, a diagnosztikai/prognosztikai szövegekben, a farmakológiai és a bajelhárító eszközöket tartalmazó listákban és a ráolvasás-katalógusokban találtam. A többi, fent említett szövegtípusban fellelhető szöveghely pedig a babilóniai orvosi terminológia lázzal kapcsolatos fogalmának tisztázáshoz nyújtott segítséget.

A kutatás első lépéseként a kiadott mezopotámiai ékírásos szövegkorpuszban azonosítottam a lázzal foglalkozó szövegeket, majd sor került a szövegek feldolgozására (átírás és fordítás elkészítése). A második lépés során a korpusz szövegeit különböző szempontok alapján vizsgáltam, külön választva a láz terminológiájára, a gyógyszer előállítására és alkalmazására, az amulettek alkalmazására, valamint a kapcsolódó ráolvasásokra és rítusokra vonatkozó részeket. Az adatokat – ahol lehetett – táblázatba rendeztem, majd a korpuszban való előfordulási gyakoriság, valamint eloszlás alapján vizsgáltam.

1.2. A kutatás nehézségei és korlátai

A lázszövegek korpuszához tartozó szövegek azonosításában nehézséget jelentett, hogy egyrészt a babilóniai szöveghagyományban (elsősorban az ún. terapeuta szövegek körében) a láz kezelésével foglalkozó szövegek nem formálódtak a babiloni írnokok által szerkesztett önálló sorozattá, másrészt a babiloni orvosi szövegek feldolgoása során a kutatók a lázat – saját kulturális kontextusukból kiiindulva – nem valamely konkrét betegségként, hanem tünetként határozták meg. Ezen okok miatt a lázzal kapcsolatos szövegek a tematikusan (azaz betegségek szerint) csoportosított szövegkiadásokban sem alkotnak külön csoportot.

A lázszövegek azonosítása során kiderült, hogy a korpusz nagyon diverzifikált, azaz igen sokféle szövegtípust (lexikális szöveg, terapeuta szöveg prognosztikai, illetve diagnosztikai szöveg, amulett-lista, ráolvasás-sorozat stb.) tartalmaz, a különböző szövegtípusok feldolozása során a kutatók a fordításban egymástól némiképp eltérő terminológiát használnak.

A kutatás során csak a már kiadott szövegekre támaszkodtam, kiadatlan szöveget nem dolgoztam fel, bár a lázszövegek azonosítása során több alkalommal találtam utalást a korpuszba tartozó kiadatlan szövegre, ezt a szövegleírásokban jeleztem. Az említett korlát ellenére, úgy hiszem, hogy a disszertáció kettős célja – egyrészt a lázszövegek kopuszának meghatározása és a szövegek feldolgozása, illetve a lázszövegek példáján keresztül a mezopotámiai orvoslás megközelítésének bajelhárító rítusként értelmező nézőpontjának bemutatása – megvalósult.

1.4. A dolgozat szerkezete: az egyes fejezetek leírása

Az első (a fentiekben tárgyalt) fejezetekben meghatározom a dolgozat célját, és legfontosabb téziseit, majd az orvosi szövegek interpretációs irányzatainak áttekintését követően leírom a disszertáció kutatási metódusát, végül pedig áttekintem a kutatás során felmerült nehézségeket és felhívtam a figyelmet a disszertáció korlátaira.

A második fejezetben a mezopotámiai orvoslás fogalmi kereteit járom körül, ennek során foglalkoztam a betegség és a tünet kapcsolatával, tisztázom a betegség, illetve a szenvedés fogalmát, valamint az ezeket kiváltó okokat. Mivel tézisem szerint a gyógyítási rítusok a bajelhárító rítusok egyik altípusát képviselik, vizsgálom a bajelhárító és a gyógyító rítus egymáshoz való viszonyát. Az egyes kérdések tárgyalása során előbb összefoglalom a mértékadónak számító kutatók egymástól eltérő álláspontjait, majd állást foglalok a tárgyalt témákban.

A mezopotámiai orvoslás általánosabb kérdéseinek tárgyalását követően kerül sor az általam feldolgozott lázszövegek bemutatására és értelmezésére, amelyet négy fejezeten keresztül (3-6 fejezetek) fejtek ki.

A harmadik fejezetben bemutatom a lázszöveg korpuszát, amelyek elemzésére a soron következő fejezetekben kerül sor. Az áttekintés során bemutatom a lázszövegek kopuszának szövegtípusait, amelyből megállapítható, hogy a mezopotámiai ún. tudományos szövegek minden típusában (lexikális szövegek, ómen szövegek, „kezelési szövegek”, ráolvasások) található lázszöveg. A szövegek közül kiemelt fontosságúnak tartom az ún. terapeuta szövegeket (a fent említett „kezelési szövegek”), mivel bár ezek szövegek számítanak a mezopotámiai orvoslás

legfontosabb szakszövegeinek, a kutatás azonban nem fordított elég nagy figyelmet rá. Míg például a számos táblát tartalmazó bajelhárító szövegsorozatok vagy ómenszövegek feldolgozottsága igen magas szintű, a terapeuta szövegek nagy többsége csak ékírásos szövegkiadásokban jelent meg. A lázkorpusz minden terapeuta szövegéről szövegleírást készítettem a következő séma szerint:

- lelőhely
- datálás
- szövegkiadás
- tartalmi jellemzők
- a lázra vonatkozó megjegyzések
- gyógykészítmény leírása
- kezelések leírása

A negyedik fejezet a láz mezopotámiai terminológiájával foglalkozik. Bemutatom a kutatás hagyományos felfogását, eközben sorra veszem a lázra használt akkád kifejezéseket, és igyekszem különbséget tenni az egyes kifejezések jelentésárnyalatai között. A terminológia kapcsán megvizsgálom, hogy a lázkorpusz szövegeiben milyen szakkifejezéseket alkalmaztak a testhőmérséklet jelölésére, illetve a láz, a gyulladás mely fajtáit különböztették meg. Mivel a lázat a páciens testén érzékelhető előjelként, illetve egyéb ártó hatású előjelek (betegségek) veszélyes kisugárzásaként fogom fel, kulcskérdésnek tartom annak vizsgálatát, hogy mely testrészekben nyilvánult meg. A vizsgálat eredményét a láz kontextusát tartalmazó alfejezetben foglalom össze.

Az ötödik fejezet a terapeuta lázszövegek gyógyszereinek alapanyagaira fókuszál. A fejezetben, táblázatos formában összefoglalom a szövegekben előforduló gyógyhatású anyagok gyakoriságát, illetve korpuszon belüli eloszlását, ezt követően pedig a terapeuta szövegek adatait összevetem a farmakológiai listákban szereplő adatokkal. Ennek révén a két szövegtípus közötti azonosságok kimutatása a célom. A gyógyszerek hatóanyagainak elemzése kapcsán azt is vizsgálom, hogy mely gyógyhatásúnak vélt anyagokat, illetve gyógykészítményeket alkalmazták a leggyakrabban a láz kezelése során. A felhasznált gyógyhatású anyagok előfordulási gyakoriságát bemutató táblázatokból levonható következtetések révén igyekszem megállapítani, hogy vannak-e jellemzően a láz gyógyítására, vagy csillapítására

használt anyagok. Úgy vélem ezen elemzés során megválaszolhatóvá válik az a kérdés, hogy a gyógyszer összeállításához szükséges alapanyagok kiválasztásában szerepet játszottak-e a hatóanyag szempontjai.

A hatodik fejezetben a láz csillapítására, illetve a lázbetegségek megszüntetésére irányuló terapeuta és mágikus kezeléseket foglalom össze. Ebben a fejezetben igazolni kívánom azon tézisémet, miszerint a gyógyító rítusok (kezelési eljárások) lényegében a bajelhárító rítusok paradigmáját követik, azaz az ártó hatásúnak tekintett előjelnek, illetve ártalmas hatásának a megszüntetésére, illetve kiküszöbölésére irányulnak. A gyógyítási rítusnak a terapeuta szövegekben megjelenő 4 összetevőjét (gyógyszeres kezelés, amulett, kapcsolódó ráolvasások és kapcsolódó rítusok) külön-külön alfejezetben vizsgálom. Ennek során bebizonyítani kívánom, hogy a gyógyszeres kezelési eljárások és az amulettek alkalmazása közvetlenül a betegség, illetve annak kisugárzása révén érintett testrészekre fókuszál. Ebben a fejezetben külön foglalkozom a kezelések modern orvosi szempontból praktikusnak tűnő, valamint mágikus elemeivel. A fejezetben ismét csak vizsgálom a különböző szövegtípusok egymás közötti kapcsolatát, ennek során a terapeuta lázszövegek gyógyító rítusának egyes elemeit, a lexikális szövegek anyagával vetem össze, így az amuletteket a bajelhárító eszközöket felsoroló listákkal, illetve a kapcsolódó ráolvasásokat a ráolvasás-sorozatokban szereplő ráolvasásokkal hasonlítom össze.

A hetedik fejezetben összefoglalom a dolgozat főbb konklúzióit.

A dolgozathoz csatolt mellékletben a lázkorpuszhoz tartozó terapeuta szövegek feldolgozását helyeztem el. A szövegleírásokban általában a teljes táblát mutatom be, de azon szövegek esetében, amelyeknek csak egy része tartalmaz láz kezelésére vonatkozó részeket, csupán a lázra vonatkozó szövegrészletet közlöm. A szövegeket – a tudományos szövegek esetében megszokott módon – formai alapon csoportosítottam: az egyik csoportba az ún. egyedi szövegek (egy-egy kezelést tartalmazó tábla), a másodikba pedig az ún. sorozatok (egy-egy hosszabb orvosi szöveg-sorozat darabjai) kerültek. A sorozatot tartalmazó táblákat további két altípusra osztottam: az egyik azon szövegeket tartalmazza, amelyekben a lázzal kapcsolatos részek csupán részét képezik egy nagyobb sorozatnak, a másikba pedig a csupa láz-kezelést tartalmazó szövegeket soroltam.

2. A babilóniai orvoslás fogalmi keretei

2.1. Tünet vagy betegség? A babilóniai orvoslás terminológiája

A mezopotámiai orvosi szövegek 19. század végi megismerése óta a kutatók igyekeznek feltárni a szövegekben megjelenő tünetek és betegségek összefüggéseit.² Ennek a kutatásnak két irányzata alakult ki: a modern orvosi (ún. orvos-assziriológiai), illetve az etno-gyógyászati szempontú megközelítés. Az előbbiek modern orvosi szemmel és háttérrel közelítenek a mezopotámiai forrásokhoz, és a mai betegségek, illetve orvosi kezelések ókori megfelelőit, illetve előfutárait keresik a szövegekben, az utóbbiak pedig etnológiai párhuzamok alapján próbálják azonosítani a szövegekben megjelenő betegségeket.³

Bár a mezopotámiai forrásokban a betegségeket, a testi és lelki szenvedést és rossz közérzetet általánosságban jelentő akkád kifejezések is vannak, az orvoslás legfontosabb forráscsoportjaiban (a terapeuta gyógyászati szövegek receptjeiben, a diagnosztikai/prognosztikai szövegekben és a lexikális listákban) különböző tünetekhez kapcsolt betegségek szerepelnek. Bár a kutatók közül többen is leírták az ókori mezopotámiai kultúra betegségekről alkotott elképzeléseinek rendszerét, a kutatás még nem tudott egyértelműen válaszolni arra kérdésre, hogy az orvosi szövegekben – elsősorban a terapeuta gyógyászati szövegekben – megjelenő tünetek és betegségek között milyen összefüggés van. Az már régóta nyilvánvalóvá vált, hogy az ún. tünetleírások nem kapcsolhatók kizárólag egyes betegségekhez, hiszen ugyanazon tünetleírások nagyon különböző betegségek mellett is megjelenhetnek, illetve az egyes betegségekhez kapcsolható tünetleírások egymástól jelentősen különböznek. Így például a nem orvosi szövegek kontextusban kisugárzásként,

² Az ókori közel-keleti orvoslás tudományos megközelítéseihez részletesen lásd. H. Avalos: *The Illness and Health Care in the Ancient Near East. The Role of the Temple in Greece, Mesopotamia and Israel.* Harvard Semitic Monographs 54, Atlanta, 1995, pp. 2-25.

³ A két irányzatról részletesebben M. Stol: *Epilepsy in Babylonia.*, Styx. Cuneiform Monographs II., Groningen, 1993, pp. 1-5.

ragyogásként fordított *c/tu* betegséghez az orvosi szövegekben az alábbi panaszok kötődnek:

Ha valakit *c/tu* (betegség) ragadott meg, és (a páciens) állandó fejfájás gyötri...⁴

Ha valakit ugyanaz (a betegség ragadott meg), hűvösség (és) hidegrázás gyötri...⁵

Ha valakit ugyanaz (a betegség ragadott meg), lázas (és) pánikrohama van...⁶

Mivel nem értjük pontosan az ókori mezopotámiai gyógyászat taxonómiai és fogalmi rendszerét, illetve saját kultúránk fogalomkészletével és rendezési elveivel közelítettünk ezekhez a szövegekhez, így mára jelentős fogalmi zavarok alakultak ki. Az alábbiakban először az általam fontosnak tartott kutatók eredményeit mutatom be, majd felvázolom a babilóniai orvosi terminológia újabb megközelítését.

Az eddigi jelentősebb kutatási eredmények

A babilóniai gyógyászat egyik kiváló kutatója R. D. Biggs leszögezte, hogy a babilóniai orvosok nem rendelkeztek mai értelemben vett betegség-fogalommal, illetve a különböző betegségekhez kapcsolódó panaszokból, tünetekből (fejfájás, láz, köhögés stb.) a betegségek igazi természete nem ismerhető meg.⁷ Biggs úgy vélte, hogy a babilóniaiak a betegségeket valamilyen kívülről érkező behatolási módnak tekintették, így a betegségeket és minden egyéb testi bajt az istenek által küldött büntetésként fogták fel.⁸

Biggs fejtegetése abból indul ki, hogy az egyes betegségek kezelése (hashajtás, hánytatás) sokszor nem kapcsolódik pontosan a tünetleírásban vagy a betegség meghatározása kapcsán említett testrészekhez, illetve testi funkciókhoz. Így, bár felismeri, hogy a babilóniai orvoslás tünetleírásai és betegség-meghatározásai között a mai modern orvosi értelemben nincs összefüggés, mégis a modern diagnosztikai alapelvekből kiindulva (amely a test patológiai állapotához (normális illetve abnormális) kapcsolja a betegség fogalmát, amelyre a tünetek csoportja utal) igyekszik – sikertelenül – meghatározni a mezopotámiaiak betegségről alkotott terminológiai rendszerét.

⁴ B.2/21 Rev. 4.

⁵ B.2/21 Rev. 10

⁶ B.2/21 Rev. 12

⁷ R.D. Biggs: *Medizin*, RLA pp. 625-626.

⁸ R.D. Biggs: *Medicine, Surgery, and Public Health in Ancient Mesopotamia*. In: I. M. Sasson (ed.) *CANE III*. pp. 1911-24.

A téma egy másik elismert szakértője, M. Stol a tünet fogalmát azonosította a szövegekben említett „betegség természetével”, amelyeknek a beteg testén való megjelenéséből az orvos meg tudta határozni a páciens kínzó betegsége(ke)t, illetve fel tudta állítani a beteg diagnózisát (azaz a beteg meghal vagy felépül).⁹ A betegségeket általános értelemben jelentő három akkád kifejezés (*murcu*, *simmu*, *miqtu*) jelentésárnyalatát vizsgálva megállapította, hogy míg a *murcu* általánosságban jelent bármilyen betegséget vagy szenvedést, addig a *miqtu* az óbabiloni ráolvasásokban megjelenő „égből alászálló” betegségek” eredetmítoszához kapcsolható (a mítoszban a beteségek, illetve a szenvedést okozó démonok az Égből szállnak le a Földre az állatok és az emberek testi-lelki gyötrésére), a *simmu* kifejezés pedig olyan betegségeket jelölt, amelyek a közvetlenül érzékelhető (azaz lázható, tapintható, szagolható stb.) szimptómákhoz kapcsolódtak.¹⁰

Stol helyesen ismerte fel a babilóniai gyógyító rítus három lényeges alkotóelemét (a betegség természetének meghatározása, a betegség azonosítása és a betegség kimenetelének feltárása), illetve jól látta, hogy a babilóniai orvosi terminológia megértéséhez a kulcsot nem az egyes betegségek mellett előforduló szimptómák vizsgálata, hanem egyrészt a betegségek eredetére utaló (ráolvasások, átokszövegek stb.) szövegek, másrészt pedig az egyes szakkifejezések lényegét leíró források vizsgálata jelenti. A kutató azonban főleg a betegségek fogalmának kulturális hátterét igyekezett feltárni, és nem foglalkozott kellő mélységben a tünet és betegség közötti összefüggés problémáival.

A babilóniai diagnosztikai ómensorozatot feldolgozó N. Heessel szerint a babilóniaiak betegség-fogalma a testi és lelki ártalmakat egyaránt magába foglalta, azaz – szerinte – a babilóniaiak komplex állapotként fogták fel a betegségeket és az egyén megbetegedése mögött mindig valamely istenség, illetve démon „kezének” beavatkozását látták (*q;t oli*), akiket Heessel betegségokozókként határoz meg.¹¹ Heessel szerint a babilóniai orvoslás taxonómiai rendszere 3 kategóriát különböztetett meg:

1. szimptómák (testi fájdalmak, testrészek elszíneződése, testhőmérséklet, végtagok abnormális, illetve véletlen mozgása, a beteg, illetve valamely

⁹ M. Stol: *Diagnosis and Therapy in Babylonian Medicine*. Jaarbericht „Ex Oriente Lux” 32 (1991-92), p. 48.

¹⁰ M. Stol: (1993) pp. 11-13.

¹¹ N. Heessel: *Babylonisch-assyrische Diagnostik*, AOAT 43, Münster 2000, p. 3.

- testrésze által kiadott hangok, beteges testi elváltozások, abnormális táplálkozási szokások, a testnedvek folyása és elzáródása, általános közérzet, a beteg normálistól eltérő vagy a betegség során feltűnő viselkedése)
2. betegségek (ide tartoznak a konkrét betegségnevek, valamint a „betegség természete” terminus)
 3. betegségokozók (istenek és démonok)

A Heessel által felvázolt babilóniai orvosi terminológiai rendszerben a tünetek mellett említett betegségnevek nem egyszerűen a betegség megnevezést jelentette, hanem a betegség természetének (*viknu*) meghatározását és a betegség elnevezését, megszólítását (*vymu*). Így Heessel új értelmezést adott a betegség természetének, mivel a szimptomákat a babilóniai orvos nemcsak a betegségek meghatározásához használhatta, hanem a gyógyítás számára kulcsfontosságú tényezőre, a betegséget okozó istenség azonosítására is, és meg tudta jósolni a betegség kimenetelét is.¹²

Heessel helyesen ismerte fel, hogy a páciens testén érzékelhető szimptomák közvetlenül az azokat okozó istenségtől függtek, és minden jó gyógyító szakember, aki ismerte az oksági összefüggéseket az előjelnek tekintett szimptomák és az istenségek között, a szimptomák/előjelek gondos és pontos tanulmányozásával meg tudta nevezni a szimptomákat/előjeleket, illetve a betegséget okozó istenséget.

M. Geller szerint az ókorban nem volt olyan éles különbség a betegség és a szimptomák között, mint napjainkban, a testi szenvedés bizonyos formáit (pl. a lázat, a fej- és a gyomorpanaszokat, vagy a köhögést) szimptomának és betegségnek is tekintették. Megfigyelhető az is, hogy a forrásainkban számos betegség elnevezése valamely testrészhöz kapcsolódik, így például a tüdő-, a vesebetegség, vagy több ún. belső betegségek. Geller hangsúlyozza, hogy az ókori babilóniaiak betegség-taxonómiai rendszere éppolyan mértékben kevert volt, mint amilyen mértékben az emberi anatómiáról alkotott elképzelésük. Véleménye szerint a betegség fogalma olyan összetett konstrukció volt, amelyet a vallás és a tudomány együttesen alakított ki. A test természetes állapota az egészséges volt, amelyet megzavarhatott az istenség beavatkozása vagy egyéb más megmagyarázhatatlan tényező.¹³

¹² N. Heessel: Diagnostik in Babylonien und Assyrien. *Medizin Historien Journal* 36 (2001) p. 248., hasonlóan vélekedik Maul is, aki úgy véli, hogy az „X istenség keze” típusú betegség-elnevezések mögött valójában mai értelemben vett, szabályos betegségek rejtőznek lsd. S. Maul: Die Heilkunst des Alten Orients, *Medizin Historisches Journal* 36 (2001) p. 14.

¹³ M. Geller: Ancient Medicine: The Patient's Perspective. *Journal of Nephrology* 17, (2004), p. 607.

Geller helyesen világít rá arra, hogy az egyes mezopotámiai orvosi szakkifejezéseket vizsgálva nehéz tisztán látni, mivel ugyanazon kifejezések az egyik esetben valamely konkrét betegség „tüneteként”, más esetben (sokszor ugyanazon szövegben) pedig egyedi szenvedésként, azaz betegségként határozhatók meg, illetve, hogy a mezopotámiai orvoslás fogalmi kereteit a vallás és a tudomány együttesen alakította ki.

Az újabb megközelítés

A mai közfelfogás a beteg testén észlelt tünetek és a betegség között közvetlen oksági kapcsolatot feltételez, azaz a tüneteket patológiai kapcsolatba hozza a betegségekkel, így például a lázat vagy az orrfolyást a megfázás vagy az influenza tünetének szoktuk tekinteni. A babilóniaiak betegségfelfogása azonban egy egészen más alapelven nyugodott. Úgy vélem, hogy a babilóniaiak betegségekről alkotott felfogása megegyezett az előjelekről alkotott elképzeléseikkel, ezért a beteg testén érzékelhető fizikai tünetet az istenségektől származó előjelnek tekintették, azaz olyan ártó hatású ómennek, amely éppenséggel a páciens testén nyilvánul meg.¹⁴ Fontos leszögezni, hogy nemcsak a testi szimptomákat, hanem a beteg környezetében számos egyéb fizikai, lelki és pszichés körülményt is ominózusnak tartottak, így például a beteg tudatának épsége (pl. felismeri-e a hozzátartozóit) vagy a beteg megszokottól eltérő viselkedése éppen úgy előjelértékű volt a betegség meghatározása során, mint a különböző, azaz a megszokottól általában eltérő, állatok feltűnése, illetve viselkedése. A páciens testén lévő ártó hatású előjelek kisugárzására az illető beteg lesz, ezért a babilóniai orvoslás célja e folyamat megállítása. Ezzel magyarázható, hogy a mezopotámiai orvosi szövegtörzs döntő hányadát adó terapeuta szövegek elsősorban valamely testrészhez kapcsolódó betegség kezelését tartalmazzák, illetve a gyógyszeres kezelés mellett gyakran megjelenő amulettek alkalmazása is, amelynek az volt a célja, hogy az ártó hatású előjeltől megszabadított testrészt, illetve a beteget megvédje a további hasonló ártalmaktól. A folyamat ugyanis a terapeuta eljárással nem ért véget, a gyógyító rituálét végző szakember nemcsak az előjeleket, illetve azok ártó kisugárzását kezelte, hanem azt is tisztáznia kellett, hogy minek az előjele az észlelt ómen. A prognosztikai, diagnosztikai szövegek kapcsán ugyanis világos, hogy a testi előjeleket valamilyen isteni csapás előhírnökeinek tekintették. Úgy vélem tehát, hogy értelmetlen a mezopotámiai

¹⁴ vö. S. Maul: *Zukunftsbewältigung*, Mainz, 1994, p. 40, valamint a 21. megjegyzés.

orvoslás fogalomkészletét, kezelési eljárásait önmagában vizsgálni, mivel az orvoslás és a bajelhárító rítusok hasonló nézőpontból tekintettek a betegségekre: a fizikai panaszokat, fájdalmakat, azaz a tüneteket és a betegségeket egyaránt előjelként, isteni üzenetként értelmezték.

A fenti véleményemet támasztják alá a szakszövegeken kívüli források közül a legtöbb adatot nyújtó újasszír levélkorpusz egyes szövegei is. Az asszír királyi udvarban szolgáló orvosok és ráolvasópapok leveleiben kevés betegségnév fordul elő, inkább a páciens közérzetét valamint esetleges szenvedését említik. A leggyakrabban említett betegségnévek a következők: malária (*diŒEY*), dögvész (*viptu*), pestis (*mutanu*) és epilepszia (*antavubbY*). Jellemzően mindhárom valamilyen széles körben közismert betegség elnevezése. A beteget gyötrő panaszok, szenvedések kapcsán a lázat, a hidegrázást, a szemgyulladást, a végtagok elernyedését, és az aluszékonyságot említik, közülük messze a leggyakrabban említett a láz.¹⁵ Egy udvari orvos a királynak küldött egyik levelében világosan utalt a tünetek/előjelek, a betegség természete és a betegség kezelése közötti – a laikusok számára is érthető – kapcsolatrendszerre:

„Miért nem diagnosztizáltad a betegségem természetét (*vikin murcija*) és miért nem hajtottad végre annak kúráját (*bulfu*)?” (- kérdezte tőlem a király.) A királyi audiencián korábban már elmondtam, hogy (akkor) nem tudtam meghatározni a (beteg) szimptomáit (*sakikkY*)...¹⁶

A levélből kiderül, hogy a gyógyítási folyamat kezdetének a betegség természetének megállapítását tekintették, amelyhez először is szükség van a szimptomák (ebben az esetben a láz) összegyűjtésére és azonosítására. A babilóniai orvosok tehát a tüneteket olyan előjelnek tekintették, amelyből következtetni tudtak a páciens gyötrő betegség természetére. A betegség természete magában foglalta a panaszok/szimptomák azonosítását, a betegség/kór azonosítását, a betegség okozójának és küldőjének kiderítését, valamint a betegség kimenetelének meghatározását. Az orvos csak ezen információk birtokában tudta kiválasztani a megfelelő kezelést, amely ebben az esetben ez egy borogatás, egy nyakba akasztható bajelhárító amulett és egy kenőcs. Világos taxonómiai különbség van tehát az

¹⁵ S. Parpola, *Letters from Assyrian and Babylonian Scholars (LAS)*, Helsinki, 1993, Nr. 243, 193, 242, 315, 320, 328, 239, 213.

¹⁶ LAS Nr. 315.

előjelnek tekintett szimptómák és a konkrét betegség, azaz az ártalmasnak tekintett hatás közt, aminek lényegi eleme, hogy természettel rendelkezik.

2.2. A szenvedés fogalma: a betegség társadalmi kategóriája

A források nem nyújtanak egzakt képet arra vonatkozólag, hogy az ókori mezopotámiai ember számára mit jelentett pontosan a szenvedés, vagy a betegség fogalma, illetve mit takart számukra a betegség kezelése. Mezopotámiában egyrészt azt tekintették betegnek, aki a testén tapasztalt (elő)jelek (például kiütések, láz stb.) és az egyéb kedvezőtlen előjelek alapján magát betegnek gondolta, illetve akit a körülötte lévők az általuk tapasztalt előjelek alapján (pl. elfelejti, amit mondott, nem ismeri fel rokonait, barátait stb.) betegnek tartottak. Az ember életét általában akkor tekintették teljesnek, ha haláláig jó egészségnek örvendett, jó viszonyban volt az istenekkel és voltak gyermekei, akik a halála után gondoskodtak számára a rendszeres halotti áldozatokról. Ezt az idealisztikus állapotot olvashatjuk Nabú-naid babilóni király édesanyjának, Adad-guppi királynőnek az egyik feliratában. A felirat a jó testi állapotot a következőképpen határozza meg: „a szemeim jók, a hallásom kitűnő”. A jó testi-lelki állapotot a mezopotámiaiak az istenekkel, illetve a személyes védőistenséggel fenntartott megfelelő viszony egyik kifejeződésének tartották. A viszony megromlása pedig a szakrális védelem megszűnésével, és az ennek következtében kiszolgáltatottá vált egyénre zúduló csapások sorozatával járt. A mezopotámiaiak tehát a szenvedést, az egyént súlytó isteni harag megnyilvánulásaként fogták fel. A gyógyítás folyamatának megértéséhez véleményünk szerint három különböző összetevőt kell vizsgálnunk: a betegségek társadalmi értelmezését (a betegség, mint emberi tapasztalat), a betegségek kognitív értelmezését (elrendezésük, osztályozásuk, és interpretációjuk) és a gyógyító kezeléseket (a kezelési eljárásokat). Az alábbiakban először a megbetegedés, azaz a beteggé válás fogalmának kulturális összetevőit és társadalmi megítélését vizsgáljuk. A mezopotámiaiak szenvedés fogalma igen széles jelentéstartománnyal bírt. A mai közvélekedés a testi-lelki szenvedés különböző formáit általában valamely betegséghez, illetve sokszor egyszerűen a fájdalomhoz köti. Az ókori Mezopotámiában azonban a szenvedés a fizikai fájdalmakon és a lelki szenvedésen túl számos, a mai értelemben a betegségekhez nem kapcsolódó egyéb tényezőt is magában foglalt, így pl. fásultságot, rossz közérzetet, levertséget, kedvezőtlen, illetve értelmezhetetlen előjeleket, az egyén szerencséjének és befolyásának elvesztését,

állandó balszerencsét, társadalmi elszigetelődést, vagy akár szeretteinek elvesztését. A források alapján a mezopotámiai szenvedés fogalmának négy összetevőjét tudjuk megkülönböztetni: eszerint az egyént sújtó szerencsétlenség fizikai, emocionális, vallási és társadalmi jellegű. A testi szenvedés mezopotámiai fogalmát a legrészletesebben a terapeuta szövegek, a betegség-, illetve farmakológiai listák és a diagnosztikai szövegek írják körül, a szenvedés emocionális tartalma az imák, fohászok szövegeiben, vallási-mágikus összetevői pedig az amulettlistában, a himnuszokban és a ráolvasások szövegeiben jelennek meg. A legnehezebben a szenvedés társadalmi összetevője vizsgálható, mivel az ennek dokumentáltsága (elsősorban levelek, illetve egyéb, a mindennapi élethez kapcsolódó szövegek) a legszórványosabb.

Az egyes összetevők tartalma tekintetében a következők állapíthatók meg. A fizikai szenvedés testi fájdalmakat, betegségeket, az emocionális tartalom pedig egy olyan nyomasztó és szomorú lelki állapotot jelentett, amikor a szenvedő levert, depressziós (ezt az állapotot forrásaink a sírás különböző formáival, illetve a sóhajtozással jellemzik). A vallási tartalom azt jelentette, hogy az istenek nem hallgatják meg a szenvedő imáit, félelmetes, fenyegetést jelentő előjeleket kap (pl. rossz álmokat). A társadalmi összetevő pedig az egyén munkájának, vagyonának, szeretteinek, azaz társadalmi státusának elvesztését jelentette. Akad olyan kutató is, aki a betegséget elsősorban társadalmi jelenségként határozza, ezért kiemeli a gyógyítás pszichoszomatikus jellegét, amelyek meghatározhatták a recitációs szövegek nyelvezetét.¹⁷

A mezopotámiai orvoslásról szóló kézikönyvekben, tanulmányokban a kutatók a szenvedés két típusát szokták megkülönböztetni: a valamely betegséggel, vagy sérüléssel kapcsolatos fizikai és lelki szenvedést és az ún. szimbolikus szenvedést. Az utóbbit – az ún. irodalmi szenvedő alakjáról – szokás irodalmi szenvedésnek is nevezni. A szakirodalom fizikai szenvedés formáit általában a terapeuta szövegek betegség leírásai alapján, míg a szimbolikus szenvedést a bölcsességirodalom, az ún. lamentációs szövegek (imák, fohászok), és egyes ráolvasások szövegei alapján tárgyalja. A szimbolikus szenvedést leíró szövegtípusok özé sorolhatjuk a szövegtipológiailag az imákhoz kapcsolható ún. istenleveleket is, amelyekben a

¹⁷ P. Michalowski: The Early Mesopotamian Incantation Tradition. in: P. Fronzaroli (ed.): Literature and Literary Language at Ebla., Quaderni di Semitistica 18 (1992) p. 308.

kérelmező személyes imával, fohással fordul valamely istenséghez, részletesen kifejtve kérése okát. Megállapítható, hogy a szimbolikus szenvedés leírása nem az egyén betegségeit, illetve szenvedését ábrázolja, hanem a mezopotámiaiak szenvedés fogalmának tipikusnak tekintett elemeit foglalja össze.¹⁸ A szimbolikus szenvedő panaszait négy csoportba oszthatjuk: álmatlanság (pontosabban rossz álmok), magány, illetve depresszió, időskori panaszok és betegségek.¹⁹ A négy típus összecseng a szenvedés mezopotámiai fogalmának fentebb említett négy összetevőjével: eszerint a betegségek a fizikai szenvedés, a magány/depresszió a társadalmi kirekesztődés, illetve az emóció, a kedvezőtlen előjelnek tekintett rossz álmok pedig a vallási összetevőnek felel meg. Úgy véljük, hogy a szimbolikus szenvedés és az orvosi szakszövegek szenvedés-fogalmának hasonlósága mögött ugyanazon gondolati háttér húzódik meg, a kétféle szenvedéstípus rekonstruálása tehát alaptalan. A tárgyalt fogalom tisztázásában segíthet, ha megnézzük, hogy milyen konkrét testi bajok kapcsolódtak az ún szimbolikus vagy irodalmi szenvedő alakjához. A szimbolikus vagy irodalmi szenvedő alakja az irodalmi szövegekben jelenik meg, az ilyen jellegű szövegekben leggyakrabban a láz különböző formái, fejpanaszok, szexuális zavarok, illetve az impotencia kerülnek említésre. Bár a terapeuta szövegekben jóval több betegség, illetve testi panasz kezelésével találkozunk, úgy véljük, hogy a mezopotámiaiak a fentebb említett három szenvedésformát tekintették a legtipikusabbnak, amelyek jelentkezését az isteni nemtetszés biztos jelének tartottak.

Forrásainkban leggyakrabban a különböző démonok okoztak szenvedést, illetve betegségeket. A mezopotámiaiak elképzelése szerint, a démonok valamely, az egyénre haragvó istenség utasítására cselekedtek, vagy – önállóan tevékenykedve – akkor csaptak le rá, amikor az nem állt isteni, általában személyes védőisteni, védelem alatt, így például a Stol által feldogozott epilepszia bizonyos formáit a nem megfelelően eltemetett halottak szellemei is okozhatták. Az egyén megbetegedése, illetve szenvedés okozása előidézhető volt az ártó mágia segítségével is. Erre azonban csak akkor kerülhetett sor, ha az egyén valami oknál magára vont a istenek haragját és már nem állt védőistene szakrális – mágikus védőhálója alatt.²⁰ A folyamatot a következőképpen rekonstruálhatjuk: a szenvedést, illetve a betegséget

¹⁸ K. van der Toorn: *Sin and Sanction in Israel and Mesopotamia*. Assen/Maastricht, 1985, pp. 57-61.

¹⁹B. Böck: „Wenn du zu Nintinuga geschprochen hast, ...” *Untersuchungen zu Aufbau, Inhalt, Sitz-im-Leben und Funktion sumerischer Gottesbriefe.*, AF 23 (1996), p.11.

²⁰ vö: Heessel: (2001) p. 249.

egy feldühödött istenség küldte az egyénre, büntetvén az illetőt a tudatosan, vagy akár öntudatlanul elkövetett vétkek, valamilyen vallási vagy társadalmi norma megszegése, illetve valamilyen szakrális-rituális kötelezettség elmulasztása miatt.²¹ Az egyén számára az isteni üzenet általában ártó hatású előjelek formájában mutatkozott meg, amelyet a vétket elkövető személy és annak környezete érzékelt. Az isteni eredetű döntés értelmében az illető érintkezésbe került a kedvezőtlen előjellel vagy annak hordozójával (pl. egy állat), aminek révén maga is tisztátalanná (beteggé), illetve maga is a kedvezőtlen hatású előjelek hordozójává vált.²² Úgy véljük tehát, hogy a mezopotámiaiak a betegséget, illetve a fizikai szenvedést a szakrális tisztátalanság egyik megnyilvánulási formájaként fogták fel. Ebben az értelmezésben tehát a betegség maga is kedvezőtlen, ártó hatású, a beteget tisztátalanná tevő előjel, amely további szerencsétlenségek forrása lehet.²³ A fenti okfejtést támasztja alá a diagnosztikai ómen sorozat második alsorozatának bevezető szakasza, amely arra figyelmezteti a ráolvasópapot, hogy a beteghez csak azt követően közeledjen gyógyítás céljából, ha előtte egy purifikációs ráolvasást recitált.²⁴ A kedvezőtlen jövőt előrevetítő ómeneket tehát nem egyszerű jelzésnek tekintették, hanem egyben a fenyegető vész kiváltóinak is tartották mivel az előjelet hordozó állatban, növényben vagy tárgyban olyan ártó erők koncentráálódtak, amelyet az kisugárzott, így az előjelhordozóban meglévő ártó erő fokozatosan manifesztálódott. Éppen ezért az előjel feltűnése és a betegség, vagy egyéb baj megjelenése közti időszakot egy „inkubációs” szakasznak tarthatjuk. Ekkor léphetett közbe a ráolvasópap, aki bajelhárító rítus segítségével igyekezett megszabadítani a szenvedőt az istenek által rámért szerencsétlenségtől.²⁵ A bajelhárítás - gyógyítás folyamata tehát már akkor elkezdődhetett, amikor még az ómen által előre jelzett baj nem következett be, a betegség okainak kutatása sem a beteg ágyánál, hanem már a beteg háza felé vezető úton megkezdődött.

A kedvezőtlen ómen által jelzett fenyegető szerencsétlenség, nem csupán a mai értelemben véletlennek tekintett szerencsétlenségeket jelentett, hanem betegségeket is. Mivel mezopotámiai szempontból a szerencsétlenség mindkét formájának oka ugyanaz, azaz az istenek haragja, a „véletlen” szerencsétlenség és a betegség a mezopotámiaiak tudatában nem vált szét. A betegségekkel szemben valójában nem

²¹ vö: Böck: (1996) p. 23., Maul: (2001) p. 14.

²² vö: Maul: (1994) p. 12., Maul: (2001) p. 12.

²³ vö: Maul: (1994) p. 40. és a 21. lábjegyzet.

²⁴ TDP 3. tábla 1 .sor, vö: Maul: (1994) p. 40.

²⁵ Maul: (1994) p. 5.

csak farmakológiai eszközökkel léptek fel, hanem mágikus – rituális eszközökkel is.²⁶ A fentiekből következően a mezopotámiaiak nem tettek különbséget a szomatikus és a mágikus betegségek közt, és mivel elképzelésük szerint a szenvedést, a betegséget végső soron istenek és démonok okozták, a testi bajokat egy-egy démoni rontás eredményeként fogták fel. A szenvedésről és a betegségekről alkotott fogalmuk kozmogóniai elképzeléseikben gyökeredeztek. A mezopotámiaiak úgy hitték, hogy minden esemény végső soron visszavezethető az istenek akaratára, amelynek nemcsak minden ember, hanem minden élő és élettelen dolog is alá van vetve. A világ isteni akaratból való létrejöttének elképzelése szükségszerűen vezetett ahhoz az elképzeléshez, hogy kapcsolat van az univerzum minden történése és minden dolga között. Így a mezopotámiaiak számára az istenek szándéka manifesztálódott a növekedés és a mozgás minden formájában, a természet minden jelenségében. Éppen ezért minden természeti jelenséget megfigyeltek és az istenek szándékába való bepillantásként értelmeztek. Így a beteg háza felé vezető úton megfigyelt szokatlan jelenségek éppen úgy a páciens betegségére utalhattak, mint a beteg testén érzékelhető elváltozások vagy a páciens lelki válsága.²⁷ A mezopotámiaiak szerint tehát a szenvedés, a betegség nem a véletlen műve, a közvetlen ok mögött közvetett okozó áll. Ez – mint fentebb láthattuk – lehetet egy megsértett istenség, vagy egy varázsló által küldött rontás. Ebben az összefüggésben a számunkra hétköznapiak látszó betegségek, mint pl. a kutyaharapás vagy a skorpiócsípés a mezopotámiai ember számára nem csupán a fizikai szenvedést jelentette, a betegséget az istenek által küldött üzenetként fogták fel. A szenvedés, illetve a betegség isteni eredetére utal az egyes terapeuta szövegekben és több ráolvasásban is megtalálható, bizonyos betegségek eredetmítoszáit leíró historiola is.²⁸ Ezekből a rövid mitikus történetekből kiderül, hogy a mezopotámiaiak elképzelése szerint a betegségek démonok formájában az égből szálltak le a földre.²⁹ Az elképzeléssel összecseng, hogy számos gyógyászati szövegben a konkrét betegséget

²⁶ Maul: (1994) p. 40.

²⁷ vö: Maul: (2001) pp. 10-11.

²⁸ W. Farber, TUAT II/2, p. 271. (a fogfájást okozó fogféreg eredetmítosza), B. Landsberger – Th. Jacobsen : An Old Babylonian Charm against *merhu*, JNES 14 (1955) pp. 14-21. (a szembetegséget okozó árpa eredetmítosza).

²⁹A terapeuta szövegek kapcsán lsd. A. Tsukimoto: „By the Hand of Madi-Dagan, the Scribe and Apkallu-Priest” – A Medical Text from the Middle Euphrates Region. in: K. Watanabe (ed.): Priest and Officials in the Ancient Near East, Heidelberg, 1999, pp. 188-189. A ráolvasásokkal kapcsolatosan lsd. A. van Dijk - A. Goetze - M. I. Hussey: Early Mesopotamian Incantations and Rituals, Yale Oriental Series, Babylonian Texts 11, 1985., W. G. Lambert: Fire Incantation, AfO 23 (1970), p. 44.

a démonok fizikai beavatkozása okozza, amelyek általában megragadják a beteget, illetve annak valamely testrészét.

A betegség komplex voltából adódóan az egészségmegőrzés legbiztosabb módjának az istenek szándékainak állandó fürkészése, azaz a jóslatok állandó kérése bizonyult. A fentiekből fakadóan az egyén számára a személyes védőistenségével fenntartott korrekt viszony volt a legfontosabb, ha ugyanis az nem védte az egyént, akkor az illető ki volt szolgáltatva a démonok és bármilyen rontó mágia hatásának. Ezt a veszélyt folyamatos bajelhárító rítusokkal lehetett kivédeni. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a személyes védőistenség rituális védelme milyen okok miatt szűnhetett meg.

A gyógyítással foglalkozó szakszövegek az isteni haragot kiváltó konkrét okokról csak ritkán tesznek említést. Forrásaink a legtöbb esetben a tudatosan, vagy öntudatlanul elkövetett személyes, illetve a rokonság által elkövetett vétkeket jelölik meg kiváltó okként. Általánosságban elmondható, hogy valamilyen tisztátalan dologgal való érintkezés, illetve a társadalmi és isteni normák áthágása váltja ki az istenek büntetését. Az isteni büntetést kiváltó okok legnagyobb tárháza a bajelhárító rítusokat tartalmazó *namburbi* rituálégyűjtemény. Eszerint az isteni büntetést kiváltó okok a – számunkra ártalmatlannak tűnő – tabuáthágástól, a nyelvbotláson át, a gyilkosságig terjednek, a szövegben a leggyakrabban kultikus vétségek, szakrális vagy társadalmi tabuk megszegéséről esik szó.³⁰ A *vumma ;lu* ómensorozat protázisai között is számos olyan esetet olvashatunk, amelyek a kultikus rítus során elkövetett bakikat említenek. Hibát – a szövegek tanúsága szerint – mind a jós, mind a kérelmező elkövethetett, így például valamilyen szereplő – a rítus során – hasra, illetve hátára esett. Időnként egészen apró hibák is hatástalanná teheték a rítust, pl. grimaszolás, sírás, ajakcsücsörítés. Az ómensorozat szövegeinek csaknem fele foglalkozik az áldozati rítus során zajló bakikkal, amelynek során az áldozati állat, illetve a kérelmező is okozhat galibát, így például kiboríthatja az áldozati ételt vagy italt tartalmazó tálakat, összetöri a rítus valamely kellékét, kiszórja a rítus során felhasznált lisztet, illetve kilötyintí a vizet stb.³¹ Az isteni harag kiváltó okait vizsgálva úgy véljük, hogy ebben az egyén és közösség viszonyát szabályzó normarendszernek jut a legfontosabb szerep. Megállapítható, hogy az ókori

³⁰ Maul: (2001) p. 14.

³¹ E. Leichty: Ritual, „Sacrifice” and Divination in Mesopotamia. in: J. Quaegebeur (ed.): Ritual and Sacrifice in the Ancient Near East, OLA 55, Leuven, 1993, p. 241.

Mezopotámiában az egyének a közösség iránti lojalitása három kapcsolatrendszerben érhető tetten, amelyek a következők: az istenek, a kormányzat és a társadalom autoritása és struktúrája iránti lojalitás. Bármelyikkel szemben történő kihágás az antiszociális viselkedés jelének tartottak, amely felrúgta a társadalom minden tagja számára kötelező normarendszer szabályait.³² A világ isteni teremtése révén létrejött társadalmi és vallási szabályrendszer valamely elemét megsértő egyén pedig kivívja maga ellen az istenek haragját. Ez olyan vétség, amely nem évül el, és az elkövetője kizáródik az emberi közösségből. A bajelhárító rítusokat és ráolvasásokat tartalmazó *maqly*-sorozat szövegében ezért a rítus során az ártó mágiát, varázslást végző személyt szimbolikusan kiűzik a káosz világhoz tartozó sztyeppére, azaz a lakott, művelt területen kívülre, amely nem része sem az emberei, sem az isteni világnak. A ráolvasás-gyűjteményt feldolgozó Abusch az eskü (*m; motu*) fogalmát tartja a mágikus rítusok kulcsfogalmának, amelyet olyan, az égi és az alvilági erők által szavatolt „társadalmi szerződésnek” tekint, amely felhatalmazza mind az emberi, mind az isteni szférát az ellenséges, antiszociális – azaz a szerződést megsértő – viselkedésű egyénnel szembeni fellépésre. Felhívja a figyelmet arra, hogy a társadalmi szerződés szabályai a társadalom minden tagjára nézve kötelezőek voltak, ezért amikor az egyén ezt figyelmen kívül hagyta, viselkedésével megszegte a közösségnek az égi és az alvilági isteni szféra által szavatolt kapcsolatrendszerét. Ebből fakadóan a vétkes személytől az istenség megvonta mágikus védelmét, illetve az emberek közössége kizárta magából.³³ Az Abusch által bevezetett „társadalmi szerződés” elemei összecsengenek a fentebb elemzett szimbolikus vagy irodalmi szenvedés leírásával, amely egyet jelentett az istenek részéről tanúsított mellőzöttséggel (áldozatai az istenség nem fogadja szívesen, nem ad értelmezhető előjelet), illetve fenyegetéssel (kedvezőtlen előjelek), az illető rituális közösségből való kizáródásával, valamint az egyén társadalmi helyzetében lezajló szegregációs folyamattal. A fenti jellemzők hangsúlyossá teszik a gyógyítás gondolati háttérének és folyamatának valláshoz való szoros kapcsolódását, illetve a bajelhárító és az engesztelő rítusokhoz való szoros kötődését.

³² T. Abusch: The Socio-Religious Framework of the Babylonian Witchcraft Ceremony *Maqly*, Fs. Jacobsen (2002), pp. 24-27.

³³ T. Abusch: Mesopotamian Anti-Witchcraft Literature: Texts and Studies. Part 2., Fs. Greenfield (1995), pp. 467-494.

Mivel a fentiek során világossá tettük, hogy az ókori Mezopotámiában a szenvedés, a betegség fogalma a szakrális tisztátalansággal kapcsolódott össze, ezért az alábbiakban megvizsgáljuk a mezopotámiai vallási etikett alapszabályait. A mezopotámiai vallásra vonatkozó források sokaságából nyilvánvaló, hogy a mezopotámiai ember rituális, szakrális, illetve vallásos viselkedését előírások sokasága szabályozta, ezek a szabályok egyben a társadalmi viselkedés alapvető normáit is jelentették. Ebből fakadóan mind a morális, mind a vallási etikett (ezt nevezte Abusch társadalmi szerződésnek) áthágása kiváltotta az istenek rosszsallását, bosszúját. A vallásos viselkedési norma szabály-rendszerében a kultikus értelemben vett tisztaság, a szentség fogalma alkotta a középpontot. A tisztaság és a szentség értéket reprezentált, és mivel az istenek rendelkeznek e jellemzők teljességével, az egyes emberek tisztasága, szentsége, (mondhatnánk moralitása) attól függött, hogy e standard értékeknek milyen mértékben tudott megfelelni.³⁴ A fentebb elemzett okok alapján az egyén testi-lelki egészsége, illetve anyagi és társadalmi megbecsültsége tehát közvetlenül összefüggött a vallás által meghatározott szakrális-morális értékrendnek való megfelelés mértékével. A szakrális tisztaság elvesztését az egyén életének fentebb felsorolt valamennyi területén megnyilvánuló előjelek adták a mezopotámiai ember tudtára. Ezen előjelek egyik típusa az emberi testen észlelhető elváltozások, fizikai panaszok és betegségek. A szakrális tisztaság elvesztése stigmatizálta a beteget, és a közösség – legalábbis a betegségének idejére – kivetette, kizárta magából az illetőt. A rituális értelemben számkivetett egyén – fizikai felgyógyulásán túl – csupán a megfelelő tisztító rítusok és az isteni bejegyzést (jóslás segítségével) követően tudott visszatérni a közösségbe.³⁵ Megfogalmazhatjuk úgy is, hogy az ókori mezopotámiaiak a szakrális-rituális tisztaságra, mint a makrokozmoszt rendező mikrokozmosz ekvivalenciára tekintettek, ezért azt mind az egyénre, mind a társadalomra nézve érvényesnek vélték. A bajelhárító ráolvasás és a rítus célja valamint eredménye ennek a kozmikus rendnek a helyreállítása mind az egyén, mind a társadalom vonatkozásában.³⁶

A szakrálisan tiszta érintkezése a tisztátalannal beszennyezte az előbbit is. A tisztátalan, azaz a tabu alá eső dolgok legáltalánosabb akkád kifejezése az *asakku*, amellyel – a források szerint – a legtöbb esetben az illető vétkesen kerül kapcsolatba,

³⁴ Toorn: (1985) p. 27.

³⁵ Toorn: (1985) p. 30.

³⁶ G. Cunningham: *Deliver me from Evil! Mesopotamian Incantations 2500-1500 BC*. Róma, 1997, pp. 18-19.

így például tisztátalan étel vagy ital fogyasztásakor, vagy tisztátalan tárggyal való érintkezéskor. A bajelhárító rítusok szövege szerint az ártó szándékú mágikus rituálé egyik leggyakoribb eljárása, hogy a varázsló tisztátalanná tett tárgyakat, illetve állatokat helyezett a kiszemelt páciens útjába, pl. a házának küszöbe alá, így a célszemély előbb-utóbb biztosan beszennyeződött. Ezért is ügyeltek különös gonddal a rítusok során felhasznált ételek, italok és eszközök tisztaságára.³⁷ Így például az egyik szöveg a gyógyító rítushoz felhasználandó víz kapcsán arra hívja fel gyógyító szakember figyelmét, hogy csak olyan vizet használjon, „amelyik fölé nem hajolt tisztátalan nő, amelyben nem mosdott tabu alatt álló nő”.³⁸ A szakrális tisztaság követelménye a kultikus rítus szereplőire éppen úgy vonatkozott, mint a gyógyító-bajelhárító rítusban résztvevőkre. A rossz előjelet hordozó (ez lehetett egy állat vagy valamely növény vagy tárgy és természetesen a betegséget hordozó páciens is) maga is kisugározta az ártó erőket, ezért ezek a tisztátalanság forrásává váltak, így elkülönítésük, illetve – a beteg esetében – társadalmi szegregációjuk bevett gyakorlatnak számított. Ráadásul bizonyos esetekben a tisztátalannal történő beszennyeződéshez nem is volt szükség fizikai kontaktusra, így a tisztátalan megpillantása, vagy meghallása (pl. kutya esetében az ugatás) is tisztátalanná tette az érintettet.³⁹ Az efféle előjelhordozó ártó hatása nemcsak az érintett embert, hanem rajta keresztül annak ismerőseit, illetve rokonait is megfertőzhette, sőt az előjelhordozóból áradó negatív energia nemcsak emberekre, hanem az érintett ember házára és annak környékére is kihatott. Véleményünk szerint tehát a mezopotámiaiak a betegséget a szakrális tisztátalanság egyik megnyilvánulási formájának tartották.

2.3. A bajelhárító - gyógyító rítus

A fenti okfejtésből fakadóan úgy vélem, hogy a gyógyító rítust – a bajelhárító, illetve kultikus rítusokhoz hasonlóan – szakrális cselekményként kell értelmezni, a mezopotámiaiak számára a gyógyító rítus kulcselemét a diagnosztika, azaz a beteg testén, illetve a környezetében észlelt előjelek pontos megfigyelése jelentette. Erre azért fordítottak különös gondot, mivel a gyógyító szakembernek a megfigyelt előjelekből nyert információ segítségével kellett azonosítani a szenvedés okozóját, hiszen, mint fentebb láttuk, a betegség kialakulását az istenek és a beteg közti

³⁷ Toorn: (1985) p. 32-33.

³⁸ W. Farber: *mannam luvpur ana Enkodu* : Some New Thoughts about an Old Motif, JNES 49 (1999) pp. 311-312.

³⁹ S. Maul: (1994) p. 5.

harmonikus viszony megzavarása tette lehetővé.⁴⁰ A szakember számára azonban nem a beteg testén lévő jelek vizsgálata volt az egyetlen eszköz a betegség diagnosztizálására és prognosztizálására, rendelkezésre álltak a mezopotámiai jóslás egyéb fajtái is. Az olajból való jóslást és az álmofejtést különösen az i.e. 2. évezred során használják gyakran a betegség diagnózisának és a páciens sorsának meghatározására.⁴¹ A máj, illetve a belsőségekből való jóslás lehetősége pedig bármikor rendelkezésre állt.⁴² Az újasszír királyok számára például sohasem adtak gyógykészítményt anélkül, hogy ne végeztek volna előtte májjóslást.⁴³ A fentebb említett istenlevelekben és néhány terapeuta szövegben jól dokumentált a gyógyászati diagnosztika és a különböző divinációs eljárások közötti összefüggés. Eszerint a páciens betegségét (pontosabban annak közvetlen okát) sem a béljós, sem az álmjós nem tudja kideríteni, mivel a jelek, amelyeket a páciens jóslatkérés formájában kap, zavarosak, értelmezhetetlenek.⁴⁴ Így bár a diagnosztika kulcsfontosságú, a gyógyítás kulcsa az istenség haragját lecsillapító rítusok sikerességén múlik. A kedvezőtlen előjelben megmutatkozó fenyegetés elhárítására irányuló rítusokat tartalmazó *namburbi* rítusok kapcsán világos, hogy mivel a kedvezőtlen előjel, azaz az egyént fenyegető sorscsapás isteni eredetű, ezért a bajelhárító rítus lényege az isteni döntés megváltoztatása. Másképp megfogalmazva: mivel a beteg szenvedéseinek elsődleges forrásának az istenek, illetve az egyén személyes védőistenének haragját tekintették, a gyógyító rituálék szerves részét képezték a feldühödött istenség kiengesztelését célzó imák, fohászok,⁴⁵ amelyeket Toorn nagyon találóan penitenciális imáknak nevezett.⁴⁶ A rítus során a ráolvasópap és a páciens imákkal, fohászokkal igyekeznek rávenni az istenséget döntésének a megváltoztatására, hiszen az istenség haragjának kiengesztelése nélkül bármiféle bajelhárító mágikus rítus, illetve orvosi kezelés az előjel, azaz az isteni döntés figyelembe nem vételét jelenti, tehát nem lehet sikeres.⁴⁷ A gyógyítás tehát a betegség fogalmához hasonlóan komplex tevékenység volt, amelynek legfontosabb

⁴⁰ Heessel: (2001) p. 248.

⁴¹ G. Pettinato: *Die Öhlwahrsagung bei den Babyloniern*, *Studii Semitici* 22, Róma, 1966, illetve S.A.L. Buttlar: *Mesopotamian Conceptions of Dreams and Dream Rituals*, AOAT 258, Münster, 1998.

⁴² U. Jeyes: *Old Babylonian Extispicy*, Leiden, 1989., U. Koch–Westenholz: *Babylonian Liver Omens*, Copenhagen, 2000.

⁴³ Heessel: (2001) p. 251.

⁴⁴ B. Böck: *Sumerisch a.ra und Divination in Mesopotamien*, *AulOr* 13 (1995) p. 155., vö: Böck: (1996) p. 23.

⁴⁵ A következő nagy sorozatok tartoznak ide: *ervahunga*, *dingirvadibba*, *viqY*, *vuillakY*

⁴⁶ Toorn: (1985) p. 61.

⁴⁷ Maul: (1994) p. 9.

célja a betegséget kiváltó okok megszüntetése, illetve az istenség és az egyén közti jó viszony helyreállítása. Természetesen a kúra részét képezhette a fizikai fájdalom megszüntetése, illetve csillapítása, fő célja azonban nem a betegség közvetlen megnyilvánulásainak, hanem a közvetett okok megszüntetése, azaz a betegség küldő istenség, illetve az okozó démon megismerése és az ártó hatás elhárítása. A gyógyítási rítus ugyanis akkor lehetett sikeres, amennyiben a gyógyító szakember tudta, mivel áll szemben, azaz mely istenség mely démonai okozzák a páciens szenvedéseit. Mivel a betegséget az érintett ember és az istenek közti zavarnak tekintették, a gyógyítás nem csupán a betegség terapeuta kezelésére terjedt ki, hanem ugyanolyan fontosnak tekintették annak kiderítését, hogy mely istenség sújtja haragjával az illetőt, majd mágikus – vallásos intézkedéseket tettek az isteni harag kiengesztelésére.⁴⁸ Az istenség haragjának kiengesztelése előfeltétel a beteg meggyógyításához, mivel az istenek beleegyezése, támogatása nélkül a gyógyítás a mezopotámiaiak számára aligha volt elképzelhető.⁴⁹

A rítusleírásokat vizsgálva megállapítható, hogy a szakrális cselekmények, így a bajelhárító rítusok kulcseleme a ráolvasás. Bár a vallásantropológiában a vallási és a mágikus szövegeket az eltérő retorika és eltérő funkció alapján szokták megkülönböztetni, kérdéses, hogy lehet-e különbséget tenni ilyen módon a mezopotámiai ráolvasások, ómenek, vagy a különböző típusú imák, fohászok, illetve a himnuszok nyelvezete között. További nehézséget jelent, hogy a vallásra utaló mezopotámiai forrásokban sehol sem rögzítették a szent vallási konnotációját. Megállapítható, hogy a szent leírására használt mezopotámiai kifejezések szemantikai tartománya inkább a tiszta, fehér, fénylő, ragyogó kifejezésekkel ragadható meg, az egyes kifejezések jelentéstartalma a szakrális, azaz a kultikus tisztaság fogalmára összpontosít.⁵⁰ A mezopotámiai vallás kategóriájába sorolt szövegek kapcsán két probléma jelentkezik: egyrészt nagyon sokféle tartalmú szöveget sorolnak ehhez a szövegcsoporthoz (gyógyító szövegek, démonokkal kapcsolatos ráolvasások, rituális jellegű szövegek stb.), másrészt a mezopotámiai mágikus terminológia is ugyanazon kifejezésekkel jelöl különböző tartalmú mágikus cselekvéseket. Ráadásul a ráolvasási szövegek, a recitációk csupán egy csekély részét képezik az eredeti rituáléknak, azaz a szövegekből nem tudjuk rekonstruálni a rítusok performanszának közvetlen kontextusát. A ráolvasások pontos szerepének és

⁴⁸ Maul: (2001) pp. 9-10.

⁴⁹ Maul: (2001) p. 14.

⁵⁰ Bácskay: Szakrális terek az ókori Mezopotámiában. Vallástudományi Szemle. (2005) p. 1.

használatuk módjának meghatározása is számos nehézséget rejt. Jellemző módon még a két talán legjelentősebb kutató álláspontja is némiképp eltér egymástól: míg a korai (Kr. e. III. évezredi) ráolvasásokat feldolgozó Michalowski szerint a ráolvasások célját a tudományos és az oktatási szükségleteken túl csupán a szövegek gyakorlati, azaz a rítusok során használata révén vizsgálhatjuk, a Kr. e. 2500 és 1500 közé eső időszak ráolvasásait vizsgáló Cunningham ellenben hangsúlyozza, hogy a ráolvasások funkcióját elsősorban a ráolvasások tartalma alapján lehet megállapítani. Michalowski szerint, amennyiben a ráolvasások rituális használatának körülményeit vizsgáljuk, különbséget tehetünk a rítus mágikus, vagy terapeuta jellege között, míg az előbbit a ráolvasásokra, az utóbbit a gyógykészítmények alkalmazására vonatkoztatván.⁵¹ Cunningham – a ráolvasások funkció szerinti vizsgálata kapcsán – megállapítja, hogy azok nagyon szerteágazóak voltak, így a betegségek gyógyításán túl, például szülések megkönnyítésénél vagy istenszobrok szájának megnyitásakor egyaránt előfordultak. A ráolvasásokat funkció szerint három csoportra osztja: az ún. átmenet rítusaihoz, amely bizonyos élethelyzetekhez kötődik, a templomalapítási rítusokhoz és a betegség, illetve a szenvedés megszüntetésére irányuló rítusokhoz kapcsolható ráolvasások.⁵² A gyógyítással kapcsolatos ráolvasások kapcsán, Cunningham megkülönbözteti egymástól a terapeuta, illetve a protektív jellegű ráolvasásokat, az előbbi célja a beteg meggyógyítása, az utóbbié pedig a betegség megelőzése.⁵³ Annyi bizonyosan állítható, hogy a nagy ráolvasás-sorozatokba szerkesztett, mágikusként számon tartott ráolvasásokat az emberi és az isteni szféra közti közvetítésként kell értelmezni. Ezen tevékenység végrehajtói papok, színhelye pedig általában a szentély volt. Ebből kifolyólag a korszak ráolvasásait nem mágikusnak, hanem vallásosnak kell tekinteni.

Az orvoslással foglalkozó mezopotámiai forrásokra is igaz Cunningham megállapítása, aki úgy véli, hogy a szövegekben található ráolvasások mellett csak ritkán találunk a rítus performanszára, a rituáléra tett külön utasításokat így ezeket a legtöbb esetben nem lehet rekonstruálni, illetve a ráolvasás szövegéből kell kikövetkeztetni. Cunningham az általa feldolgozott szövegekből kikövetkeztethető bajelhárító – gyógyító rituálékat három csoportra osztotta: pozitív jellegű, negatív jellegű és szimbolikus azonosító jellegű rituáléokra. A pozitív jellegű rituáléra olyan mágikus eszközök használata jellemző, amelyek pozitív erőt sugároznak, és így űzik

⁵¹ Michalowski: (1992) pp. 305-306.

⁵² Cunningham: (1997) p. 18.

⁵³ Cunningham: (1997) pp. 19-22.

ki a szenvedést a beteg testéből. Ilyenek a gyógyhatású anyagok alkalmazása – pl. a tamariszkusz -, vagy egy bizonyos ruha felvétele a rítus során. A negatív rítus során negatív kisugárzású mágikus eszközök használata a jellemző. A rítus során e negatív eszközökre viszik át a szenvedést. Ilyenek lehetnek a tisztátalan állatok, pl. a disznó vagy a kutya, de gyakran a juh és a kecske is, illetve a szűrük és bőruk is. A szimbolikus azonosítást alkalmazó rituálé lényege egy a pap által elkészített szobor azonosítása a szenvedéssel, illetve annak okozójával. Az ilyen jellegű rítus jellegzetes vonása a szimbolikus azonosító megsemmisítése.⁵⁴ Abusch a bajelhárító jellegű *maqlY* ráolvasás-sorozatot vizsgálva azonosítani tudta a komplett ceremónia egymást követő szakaszait, ennek során megállapította, hogy a sorozat ún. standard és egyedi rítusokat egyaránt tartalmaz.⁵⁵ Ehhez hasonlóan a *muVVY* terapeuta sorozat három összetevőből állt: standard nyitó rituálé, a csak erre a sorozatra jellemző speciális *muVVY* rituálé és standard kapcsolódó rituálék.⁵⁶ A standard kapcsolódó rituálé nem csak a gonosz erőket távol tartó bajelhárító rítusokat, hanem a kultikus jellegű tisztító rítusokat is tartalmazott. Az említett terapeuta sorozatban szereplő kapcsolódó rítusok – bajelhárító és purifikációs rituálé a datolya pálma használatával, purifikáció füstöléssel, purifikáció vízzel, apotropaikus rítusok a beteg házában – nem csak a *muVVY* sorozathoz kapcsolhatók, hanem valószínűsíthetően bármely más gyógyító rítus részei lehettek. Szintén a bajelhárító-gyógyító rítusok állandó részét képezhették azok az apotropaikus jellegű szertartások, amelyeket a betegség révén tisztátalanná vált házában, illetve környékén végeztek el. Így például egy szultántepei tábla bajelhárító figuráknak és egyéb mágikus eszközöknek a beteg háza körüli pontos elhelyezését sorolja fel.⁵⁷ Hasonló lehetett a *bot m/seri* sorozat ráolvasásainak alkalmazási módja is, mivel a sorozat szövege a bajelhárító jellegű szobrok, figurák leírását (ruházata, színe, hajviselete stb.) és alkalmazási területeiket összegzi.⁵⁸

Az alábbiakban áttekintjük, hogy milyen előkészületekre lehetett szükség egy-egy bajelhárító rítus bemutatásához. Először is a ráolvasópapnak rendelkeznie kellett a

⁵⁴ Cunningham: (1997) pp. 32-34.

⁵⁵ T. Abusch: Mesopotamian Anti-Witchcraft Literature: Texts and Studies. Part 1., JNES 33 (1974), pp. 251-262.

⁵⁶B. Böck: „When you perform the Ritual of Rubbing”: on Medicine and Magic in Ancient Mesopotamia, JNES 62 (2003) pp. 8-9.

⁵⁷STT 300: 22, 23, 26., vö: SPTU III., Nr. 69

⁵⁸ F. A. M. Wiggerman: Mesopotamian Prospective Spirits. The Ritual Texts., Cuneiform Monographs 1., Groningen, 1992.

rítus során alkalmazott apotropaikus és profilaktikus eszköztárral. Ezek közt az amulettek összeállításához szükséges kövek éppen úgy megtalálhatók, mint a rítus során használt aromatikusan füstölőanyagok és egyéb anyagok. A mágikus hozzávalók jelentős mennyiségét jól érzékelteti az egyik ún. megrendelőlista, amely több mint 300féle követ sorol fel.⁵⁹ A ráolvasópap a *materia magica* hatásáról gyűjteményes kötetekből tájékozódhatott.⁶⁰ A bajelhárító rítust megelőzően a ráolvasópapnak el kellett készítenie a rítus során esetlegesen felhasznált figurákat, amelyek az ómenhordozót és a páciens testét tisztították meg. Gondoskodnia kellett a rítus során felhasznált áldozati állatokról, illetve meg kellett győződnie azok makulátlan tisztaságáról. Ezen felül be kellett szereznie a szükséges edényeket, illetve azt a hordozható oltárt is, amelyet a szentélyen kívül végzett rítus során használtak. Miután minden szükséges eszköz a rendelkezésre állt ki kellett jelölni a rítus időpontját, mivel a rítust csak hémerológiai szempontból kedvező időszakban lehetett lefolytatni. Az előkészítést követte a felkészülés. A rítus során felhasznált eszközöknek, anyagoknak, állatoknak és a rítus minden résztvevőjének kultikus értelemben tisztának kellett lennie, ezért a felkészülés a tisztító rítusok jegyében folyt le. A tisztító rítusok során aromatikusan füstölésre vagy hasonló hatású anyagok valamilyen folyadékban történő elkeverése és meghintésére került sor. A rítust megelőzően szükséges a rítus résztvevőinek, azaz a páciensnek és a ráolvasópapnak is tisztasági rítusokon részt vennie. Különösen kényes volt a ráolvasópap szerepe, hiszen ő a rítus során Marduk, Asalluhi vagy Éa istenség szerepkörét vette át, tisztasága tehát kulcskérdés a rítus sikere szempontjából. Ezért hangsúlyozzák a ráolvasások, fohászok szövegei a ráolvasópap szakrális tisztaságát.⁶¹ A páciens gyógyító rítusban játszott szerepével kapcsolatosan azonban nem alakult ki konszenzus. Egyes kutatók szerint a páciens csupán alárendelt statisztaszerepet játszhatott, hiszen a rítusok aprólékos részleteivel csak a szakember volt tisztában, ezért a laikus akarva-akaratlanul is hibákat követett volna el, amely viszont hatástalanná tehetné a rítust, illetve magára vonhatta az istenség haragját.⁶² Ennek az érvelésnek azonban némiképp ellentmond, hogy néhány szövegben a rítus során a

⁵⁹ BAM 366

⁶⁰ *abnu vikinvu., vammu vikinvu., fuppi abni, fuppi vammī takcori u m;lalo* = kövek alakja, a gyógyfüvek alakja, a kövek táblájához és a gyógyfüvek táblájához kapcsolódó amulettfüzerek és bajelhárító eszközök (KAR 44 Rev. .3)

⁶¹ *ramku ellu va Ea* = olyan tiszta vagyok, mint Ea

⁶² Leichty: (1993) p. 242.

páciens közvetítő nélkül, maga fohászkodik az istenekhez.⁶³ Akad olyan kutató is, aki – az arany középutat választva – valószínűsíti, hogy a beteg a ráolvasópap után ismételte a megfelelő formulákat.⁶⁴

A gyógyító-bajelhárító rítus elvégzését követően a páciensnek további óvintézkedéseket kellett tennie: így például a rítus helyszínétől a hazafelé vezető úton nem pillanthatott vissza, illetve ugyanazon az úton nem térhetett haza, amelyiken jött stb. Egyes rituálék többnapos távollétet is előírtak az illető számára. Sok esetben a páciensnek a rítus során használt amuletteket továbbra is viselni kellett, illetve újabb, bajelhárító amulettek viselését is előírhatták. A *namburbi* rituálék során különböző összeállítású amulettek rögzültek, a rítusban kiűzött ártó hatástól függően.⁶⁵ A fenti mágikus óvintézkedésekkel a páciens gonosz erőkkel való újbóli megfertőződést kívánták meggátolni. Az újasszír levélkorpusz szövegei arra is felhívják figyelmünket, hogy egy-egy szerencsétlenség, illetve betegség kapcsán többféle bajelhárító rituálét is végeztek, így például Assur-ah-iddina, asszír király édesanyjának megbetegedésekor 10 táblányi mágikus rítus lefolytatásáról írnak, vagy a kedvezőtlen előjelnek tekintett a földrengés esetén alkalmazott helyettes király rituáléja csupán az egyik volt az eset kapcsán alkalmazható rítusok közül.⁶⁶

2.4. A rituális szakemberek

A rítushoz hasonlóan tisztázatlan a rituális szakemberek pontos meghatározása, mivel a források alapján csupán nagyon pontatlanul lehet megállapítani az egyes mezopotámiai szakemberek, illetve társadalmi kategóriák (jós, varázsló, pap, illetve bármilyen szakrális-rituális szolgáltatást végző szakember) közötti különbségeket és kapcsolódásokat. Megállapítható azonban, hogy közülük többen is részesei voltak a gyógyító-bajelhárító rítusoknak.⁶⁷ Fejtegetéseink abból indulnak ki, hogy az ókori mezopotámiaiak számára a mezopotámiai vallás három részletesen dokumentált területe – a kultikus, a divinációs és a bajelhárító rítusok – egymást szervesen kiegészítő egységet alkotott, így például a kultusz során felajánlott áldozati állaton illetve annak bizonyos részein megjelenő ominózus jeleket a jós tudta értelmezni, a rítus során elhangzó szertartási, kultikus szövegeket (imák, fohások és ráolvasások)

⁶³ *marca ana p:n lvtar kiam tuvadbabvu*, további példák CAD D, 13.o.

⁶⁴ Maul: (1994) p. 68.

⁶⁵ Maul: (1994) pp. 107-113., Maul: (2001) p. 19., 43. megjegyzés.

⁶⁶ Maul: (1994) p. 30.

⁶⁷ R. A. Henshaw: *Female and Male. The Cultic Personnel in the Bible and the Rest of the Ancient Near East*. Pennsylvania, 1994, pp. 136-137.

pedig inkább a pap, illetve a varázsló szerepköréhez tartoztak.⁶⁸ A szakirodalomban a mezopotámiai szakrális szövegeket – a rítust végrehajtó szakember közötti különbségből fakadóan – gyakran három típusra szokták bontani: mágikus, orvosi, valamint rituális szövegekre. A mágikus szövegekhez az *;vipu*, az orvosi szövegekhez az *asY*, a rituális szövegekhez pedig a *kaIY* kapcsolódik, az előbbit varázslóként, illetve ráolvasópapként a másodikat orvosként, a harmadikat lamentációs papként határozván meg.⁶⁹

Mint fentebb említettem, az ókori Mezopotámiában hittek abban, hogy állandó dialógus folyik az emberi és az isteni világ között, és ez a kapcsolattartás a jóspapok (*barY*, *;vipu*) feladata.⁷⁰ A bajelhárító - gyógyító rítusra csak azt követően kerülhetett sor, miután a jós – az előjelek révén – érzekelte a fenyegető gonosz, ártó szándékot, illetve betegségek maguk is előjeleknek számítottak. A gyógyító rítus és a jóslás tehát szervesen kapcsolódtak egymáshoz.⁷¹ Mezopotámiában a kifejezetten jóslási célokra szolgáló állat leölését a *barY*, az állati belsőségekből kiolvasható jeleket ismerő rituális szakember hajtotta végre. A *barY* – a rítus során – hosszú imával szólította meg a divináció két kiemelkedő istenségét Samast és Adadot, majd fohászzkodott, illetve könyörögött az isteneknek a jeleknek az áldozati állat belső részeibe – általában májába – történő felírása érdekében. A *barY* szakrális tevékenységéhez tehát kifejezetten papi feladatok is társulhatnak, azaz az istenekkel való kapcsolattartás, illetve a divináció rítusa szorosan összekapcsolódik. Ezek alapján az sem meglepő, hogy az áldozati rítus cselekménye, azaz a rituálé performansa is a divináció tárgyát képezte, így például az óbabiloni szövegekben az áldozati állat vagy a késő asszír szövegekben a rítust végző személy viselkedése egyaránt ominózusnak számított.⁷² Az áldozati állat viselkedését már azelőtt figyelemmel kísérték, mielőtt az állat feláldozására került volna, az állat leölését megelőzően, illetve azt követően is megvizsgálták az állat testét, hiszen nemcsak a belső, hanem a külső jelek is üzenetet hordozhattak. Ezt követően kerülhetett sor az állat testének felnyitására és a belső részek vizsgálatára. Akad olyan kutató, aki a

⁶⁸ Leichty: (1993) p. 237.

⁶⁹ v.ö. M. Meyer – P. Mirecki: *Ancient Magic and Ritual Power.*, Leiden/New York/Köln, 1995, p. 4.

⁷⁰ Leichty: (1993) p. 241.

⁷¹ E. Leichty: *Divination, Magic and Astrology in the Assyrian Royal Court.* Helsinki, 1997, pp. 34-36.

⁷² Leichty: (1993) p. 238.

jóst, a páciens lelki békéjét biztosító szakembernek tekinti, akit a páciens szakrális ügyvédjének nevez.⁷³

Forrásaink a legtöbb esetben nem adnak specifikus útmutatást arra, hogy ki hajtsa végre a rítust, annak ellenére, hogy ráolvasások szövegei a sumer nyelvű ráolvasások kapcsán a *gudu* papokat, az akkád nyelvűek esetében pedig a *mavmavvY* vagy *;vipu* papokat és a *pavovu* papokat említik, a ráolvasások nem voltak kizárólagos módon egyik papi testület birtokában sem. Mindhárom szakembertípus a templomi kultusz aktív részese volt: a *pavovu* pap a purifikációs rítusok végzője, akinek tevékenységéhez az istenség szobrának rituális bekenését, illetve a felszentelést kapcsoljuk. Nem ilyen egyértelmű a másik két kifejezés szemantikai háttere. A *mavmavvY* pap etimológiája kérdéses, a CAD (a chicago-i akkád szótár) szerint az akkád kifejezés a sumer *mav-mav* szóból képzett kölcsönszó, az AHW (Akkád kéziszótár) szerint viszont egy hangutánzó szóból ered. A foglalkozás lényegét a lexikális tradícióból ismerhetjük meg, amely szerint a *mavmavvY* olyan szakember, aki rituálisan tisztává tesz. A jóshoz hasonlóan összetett szerepkörben láthatjuk az *;vipu* papot, akit, általában ráolvasópapként és varázslóként értelmeznek. A szakembernek a bajelhárító, illetve a démonűző rítusokban jut kiemelkedő szerep, az *;vipu* – a fentebb említett *mavmavvY*-val együtt – a ráolvasások szakembere. Bár a kultusszal kapcsolatos ráolvasások csak ritkán említenek *;vipu* papokat, az akkád mágikus terminológia számos kulcskifejezés etimológiája köthető hozzá, így például a *viputu* kifejezés, amellyel a ráolvasásokat, varázsmondásokat jelöli az akkád nyelv. Másrészt az *;vipu* tevékenységéhez tartozó bajelhárító, bajmegelőző, démonűző rítusok sok kultikus, illetve áldozati elemet is tartalmaznak.⁷⁴ Az *;vipytu* (a ráolvasópapi hivatás) egyes területeiről áttekintést adó egyik assuri szöveg szerint a ráolvasópap tevékenységének szerves részét alkotta a valamely betegség, rontás elűzését célzó gyógyító rítusok elvégzése is.⁷⁵ Akad kutató, aki a ráolvasópapot olyan szakembernek tartja, aki a képzése során komplexebb ismereteket szerzett, ezért a tevékenysége is sokrétűbb, de elsődleges feladatának a gyógyító praxist tartják.⁷⁶ A gyógyító rítusok résztvevőjének tekintjük az általában lamentációs papként fordított

⁷³ Henshaw: (1994) p. 138.

⁷⁴ Cunningham: (1997) pp. 14-15.

⁷⁵ KAR 44 vö.: H. Zimmern: Ein Leitfaden der Beschwörungskunst, ZA 30, 204-230., J. Bottero: Annuaire 1974/45, legújabban pedig újrafeldolgozta M. Geller: Incipits and Rubrics, Fs. Lambert (2000), E szöveg.

⁷⁶ Henshaw (1994): p. 143-146.

ka/Y papot is. A rituális-kultikus szakember fő tevékenységi területének ugyan a templomi kultuszt szokás tekinteni, a *ka/Y* tevékenységét reprezentáló szöveges hagyomány azonban három fő területre osztható: egyrészt az ima, illetve fohászgyűjtemények, másrészt az ünnepi szertartási szövegek, liturgiák, valamint templomi rituálék, harmadrészt pedig a gyógyító rítusok szövegei.⁷⁷

Mivel a mezopotámiai orvosi szakszövegekben általában két gyógyítással foglalkozó szakember típusa (a fentebb már említett *;vipu* vagy *mavmavvY* és az *asY*) jelenik meg, a kutatók többsége és a mezopotámiai orvosláról szóló tanulmányok túlnyomórészt csupán két rituális szakembert kötöttek a gyógyító rítusokhoz. A terapeuta és a diagnosztikai szövegek által közvetített ismeretek közti látszólagos különbség az 1950-es, 60-as években a szövegek – és ezzel a gyógyító rítus – merev szétválasztásához vezetett. A terapeuta szövegeket racionális-empirikus, illetve a diagnosztikai szövegeket vallásos-mágikus jellegűnek ítélték. Az alábbiakban ismertetjük az általam *szeparatistának* nevezett állásponthez tartozó fontosabb kutatók nézeteit.

A szeparatista álláspontok

A két gyógyító szakemberek szakterületének meghatározásáról szóló tudományos vitát generáló Ritter úgy vélte, hogy az *;vipu* a betegséget egy, a természetfeletti hatalmak által elindított és irányított folyamat apró részének tekintette, melynek kimenetelét meg tudta határozni a páciensen lévő jelek megfelelő értelmezésével. Ezzel szemben az *asY* nem tekintette a betegséget egy mindent átfogó rendszer részének, hanem – a meglévő szimptomák alapján – gyakorlati tapasztalatára támaszkodva folytatja a kezelést.⁷⁸ Ungnad szerint azonban az adott korban csupán az *;vipu* tekinthető tudományos szakembernek, míg az *asY* fordítására inkább – a középkori analógia alapján (a szerző megjegyzése) – a fürdő, vagy seborvos, felcser, vagy adott esetben a szemész (*asY va on?*) kifejezéseket ajánlotta.⁷⁹ Lambert úgy vélte, hogy a mezopotámiai orvoslásban létezett egy a kor színvonalához igazodó tudományos és egy mágikus eljárás. A kétféle megközelítés főleg a korábbi időszakokban vált el élesen, míg a Kr. e. I évezredi forrásokban a

⁷⁷ S. Maul: Eine neubabylonische Kultordnung für den Klagensänger (*ka/Y*), Fs. Volkert Haas (2001), pp. 255-265. vö: J. S Cooper: A Sumerian VU.ILA to Marduk. Fs. Sachs p. 84.

⁷⁸E. K. Ritter: Magical-Expert (= *;vipu*) and Physician (= *asY*). Notes on Two Contemporary Professions in Babylonian Medicine, Assyriological Studies 16 (1965), pp. 301-302.

⁷⁹A. Ungnad: AfO 14, p. 252., 7. megjegyzés

kettő kiegészítette egymást.⁸⁰ Farber és Freydank a szövegeket, a kezelés módja révén vélte szétválaszthatónak, nem zárták ki, hogy az *asY* gyógyításra mágikus eszközöket is használ, de úgy vélték, hogy a mágia elsősorban az ;*vipu* birodalma.⁸¹ Kinnier Wilson azt javasolta, hogy a két szakterületeinek szétválasztásánál leginkább az orvosi szövegekben előforduló kifejezéseket vegyék figyelembe: pl. a *pav;vu* (bekenni), *ina kivvassu tavakkan* (akaszd a páciens nyakába) kifejezéseket inkább az ;*vipu*, míg a *eqY* (bedörzsöl) és a *cam;du* (borogat) terminusokat inkább az *asY* tevékenységével hozhatók összefüggésbe.⁸² Komoróczy Géza szerint is két gyógyászati iskola vagy irányzat különböztethető meg az ókori Mezopotámiában: az egyik a gyakorlati iskola, amely füvekkel, ásványokkal és egyéb gyógyhatású anyaggal kezelte a beteget, a másik pedig a tudományos vagy elméleti iskola, amely varázslással gyógyított.⁸³ Binsberger és Wiggermann szerint a kétféle gyógyítási-rituális hagyományhoz kapcsolt szövegek közti különbség a hagyományozás módjában rejlik. Míg az ;*vipytu* (asipuság) szövegállománya már korán, az i.e. II. évezred elején kanonizálódott, azaz tudományos iskolává vált, addig az *asYtu* (aszúság) tradíció sokáig orális módon hagyományozódott. Éppen ezért az előbbi az beszélt sumer nyelv hagyományára, az utóbbi az akkád nyelvű népesség romlott, azaz a írott sumer nyelvére támaszkodott. Hasonló folyamat figyelhető meg a szövegek osztályozása terén is. A mezopotámiai tudományos gondolkodás egyik rendezőelve a szövegek sorozatba rendezése, azaz a rítusokat egy-egy téma köré csoportosítása, ez a folyamat a szövegek kanonizációjával egyidejűleg ment végbe. Éppen ezért az ;*vipytu* korpusz már igen korán mutatja a sorozatba rendezés hatását, az *asYtu* korpusz konfúzabb állapota jelzi, hogy ez utóbbi szövegek később kerültek a tudományos érdeklődés homlokterébe. Ugyanezt támasztja alá, hogy míg az ;*vipytu* korpuszhoz tartozó szövegek esetében számos duplummal találkozunk, addig az *asYtu* korpusz kapcsán csak később találkozunk ezzel a jelenséggel. A szerzők azt is megállapítják, hogy az ;*vipytu* testülethez való tartozás magasabb státuszt jelentett, mint az *asYtu* testületbe való tartozás.⁸⁴ A kutatók azonban arra is felhívják

⁸⁰W. G. Lambert: *A Middle Assyrian Medical Texts*, Iraq 31 (1969) p. 33

⁸¹W. Farber – H. Freydank: *Zwei Medizinische Texte aus Assur*, *Altorientalischen Forschungen* 5 (1977), p. 258.

⁸²J. V. Kinnier Wilson: *Two Medical Texts from Nimrud (continued)*, Iraq 19 (1957) p. 46.

⁸³Komoróczy G.: Nabú-zuqup-kéna, Adad-sum-uszur, Már Istar. Az értelmiség helyzete és lehetőségei a birodalmi asszíriában. in: Komoróczy G. : *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Budapest, 1995, pp. 87-88.

⁸⁴ Wim van Binsbergen – Frans Wiggermann: *Magic in History. A Theoretical Perspective and its Application to Ancient Mesopotamia*, in: T. Abusch – K. van der Toorn (szerk.): *Mesopotamian Magic Textual, Historical, and Interpretative Perspectives*, Goningen, 1999, pp. 29-30.

a figyelmet, hogy a gyógyítási eljárás a két szakember esetében hasonló volt, azaz *materia medica* és ráolvasások együttes használata.⁸⁵

A merev szétválasztás tarthatatlanságát követően, a hangsúly inkább a betegséget kiváltó okok közti különbségre helyeződött, így a diagnosztikai ómenekben gyakori „valamely istenség keze” formulát a ráolvasópap, a betegségneveket az „orvos” tevékenységéhez kötötték. Az alábbi kutatók munkássága tartozik ebben a csoportba. Reiner szerint az *vipu* feladata meghatározni a betegség természetét, tehát hogy a betegség szomatikus, vagy egy istenség, illetve démon okozta, vagy valamilyen vallási tabu áthágása, ezért szerinte az *asY* feladata a gyógyító rítus során, az orvosságok elkészítése, és a megfelelő kezelés kidolgozása.⁸⁶ Avalos a gyógyítás folyamatát mezopotámiai vallás rendszerében igyekezett elhelyezni, így az *vipu* szerinte egy olyan gyógyító szakember volt, aki a gyógyítás során meghatározta a betegség küldőjét, prognózist állított fel és megkísérelte kibékíteni a páciens a betegséget okozó démonnal. Munkájához a ráolvasások mellett gyógyhatású szereket (*materia medica*) is felhasználhatott. Az *asY* feladta ezzel szemben elsősorban a gyógyszer elkészítése és alkalmazása volt, aki munkája során azonban bevethette a mágia eszközeit is.⁸⁷ Avalos úgy vélte, hogy a modern értelemben vett orvoshoz – aki a testen mutatkozó szimptomákból határozza meg a betegséget – szemléletben az *vipu* áll közelebb, míg az *asY* inkább a mai gyógyszerésznek felel meg.⁸⁸

A szeparatista álláspont korlátait a diagnosztikai ómen sorozat fentebb már említett 33. táblája mutatta meg, amely a test adott részén megfigyelt betegségeket, azaz előjeleket nem a betegséget okozó istenségek, illetve démonok alapján, hanem – a terapeuta szövegekhez hasonlóan – az érintett testrészek szerint (a fejtől a lábujjig) állítja sorrendbe. Ráadásul a szöveg ugyanazokat a betegség-elnevezéseket tartalmazza, amelyeket a kutatók sokáig csak a terapeuta szövegekhez kötöttek. A fentiekből fakadó következtetéseket Avalos vonta le, akinek érvelése szerint a két mezopotámiai szakember szöveghagyománya csak azonos konceptuális keretek között értelmezhető, ezért a szövegeket, illetve a kétféle foglalkozást nem lehet a mágikus vagy nem mágikus elve alapján felosztani, mivel az *vipu* és az *asY* közti különbség

⁸⁵ van Binsbergen – Wiggermann: (1999) p. 31.

⁸⁶E. Reiner: *Astral Magic in Babylonia*, Oxford, 1995, pp. 46–47.

⁸⁷Avalos: (1995) p. 166.

⁸⁸Avalos: (1995) p. 167.

munkájuk eltérő de egymást átfedő eloszlásában rejlik.⁸⁹ Az alábbiakban áttekintjük az általam *komplex* álláspontnak nevezett irányzathoz tartozó fontosabb kutatók álláspontját is.

A komplex álláspontok

Úgy véljük, hogy az a törekvés, amely a babiloni orvoslás empirikus-rationális gyógyászati eljárását igyekezett elválasztani annak mágikus-vallásos karakterétől, inkább a mai modern elképzeléseket tükrözte, mint a babiloni kultúra szellemiségét. Goltz volt az első kutató, aki kritikával illette a szeparatista megközelítés elméleteit. Goltz a mezopotámiai és a görög orvosi gyakorlatot hasonlította össze, és bár a mezopotámiai források áttekintése során kizárólag a terapeuta szövegekkel foglalkozott, ő vetette fel először, hogy bár két külön szakterületről van szó, nem lehet szigorú határokat vonni, és a gyógyászat e két területe szoros egységet alkotott a mezopotámiai orvoslás gyakorlatában.⁹⁰ A fentebb már említett Avalos hangsúlyozta, hogy a páciens maga választhatta ki orvosát, aki lehetett az *asY* vagy az *;vipu*, vagy akár mind a kettő is. A páciens választását befolyásolhatta saját és az orvos társadalmi helyzete, az *asY* vagy *;vipu* elérhetősége, vagy akár a betegség alakulása is.⁹¹ Stol igyekezvén pontosabban meghatározni a mezopotámiai forrásokban megjelenő rituális szakemberek hatókörét, úgy vélekedett, hogy az *asY* tevékenysége nem különbözött az *;vipu*, a jósök (*b;rY*, *v;ilu*) és a tudósok (*umm:nu*) tevékenységétől, azt hangsúlyozta, hogy az *asY* számíthatott a mai értelemben vett igazi orvosnak, mivel szabadon kutathatott, és tevékenységét nem kötötték meg a diagnosztikai szövegekben előírt szabályok. Mindezek alapján az *asY* által alkalmazott gyógyítási technikát inkább empirikusnak, mint racionálisnak tartja.⁹² Felhívja a figyelmet arra is, hogy az *asY* jártas lehetett a népi gyógyászat terén, mivel a tevékenységéhez köthető receptek között az általa „népi babonaként” értelmezett kezelési eljárás is helyet kapott, így pl. a szempanszokat fiatal holló szemével kezelték. Stol kiemelte, hogy az ilyen és az ehhez hasonló mindennapi mágikus praktikák egyáltalán nem hasonlítanak a diagnosztikai szövegekben (Stolnál *Diagnosztikai Kézikönyv*) megjelenő ún. orvosi ómenekre és mágikus eljárásokra, ezért úgy vélte, hogy azok a fent említett orális hagyományból kerültek át az írott

⁸⁹ Avalos: (1995) p. 157.

⁹⁰D. Goltz: *Studien zur altorientalischen und griechischhen Heilkunde. Therapie–Arzneibereitung–Rezeptstruktur.* Wiesbaden, 1974, pp. 93–95.

⁹¹Avalos: (1995) pp. 159–160.

⁹² Stol: (1991–92) pp. 58–59.

hagyományba.⁹³ A két szakember szöveghagyományának áthallása, illetve a hasonló fogalmi keretek kapcsán úgy érvelt, hogy a receptekben igen gyakori betegségek panaszok, mint például az *amurriq;nu* (sárgaság) tulajdonképpen irreleváns az *;vipu* szemszögéből, hiszen az általa használt orvosi ómenekben a betegségeket valamely isten kezével szokták jelölni. A diagnosztikai szövegek alapján Stol az *;vipu* feladatát a valamely istenséghez kötődő betegség természetének (*viknu*) meghatározásában látja, amelyet az ókori Mezopotámiában valódi tudománynak tekintett jóslás segítségével végzett, így a diagnosztikai szövegeket sorozatba rendező ún. Diagnosztikai Kézikönyv a gyógyítás során alapvető tudományos háttéranyagul szolgált.⁹⁴ Bár határozottan leszögezi, hogy az ókori Mezopotámiában a két szakember egymással együttműködve dolgozott, az egyik legismertebb assuri *;vipu*, Kiszir-Assur házi könyvtárában számos gyógyszerészeti szöveget találtak, diagnosztikai szöveget azonban meglepő módon egyet sem.⁹⁵ Maul úgy véli, hogy a beteg kezelésében együttműködik a „seborvos” (*asY*), a ráolvasópappal (*;vipu*) és az ómeneket értelmező jóspap (*barY*).⁹⁶ A mezopotámiai gyógyító szakember ugyanolyan mértékben volt felelős a páciens egészségében tapasztalt zavarok vallási okainak meghatározásáért, mint a zavar megszüntetésért, amelyet mind mágikus-vallási, mind orvosi-farmakológiai terápia segítségével hajtott végre.⁹⁷

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a mezopotámiai orvoslás nem kezelhető két vagy három külön „szakterületként”, a gyógyítást számos rituális szakember is megkísérelhette, akik között a szentélyekben papi szolgálatot végzők lehettek többségben. Az orvoslással kapcsolatos szövegeket vizsgálva az is megállapítható, hogy a gyógyításhoz teológiai, rituális és ráolvasási tapasztalatokra egyaránt szükség volt, ezért az orvoslás és a mágia ugyanúgy nem választható szét, ahogy nem lehet különbséget tenni az ókori Mezopotámiában a vallás és a mágia közt sem.⁹⁸ A gyógyító rítus sok esetben a szentélyhez kötődött, azaz a gyógyítás is, mint számos egyéb mezopotámiai bajelhárító tevékenység, teisztikusan beágyazódottnak tekinthető. Bár a diagnosztika (az előjelek felismerése és jelentésének ismerete)

⁹³ M. Stol: (1991–92) p. 60.

⁹⁴ M. Stol: (1991–92) p. 61.

⁹⁵ M. Stol: (1991–92) p. 62.

⁹⁶ S. Maul: (2001) pp. 7-8.

⁹⁷ Maul (2001): p. 14.

⁹⁸ M. Stol (1993): p. 4.

fontos szerepet játszott a gyógyító rítusokban, a gyógyítás kulcsa azonban a feldühödött istenség haragjának kiengesztelésében rejlett. A fenti gondolatmenet az istenséggel folytatott kommunikáció jelentőségét emeli ki a gyógyítási rítusok során, illetve rávilágít arra, hogy a mezopotámiaiak a „kommunikációs zavart” tekintették a legfontosabb problémának. A mezopotámiaiak az istenekkel folytatott kommunikációt akkor tekintették megfelelőnek, amikor az istenség világosan értelmezhető, kedvező, illetve a veszélyekre figyelmeztető jeleket adott, a viszony kedvezőtlené válását jelezte, amikor az általa küldött jelek értelmezhetetlenek vagy fenyegetőek voltak, illetve a kérés ellenére sem nem küldött előjelet. A kapcsolat az értelmezhető és kedvezőnek tekintett előjelek megjelenésével áll helyre, éppen ezért az ómenkérés, a divinációs rítusok a gyógyítási rítus állandó részét alkották. A jóslások különböző formájával foglalkozó szövegek és bajelhárító-bajmegelőző rítusokra utaló források nagyarányú jelenléte a mezopotámiai szöveghagyományban arra mutat, hogy az istenekkel folytatott rendszeres kommunikáció két kulcseleme a jelek értelmezése és a bajok elhárítása, megelőzése az isteni eredetű tudás segítségével. Míg az előbbi döntően a *barY*, az utóbbi inkább az *vīpu* tevékenységi köréhez tartozott. Az istenség haragjának lecsillapításában viszont az imák, fohászok játszottak kulcsszerepet, amely azonban már inkább a fentebb említett kultikus szakember, a *ka/Y* feladatköre volt.

3. A lázszövegek korpusza

A lázszövegekhez azon, az orvoslás szöveghagyományba tartozó ékírásos táblákat soroljuk, amelyeken a láz kezelését tartalmazó recepteket, diagnosztikai ómeneket és ráolvasásokat találunk. Bár a lázzal kapcsolatos babilóniai források nem alkottak önálló sorozatot, a gyógyítással foglalkozó fentebb említett valamennyi szövegtípusban (lexikális szövegek, diagnosztikai és kezelési szövegek, ráolvasáskatalógusok) találhatóak lázzal foglalkozó szövegek. Mivel a láz egymástól eltérő szövegkontextusokban bukkan fel, az alábbiakban a lázszövegeket szövegtípusok

szerint tárgyaljuk. Az általam összeállított korpusz szövegei – szövegtípusok szerint bontva – a következők:

A. terapeuta egyedi szövegek (kivonatos táblák)

A/1 = VAT 8968 (BAM 145)

A/2 = A 273 (BAM 143)

A/3 = VAT 13903+14043 (BAM 150)

A/4 = AO 17617 (Labat RA 54 175-176)

A/5 = BM 42431+43196+F223 (Finkel Text 51 A)

A/6 = F232 (Finkel Text 51 B)

A/7 = BM 42617 (Finkel Text 11.)

A/8 = BM 43521 (Finkel Text 57.)

A/9 = (BAM 179)

A/10 = IM 44568 (BAM 416)

A/11 = (BAM 170)

A/12 = (BAM 171)

B. terapeuta sorozatok

B.1 lázsorozat

B.1/1 = VAT 13793 (BAM 146)

B.1/2 = A 41 (BAM 147)

B.1/3 = VAT 13927+14131+14179+14231 (BAM 148)

B.1/4 = VAT 14000 (BAM 149)

B.2 vegyes sorozat

B.2/1 = VAT 13757+13939+13987 (BAM 151)

B.2/2 = VAT 9029 (BAM 3)

B.2/3 = K. 2574+3430+3924+4091+10509+11744+16407+K. 2611 (BAM 480)

B.2/4 = K. 2574+3430+3924+4091+10509+11744+16407+ K.2611 (BAM 482)

B.2/5 = VAT 13785 (BAM 9)

B.2/6 = W. 22315 (SBTU I. 44)

B.2/7 = W. 22307/14 (SBTU I. 46)

B.2/8 = (KUB 37 2)

B.2/9 = VAT 9138 (BAM 168)
B.2/10 = S. 192 (AMT 80 4)
B.2/11 = K. 6779 (AMT 45 6)
B.2/12 = K. 2462+7824 (AMT 49 4)
B.2/13 = K. 2500+7933 (AMT 16 1)
B.2/14 = K. 2456 (AMT 20 2)
B.2/15 = HS. 1883 (BAM 393)
B.2/16 = K. 8049+8441+8760+81-2-4, 195 (AMT 39 1)
B.2/17 = K. 3215 (AMT 35 2)
B.2/18 = (Tsukimoto 1999 192-200)
B.2/19 = (BAM 240)
B.2/20 = (BAM 66)
B.2/21 = (BAM 52)
B.2/22 = (BAM 174)
B.2/23 = (BAM 120)
B.2/24 = (BAM 75)
B.2/25 = (BAM 231)

C. lexikális szövegek

Betegséglisták:

C.1/1 = BM 13128, CBS 13267 (MSL IX. oB list 166-167)
C.1/2 = K 207+Sm 24+Rm 2 24+K264, VAT 11507 (MSL IX standard list 5)
C.1/3 = VAT 10392 (BAM 338)

Növénylisták

C.2/1 = LTBA 2,1 XII 18., 11 I 53.

C.2/2 = LTBA 2,2 318-319.

Kölisták

C.3/1 = VAT 9910 (BAM 350)

C.3/2 = BM 56148+iii 16-17 (publikálatlan)

Farmakológiai listák

C.4/1 = VAT 8256 (BAM 1)

Amulett-listák

C.5/1 = BAM 315

C.5/2 = STT II. 273

D. ráolvasások

D/1 = B1000 (Farber ZA 71 (1981) C4, Cunningham (1997) Nr. 339 (publikálatlan)

D/2 = BM 17305 (CT 42 Nr. 32, Farber ZA 71 (1981) C19.) – a D/1 párhuzama

D/3 = UIOM 1059 (Goetze JCS 9 (1955) A szöveg, Cunningham (1997) Nr. 351, Foster (1993) no. II.14a.A szöveg)

D/4 = HTS 2 (Goetze JCS 9 (1955) B szöveg, Cunningham (1997) Nr. 352, Foster (1993) no. II.a.14.B szöveg)

D/5 = NBC 6321 (YOS 11 8, Goetze JCS 9 (1955) C szöveg, Cunningham (1997) Nr. 379, Foster (1993) no. II.a.C szöveg)

D/6 = KAR 44 (Zimmern ZA 30 205-229)

D/7 = DT 57, K. 6755, K. 8152+8979+9274+9838, K. 1728, Sm. 817, K. 4833+9907, K. 9327, K. 8511, Th. 1905-4-9, 19+23+35+243+291+292, IM. 58827, IM. 58828, VAT 13673) (Lambert AfO 23 39-45)

D/8 = 12N-T 657 (Geller Fs. Lambert (2000) Text B)

E. diagnosztikai szövegek

E/1 = W 23279 (AUWE 12 152)

E/2 = TDP 5. alsorozat

F. Ima, fohász

F/1 = VAT 13676+13961 (LKA 20)

3.1. A terapeuta szövegek

A fenti áttekintésből kiviláglik, hogy a lázkorpusz szövegeinek legnagyobb hányadát a terapeuta szövegek teszik ki. A terapeuta szövegeken belül – más betegségekkel foglalkozó terapeuta szövegekhez hasonlóan – két alcsoport különíthetünk el: az egyedi vagy kivonatos táblák (A csoport), valamint a gyűjteményes táblák vagy sorozatok (B csoport). A sorozatok kapcsán megkülönböztethetjük a lázsorozatot (kizárólag a láz különböző típusainak kezelését tartalmazó tábla – B.1 csoport) és az ún. vegyes sorozatot (számos különböző betegség kezelését tartalmazó sorozat – B.2 csoport). Megállapítható, hogy a korpusz terapeuta szövegeinek kisebbik része egyedi szöveg, többségük pedig a gyűjteményes táblák sorába tartozik. A formai

alapon történő csoportosítás mellett más módon is megkülönböztethetjük a terapeuta lázszövegeket. A szövegek az egyik csoportja kizárólag különböző lázbetegségek kezelésével foglalkozik,⁹⁹ a másik csoport szövegei egyéb panaszok, betegség mellett felsorolják a láz különböző formáit is.¹⁰⁰

A kivonatos táblák (A csoport)

A lázkorpusz terapeuta szövegei közül jelenleg 8 táblát sorolunk a lázzal kapcsolatos egyedi szövegek közé. Az egyes táblák szövegei egy-egy komplett gyógyító rítust vagy valamilyen hosszabb sorozat egy részének másolatát tartalmazzák. Ebből fakadóan az ilyen jellegű szöveg két módon keletkezhetett: egyrészt az írnokeképzés másolási-gyakorlási tevékenységének produktumaként (azaz a kivonatos táblák írnoktanoncok gyakorlószövegei), másrészt egy konkrét eset, illetve megrendelés miatt állította össze, illetve másolta le a gyógyító szakember.¹⁰¹ Míg az előbbire számos példát találunk, az utóbbira inkább csak a gyógyító szakemberek levelezéseiből rendelkezünk utalásokkal. Az alábbiakban bemutatjuk az ehhez a csoporthoz tartozó lázszövegeket.

A/1

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebeling: KAR 199 (kópia), Köcher BAM II. 145 (kópia)

tartalmi jellemzők: A *c/ta hamif*-láz kezelésének receptjét tartalmazó egyedi tábla, részletes tünetleírással. A szöveg a B.1.1 gyűjteményes tábla egyik receptjének másolata. Az elírások (az ún. „Schreibfehler”-ek)¹⁰² alapján valószínűleg gyakorlótábla.

⁹⁹ B.1 csoportba tartozó szövegek

¹⁰⁰ B.2 csoportba tartozó szövegek

¹⁰¹ vö. M. Geller: Practice or Praxis. Fs. Leichty (2006), pp. 167-172.

¹⁰² A táblák szövegében észlelt elírások, hibák kapcsán megkülönböztetjük az ún. elírást (Schreibfehler) és a félrehallást (Hörfehler). Az előbbi abból adódik, hogy az írnokek eltéveszti az ékjelet (ez általában másolási hiba), az utóbbi esetben pedig az írnokek félrehallja a diktált szöveget.

A/2

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 143 (kópia)

tartalmi jellemzők: Egy receptet tartalmazó töredékes tábla. Egy db. kenőcs az *ummu*-láz kezelésére. A formája alapján valószínűsíthetően gyakorlótábla.

A/3

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 150 (kópia)

tartalmi jellemzők: 1 db. receptet tartalmazó kivonatos tábla. Tünetleírás nincs, viszont igen részletes a rítus leírás, amely a „gonosz démon” kezdősorú ráolvasást is említi (*vīptu efemmu lemnytu*). A szöveg egy komplex gyógyító rítus leírása, amely valószínűleg egy konkrét esethez, illetve megrendeléshez kapcsolódhat.

A/4

lelőhely: Ur

datálás: újbabiloni

szövegkiadás: R. Labat: *Ordonnances Médicales ou Magiques*. RA 54 (1960) 175-176 (kópia, átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: 4 db. receptet tartalmazó tábla. Két kenőcs az *ummu*-láz kezelésére, valamint egy-egy a *mivittu* (talán paralízis) és a Lamastu démon által okozott betegség ellen.

A/5 és A/6

lelőhely: Uruk

datálás: későkor

szövegkiadás: Finkel: *Fs. Lambert (2000) 51/A és 51/B szövegek* (kópia és átírás)

tartalmi jellemzők: A két tábla egy magánházból származó orvosi archívum része. A szöveg az erős láz (*loṭbu dannu*) kezelésének komplett gyógyító rituálé elemeit (egy gyógyhatású kenőcs, valamint egy amulett elkészítését és a kapcsolódó ráolvasást) tartalmazza. Bár Finkel a ráolvasások csoportjába („N” csoport : ráolvasások és rituálék) sorolta be őket, mivel a tábla szövege tartalmaz egy ráolvasás incipitet, a szöveg struktúrája (gyógyszeres kezelés, amulett és kapcsolódó ráolvasás) az olyan egyedi szövegekhez hasonló, amelyek a gyógyító rítus minden

fontos elemét tartalmazták. Bár a két tábla szövege szinte szó szerint egyezik, közöttük jelentős ortográfiai különbségek tapasztalhatók: az „A” szövegben a L` lexéma használata, illetve a *loṭbu* mimációja.

A/7

lelőhely: Uruk

datálás: későkor

szövegkiadás: Finkel: Fs. Lambert (2000) 11. szöveg (kópia és átírás)

tartalmi leírás: 2 receptet tartalmazó kivonatos tábla. Az első receptben említett „jó láz” (*ummu damqu*) minden valószínűség szerint az „erős láz” (*ummu dannu*) félrehallása (Hörföhle). A recept a láz kezelésére egy „bevált borogatást” alkalmaz. A szöveg másik receptjében kitört a gyógyszer alkalmazási módja, illetve a betegség neve, de valószínűsíthetően az is a láz kezelésére szolgáló borogatás lehetett. A szövege nagyban összecseng az A/5. és A/6. számú táblákkal.

A/8

lelőhely: Uruk

datálás: későkor

szövegkiadás: Finkel: Fs. Lambert (2000) 57. szöveg (kópia és átírás)

tartalmi leírás: Töredékes tábla, a szövege nagyban hasonlít az A/6-os tábla szövegére, ezért lehetséges, hogy a dupluma.

A/9

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 179 (kópia)

tartalmi leírás: egy kisebb táblácska, amelynek a hátoldalán egy láz kezelésére szolgáló kenőcs receptje olvasható. Az előoldal publikálatlan.

A/10

lelőhely: nem ismert

datálás: közép-babiloni

szövegkiadás: BAM 416 (kópia)

tartalmi jellemzők: lázrecepteket tartalmazó töredékes tábla.

A/11

lelőhely: Assur

datálás: közép-asszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 170 (kópia)

tartalmi jellemzők: különböző betegség elleni recepteket tartalmazó töredékes tábla.

A táblán 5 recept maradt fenn, közülük az egyik lázrecept.

A/12

lelőhely: Assur

datálás: közép-asszír

szövegkiadás: Köcher BAM 171 (kópia)

tartalmi jellemzők: különböző betegségek (*vimertu*, *amurroq;nu*) gyógyítására

alkalmazott recepteket tartalmazó kivonatos tábla, köztük egy lázrecept.

A gyűjteményes táblák (B. csoport)

A lázszövegek korpuszának gyűjteményes tábláin kezelési eljárások egymást követő sora kapcsolódik ugyanazon lázbetegséghez. Az ezen csoportba tartozó szövegek kapcsán különbséget tettünk azon gyűjteményes szövegek között, amelyek kizárólag lázbetegségek receptjeit tartalmazzák (ezek az ún. lázsorozat táblái), valamint amelyekben a lázbetegségeket tartalmazó szekció (receptek egymást követő sorozata) más betegségek, testi panaszok sorozatába illeszkedik (ezek az ún. vegyes sorozat táblái). Az alábbiakban két példán keresztül mutatom be a gyűjteményes táblák e két típusát.

1. lázsorozat:

1. Ha valakit erős láz ragad meg *elikullu* növényt,
2. *erkullu* növényt *amol;nu* növényt, *ankinytu* növényt,
3. vörös *elikulla* növényt, tengeri moszatot és ökörürüléket
4. törj össze, keverd össze kénnel, adj hozzá olajat, keverd össze és
5. kend be vele, majd a *liCEbu*.láz, amely megragadta, elmúlik.

6. Ha ugyanaz (a betegség) őz szarvát, friss tamariszkuszt,
7. tengeri moszatot, ökörürüléket vízben nyomkodj szét,
8. olajjal keverd el és kend be vele!

9. Ha ugyanaz (a betegség) *elikullu* növényt, *ilkulla* növényt, vörös *elikullu* növényt,
10. *amol;nu* növényt, tamariszkusz magját, spárga virágát,

11. ként cédrus levével keverj el, kend be vele, (és)

12. az erős láz, a *liCEbu*-láz, amely megragadta, elmúlik.¹⁰³

2. vegyes sorozat:

Egy első évezredi terapeuta sorozat, a „Ha valakinek a homlokát *ummu*-láz gyötri” (*vumma am/lu muhhavu umma ukal*) kezdősorú szövege sorrendben a következő betegségek kezelésére sorol recepteket:

- Ha valakinek a homlokát az *ummu*-láz gyötri, az ereit a „halántékszúrás” (*tob nakkapti*) betegség gyötri, a szemei zavarosak, a szemei villognak, *ipotu* betegség, *evitu* betegség, *murdinnu* betegség *qyq;nu* betegség *avY* betegség támadta meg (a beteget). = 3 db. recept,
- Ha valakinek a homlokát a *c/ta hamif*-láz ragadta meg, a szeme lobog, a mellkasa forró. = 2 db. recept
- Ha valakit a *r;v;nu* bőrbetegség ragadott meg, a feje, arca, ajkai ... = 2 db. recept
- Ha valakinek a fejét az *avY* betegség ragadta meg. = 3 db. recept
- Ha valaki *kur;ru* bőrbetegségben szenved. = 3 db. recept
- Ha valakinek a feje kopaszodik = 1 vagy 2 db. recept
- Ha valakinek a feje *ekketu* kiütéssel és *rivytu* foltokkal van tele. = 2 db. recept
- Ha valakinek a feje *simmu matqu* bőrbetegséggel van tele. = 2 vagy 3 db. recept
- Ha valaki lázas és hullik a haja, *tob nakkapti* betegség gyötri. = 2 db. recept
- Ha valakinek hullik a haja. = 2 db. recept
- Ha valakinek a fejét *ummu*-láz ragadta meg. = 2 db. recept
- További két, a fejet érintő, de pontosabban nem meghatározható töredékes recept.
- Ha valakit állandó *sagkidabbY* fejbetegség gyötör, és az egész testében fájdalmat okoz = 2 db. recept
- Ha valakinek a halántékerét (betegség) ragadta meg és a szeme vérzik. = 1 db. recept
- Ha valakinek a halántékerei betegek. = 1 db. recept

¹⁰³ B.1/2 előoldal 1-12.

- Ha valakinek a jobb halántékere kidagad, a jobb szeméből folyik a könny. = 1 db. recept
- Ha valakinek a bal halántékere kidagad, a bal szeméből folyik a könny. = 1 db. recept
- Ha valakinek a jobb és a bal halántékerei kidagadnak, mindkét szeméből folyik a könny. = 1 db. recept
- Ha valakinek a jobb halántékát megragadták (a démonok), és a jobb szeméből könny folyik. = 1 db. recept
- Ha valakinek a bal halántékát megragadták (a démonok) és a bal szeméből könny folyik. = 1 db. recept
- Ha valakinek a mindkét oldali halántékát megragadták (a démonok), és mindkét szeméből folyik a könny = 1 db. recept
- Ha valaki rosszul érzi magát, és a betegsége a fejét támadja. = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a feje forró és nehéz a feje. Amikor felemeli a fejét ... = 2 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a szeme forró, a szemei lobognak. = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, füleinek a belseje forró és a füleit súlyosnak (érzi) = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a nyaka forró és ... = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, forró a belseje. = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, az alteste forró. = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a pénisze forró. = 1 db. recept
- Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a lábai forróak. = 1 db. recept
- Ha valakinek a füle úgy fáj, mint ha a „démon keze” betegsége lenne. = 1 db. recept
- Ha valakinek a fülei beteges, a füle belsejét gyötri és felemészti (a betegség), és álmatlanságban szenved. = 2 db. recept
- Ha valakinek a füleiből folyik a genny. = 1 db. recept
- Ha valakinek a füléből folyik a vér. = 1 db. recept
- Ha valakinek zúgnak a fülei. = 1 db. recept
- Ha valaki a füleit nehéznek érzi. = 1 db. recept

- Ha valakinek a fülei (kitörés) = 1 db. recept
- Ha valakinek alkalomszerűen ragad meg a *dikvu* gyomorbetegség. = 1 db. recept¹⁰⁴

A fenti gyűjteményes tábla szövege egy vagy több receptet magában foglaló szekciókba osztja az egyes betegségek kezelését. A szövegben kétféle rendezési szempont érvényesül: egyrészt a különböző betegségekhez általában több recept is kapcsolódik, másrészt a betegség által érintett testrészek szerint tagolódik a szöveg. A kétféle szempont azonban sok esetben egybe esik. Ha „betegség-, illetve panaszfajták” szempontjából vizsgáljuk a szöveget a következő főbb típusok állapíthatók meg: lázbetegségek, bőrbetegségek/kiütések, fej-, szem-, fül, gyomorpanaszok. A testrészek szempontjából vizsgálva pedig a panaszok a leggyakrabban a fejre, illetve annak valamely részére (fej, halánték), érzékszervekre (szem, fül), illetve a páciens testfelületére vonatkoznak.

Bár – mint fentebb már említettem – a korpusz terapeuta sorozatainak csupán kisebb része foglalkozik kizárólag a láz különböző formáinak kezelésével, láz azonban igen gyakori a vegyes sorozatok szövegeiben, illetve egyes vegyes sorozat szövegében igen jelentős a súlya, azaz több szekcióval is, illetve az egyes szekciókon belül több recepttel is rendelkezik. A fent tárgyalt szövegben például 4 szekció kapcsolódik a lázhoz, amelyekben 14 db. receptet találhatók. Az alábbiakban a lázkorpusz terapeuta sorozatának csoportjaihoz tartozó szövegeket mutatom be.

A lázsorozat táblái (B.1)

B.1/1

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 146 (kópia)

tartalmi jellemzők: a *c/ta hamif*, az *ummu* és a *lí'bu* láztípusok kezelésére vonatkozó, legalább 19 db. receptet tartalmazó gyűjteményes tábla. A legrészletesebben kidolgozott recept szövege azonos az A/1 számú kivonatos tábla szövegével.

¹⁰⁴ B.2/2 gyűjteményes tábla

B.1/2

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebeling: KAR 162 (kópia), Köcher BAM II. 147 (kópia)

tartalmi jellemzők: az *ummu*-láz, az erős láz (*ummu dannu*), a folyamatos láz (*ummu kajjam;nu*) valamint a heves láz (*ummu lazzu*) láztípusok kezelésére vonatkozó gyűjteményes tábla. A szöveg legalább 12 db. receptet, egy ráolvasást és kapcsolódó rituálét tartalmaz.

B.1/3

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 148 (kópia)

tartalmi jellemzők: : B.1/2 dupluma.

B.1/4

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 149 (kópia)

tartalmi jellemzők: Egy gyűjteményes tábla közepének töredéke. Párhuzama nem ismert, de a szövege hasonlít a B.1/2 vagy B.1/3 táblák szövegeire.

A vegyes sorozat táblái (B.2)

B.2/1

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM II. 151 (kópia)

tartalmi jellemzők: Töredékes gyűjteményes tábla, amely többféle betegséggel kapcsolatos recepteket, amuletteket és ráolvasást tartalmaz. A szöveg 4 szekcióra bontható: az első szekcióból (1-9) csak a ráolvasás incipitje (a címe kitörött) és a kapcsolódó rítusleírás maradt meg. A 2. szekció (10-32) 5 receptből és 2 amulettből áll, de a tárgyalt betegség nem állapítható meg. A 3. szekció (33-54) 7 receptjéből az első kettő lázszöveg, amely az *ummu* láztípusra vonatkozik. A 4. szekció (55-74) egy nagyon töredékes rítusleírás. A receptek és amulettek paragrafusainak többsége néhány soros, nagyon tömör, a kezelés pontos helyét alig-alig adja meg. A szöveget

vagy egy részét egy régebbi tábláról másolták (Izd. a *hepi evvu* betoldás a 68. sorban).

B.2/2

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebeling KAR 202 (kópia) Köcher BAM I. 3 (kópia)

tartalmi jellemzők: A „Ha valakinek a homlokát *ummu* -láz gyötri” (*vumma am/lu muhhav] umma uk:l*) kezdősorú első évezredi terapeuta sorozathoz tartozó 4 kolumnás gyűjteményes tábla. A tábla szövege nagyrészt követi a későbbi ninivei recenziót. A táblán tárgyalt betegségeket fentebb felsoroltam, az itt említett négy lázszekcióban az *ummu* és a *c/ta hamif* láztípusok jelennek meg. A szöveg legtöbb paragrafusa gyógyszeres kezelés, amulett alkalmazása csupán egy alkalommal – a hajhulláshoz kötődően – fordul elő. A hajhullás szekciója egy gyógyszeres kezelést tartalmazó receptből (melynek az eleje, így a betegség megnevezése kitört), egy ráolvasásból, egy kapcsolódó rituálé leírásából, valamint egy a páciens hajába kötött amulett alkalmazásáról szól (II. 14-26).

B.2/3

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: CT 23. pl. 26. (kópia); R. C. Thompson AJSL 24 (1907/8), pp. 1-6, 323-327 és 337-345 valamint AJSL 53 (1937), pp. 217-238 (átírás és fordítás); Köcher BAM IV. 480 (kópia)

tartalmi jellemzők: A „Ha valakinek a homlokát *ummu*-láz gyötri” (*vumma am/lu muhhav] umma uk:l*) terapeuta sorozat első táblája. A szöveg receptek, ráolvasások és kapcsolódó rituálék gyűjteménye, szövege több helyen is párhuzamos az Assurból előkerült (B.2/2) recenzió szövegével. Bár a kapcsolat szorosnak tűnik, pl. ugyanazon gyógynövények felhasználása vagy hasonló kezelések, a párhuzamok azonban nem másolatok. A szöveg receptjei a következő betegségeket, panaszokat említik:

- Ha valakinek a homlokát *ummu* -láz gyötri, az ereit a „halántékszúrás” (*tob nakkapti*) betegség gyötri, a szemei beesettek, a szemei villognak, *ipotu* betegség, *evitu* betegség, *murdinnu* betegség *qyq;nu* betegség *avY* betegség támadta meg (a beteget). = vsz. a teljes I. kolumna 44 receptje
- Ha valakinek újra és újra lázas a feje. – 1 db. recept

- Ha valakinek lázas a feje, a szemei villognak és bevérzettek – 5 db. recept
- Ha valakinek a homlokán a *c/ta hamif*-láz érzékelhető – 1 recept
- Ha valakinek a homlokán a *c/ta hamif*-láz érzékelhető, a szemei villognak, és bevérzettek. – legalább 3 recept
- ... , égnek áll a haja. – legalább 1 recept
- A II. kolumna 28-60 sorokban a betegségek megnevezése kitört, de a kezelések alapján (a borotválás, illetve a fej bekenés) ezek a receptek is fejre vonatkozó panaszokat tartalmaztak.
- Ha valakinek a feje újra és újra lázas. – 3 db. recept
- A fej lázának kiűzéséhez, (a páciens) homlokán (érezhető láz) kiűzéséhez. – valószínűleg 13 db. recept, bár a betegség megnevezése számos recept esetében kitört, a kezelés minden receptben szinte ugyanaz.
- Ha valakinek hullik a haja és „halántékszúrás” (*tob nakkapti*) betegség gyötri – 6 db. recept
- Ha valakinek a fején érzékelhető a *c/ta hamif* láz, és a testét (a betegség) felemészti, a teste tüzel. – 4 db. recept
- Ha valakinek a feje lázas, és hullik a haja: a fej lázának kiűzéséhez, és a haj hullásának a megállításához. – 1 db. recept,
- Ráolvasás-gyűjtemény a haj borotválásához - 6 db. ráolvasás (incipitek) és kapcsolódó rítus
- Ha valakinek vízfeje van. – 2 db. recept
- Ráolvasás a hajra, amelyik nem nő. – 1 db. ráolvasás (teljes szöveg) és kapcsolódó rítus
- Ha valakinek izzad a feje, a nyaki ín felső része ... – 1 db. recept
- Ha valakinek gyöngyözik a hajviselete ... – 1 db. recept
- Ha valakinek gőzölög a feje ... – 1 db. recept
- Ha valakinek állandó fejpanaszai vannak ... – 1 db. recept
- Ha valakinek a feje ... – valószínűleg legalább 3-4 db. recept
- Ha valakinek beteg a feje. – 1 db. recept
- Ha valakinek elnehezül a feje – 1 db. recept
- Számos recept, amelyek külön szekciót alkotnak, bár a betegségek kitörtek, de a kezelés, illetve a töredékes soreleje alapján fejpanaszokat tartalmazott.

- Ha valakinek a homloka ... – legalább 1 recept, de itt a tábláról 5 sor hiányzik

A szövegben viszonylag sok a másolási hiba, így pl. a II. kolumna 62. sorában a napok számát kétszer írja le egyszer 3, majd utána 15 nap. Hasonló elírás többször is előfordul.

B.2/4

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: CT 23 pl. 39-48; pl. 40-41; 43-44 és 46-47; AMT 15, 2.; BAM IV. 482 (kópia); R. C. Thompson AJSL 24 (1907/8) pp. 372-335, 345-353; AJSL 54 (1938) pp. 12-26 (átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: A „Ha valakinek a homlokát *ummu*-láz gyötri” (*vumma am/lu muhhav] umma uk:l*) terapeuta sorozat 2. táblája. Az egymást követő receptek nagy többsége terapeuta gyógyszeres kezelést tartalmaz, a gyógykészítmény csillagok alá való kihelyezése egy receptben adatolt (III. kolumna 1. sor).

A táblán előforduló betegségek a következők:

- Valamilyen fejpanasz (*sagkidibbY*) - legalább 13 recept
- „Halántékszűrés” (*tob nakkapti*) - 2 recept
- „Halántékszűrés” és paralízis (*tob nakkapti u vimmatu iravvO*) - 3 recept
- „Halántékszűrés” és a végtagok (démonom által történő) megkárosítása (*tob nakkapti-ma qat;nvu v/p;nvu ivammamavu*) - 2 recept
- a halántékát (a betegség) felemészti (*nakkaptavu ikk;lvu*) - 1 recept
- végbélpanasz (*vuburru va ipvu*) - 1 recept
- a „halántékszűrés” csillapítása (*ana tob nakkapti nuhi*) - 2 recept
- a halántékerét (a démon) megragadta (*ver';n nakkaptivu cabit*) - 2 recept
- az halántékeret (kínzó betegség) kiűzésére (*ana nas;hi nakkapti ver';ni*) - 1 recept
- a II. kolumna közepe töredékes valószínűleg a halántékkal kapcsolatos betegségek receptjei következnek, ez azonban csak a kolumna a 20. sorától bizonyos.

- A III. kolumnában is folytatódik a halántékra vonatkozó panaszok (lsd. a B.2/3 idevágó szakaszát)
- Ha valakinek ... a démon megragadta a homlokát (*vumma amolu#...\$ efetmmu tob pyti icbassu*) - 3 recept
- Valamilyen halántékra vonatkozó panasz (*vumma amolu nakkaptavu #...\$*) - 2 recept
- Ha valakinek a halántéka (a démontól) megragadtatott (*vumma amolu nakkapta cabta iravvO*) - legalább 8 recept)
- Ha valakinek (a démon) megragadta a halántékát, és a szeme ... – 1 recept
- Ha valakinek (a démon) megragadta a jobb oldali halántékát, és elfátyolozódik a szeme – 1 recept
- Ha valakinek a halántéka ... – 1 recept
- Ha valakinek a (kitörés) betegség emészti, „démon keze” betegség gyötri. – 1 recept

B.2/5

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: BAM I. 9 (kópia)

tartalmi jellemzők: A tábla sok párhuzamot mutat a B.2/3 és a B.2/4 szövegével, a későbbi „Ha valakinek a homlokát *ummu*-láz gyötri” (*vumma am/lu muhhav] umma uk:l*) terapeuta sorozat 2.táblájával. A táblán említett betegségek:

- „démon keze” ragadta meg (*q;t efemmi icbassu*) - 2 vagy 3 recept
- a halántékát (a démon) megragadta (*nakkaptivu icbassu*) - 3 recept
- „démon keze” betegsége van (*q;t efemmi iravvO*) - 1 recept
- *c/ta hamif*-láz gyötri és hullik a haja ... (*c/ta hamifma var;t muhhiv] ivahhuhy #...\$*) - 3 esetleg 4 recept
- „halántékszűrés” (*tob nakkapti*) – 1 recept)
- a halántékát (démon) ragadta meg, a páciens testében ... (*nakkapta cabissu ina zumur am/li #...\$*) – 1 recept
- ha valakit démon ragadott meg (*vumma am/la efemmu icbassu*) – 1 recept
- ha valakinek hasogat a feje ..., a fülei ... (*vumma am/lu qaqqassu uzaqqassu #...\$ uzn;nvu #...\$*) - 1 recept

- a haragos démon keze által okozott (betegségek) bajelhárító (általi) kiűzéséhez. (*#ana\$ vipir q;t efemmi lazzi va ^l;vipu nas;hiv]*) – 1 recept
- Ha valaki „felemeli a fejét” (*vumma am/lu qaqqada itbO*) – 1 recept
- A „halántékszúrás” (betegség) kiűzéséhez. – 1 recept
- A további két azonosíthatatlan betegséget tárgyaló recept, az utóbbi – a kezelés alapján – valamilyen fejpanasz.

B.2/6

lelőhely: Uruk

datálás: későkor

szövegkiadás: SBTU I. 44 (kópia, átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: a „Ha valakinek a homlokát *ummu*-láz gyötri” (*vumma am/lu muhhav] umma uk:l*) sorozat 9. szekciója (*pircu*). A leprával (*buṭvanu*) és egyéb kiütésekkel kapcsolatos receptek gyűjteménye, kapcsolódó ráolvasásokkal és rituálékkal. A táblán található betegségek a következők:

- nehezére esik a lélegzés, *cinnah tori* betegségtől szenved, láza van (*napiv appivu kabit cinnah tori himif c/ti*) – 1 recept
- Ha valaki kenyeret eszik, és sört iszik (azaz van étvágya), az orra légzése azonban nehéz akkor a tüdeje beteg, (kitörés) *ummu*-láz gyötri (*vumma am/lu akala okul vikara ivatima napiv appivu kabit embyb hav? maruc #...\$ <umma> uk:l*) – 1 recept
- (kitörés) jön, lepra támadta meg (*illaku buṭvanu icbassu*) – 1 recept
- az orrát és a száját lepra támadta meg (*appavu u p:vu buṭvanu cabit*) – 1 recept
- az orrát és a száját lepra támadta meg és a belseje ég (*appavu u p:vu buṭvanu cabitma qerbyvu naphu*) – 1 recept
- az orrát lepra támadta meg, az orrlyukai fájnak, sebhelyekkel borított (*appavu buṭvanu cabitma nahiravu ikkalyvu simmo malY*) – 1 recept
- az orrlyukain kelések támadnak (*nahirivu umc;t hili ittabvi*) – 1 recept
- az orrlyukait lepra támadta meg (*buṭvanu nahirivu cabit*) – 1 recept
- lepra betegséget kap (*buṭvanu maric*) – 1 recept
- lepra támadta meg (*buṭvanu cabit*) – 5 recept

- a *munu* betegség és a lepra kitörte a fogait, - új kitörés - a fogai közül vér serken ki (*vinnovu munu u buṣvanu hepi evvu al ina birot vinnovu damu uccYni*) – 1 recept
- a nyelve megduzzadt ... (*liv;nvu ebfetma#...\$*) – 1 recept

B.2/7

lelőhely: Uruk

datálás: későkor

szövegkiadás: SBTU I. 46 (kópia, átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: a „Ha valakinek a homlokát *ummu*-láz gyötri” (*vumma am/lu muhhav] umma uk:l*) sorozat 10. szekciója. Komplex gyógyító eljárás: először egy gyógyszeres kezelés (kenőcs alkalmazása napjában háromszor: reggel, délben, este), majd egy amulett alkalmazása (nyakba akasztandó zacskós amulett), valamint egy a *r;bicu* démon támadása ellen használatos kapcsolódó ráolvasás és rituálé. A szövegben előforduló betegségek, panaszok a következők:

- a nyelve duzzadt és a száját (a nyelve) kitölti (*liv;nvu ebfetma p:vu mal:t*) - 1 recept
- az arca, a nyaka és az ajka állandóan kisebesedik és (a sebek) mint a tűz égetik azt az embert az éjszakai *r;bicu* démon ragadta meg (*p;nuvu kiv;ssu u vapassu vimmat irtanavv: u kima iv;ti ihammafavu am/lu vy r;bic muc;ti icbassu*) – 1 recept
- éjjel-nappal ébren van, soha sem alszik (*mivittu pani ivY inuvu icappar urra u muva urta gattu la ittan:l*) – 1 recept

B.2/8

lelőhely: Bogazköy

datálás: középbabilóni

szövegkiadás: KUB 37 2 (kópia)

tartalmi jellemzők: a KUB IV, 55. számú szöveg dupluma, szembetegségeket tárgyaló gyűjteményes tábla. A tábla eleje letörött, illetve az első három recept is töredékes, ezen receptekben nem állapíthatóak meg a betegségek. Az éppen maradt kezelés alapján szempanaszokat feltételezhetünk.

B.2/9

lelőhely: Assur

datálás: közép-asszír

szövegkiadás: Ebeling KAR 157 (kópia), Köcher BAM 168 (kópia)

tartalmi jellemzők: zömében belső betegségek kezelését tárgyaló gyűjteményes tábla.

B.2/10

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: AMT 80,4 (kópia)

tartalmi jellemzők: recepttöredék, belső betegségek kezelésének gyűjteményes táblájából.

B.2/11

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: AMT 45,6 (kópia)

tartalmi jellemzők: egy gyűjteményes tábla töredéke, amely a „gyomortájék” (*r/v libbivu*) testrészszel, illetve egyéb belső testrészek betegségeivel kapcsolatos receptek egymást követő felsorolása. Az előoldal jól olvasható, a hátoldal nagyon töredékes.

Az említett betegségek, illetve panaszok a következők:

- a gyomortájéka gyulladt, a légzése nehéz (*r/v libbivu ucarrabvu napiv appivu kabtu*) – 1 db. recept
- a gyomortájéka gyulladt, összenyomódott, a váladéka ... (*r/v libbivu ihamafsu idakkasu ruçytu#...\$*) – 1 db. recept
- a teste közepe éget, vért köp (*qab;l naglab? uhammassu itti ruçyti d;mi itanaddO*) – 1 db. recept
- kenyeret eszik, sört iszik, az gyomortájéka gyulladt, a gyomra ég (*aklu ikkal vik;ru ivatOma r/v libbivu igaccassu libbivu inappih*) – 2 db. recept

B.2/12

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás AMT 49,4 (kópia)

tartalmi jellemzők: gyűjteményes tábla töredéke mellkasi és egyéb belső betegségek (*irassu r/v libbivu naglab?vu ikkalyvu, hav? maric*) egymást követő receptjeivel. A tábla – az előoldal első sorában található panasz és betegség felsorolását követően – öt db. receptet tartalmaz. A hátoldal eleje kitörött, de valószínűsíthetően ugyanezen sorozat receptjei követték egymást, mivel a hátoldal utolsó töredékes receptjének

betegségei között a lázat és a köhögést említi a szöveg (*vumma am/lu immim ugannah*).

B.2/13

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: AMT 16, 1 (kópia)

tartalmi jellemzők: szembetegségek receptjeit tartalmazó gyűjteményes tábla töredéke. A receptekben tárgyalt panaszok és betegségnevek töredékesek, szemmel kapcsolatos sorozatra leginkább a kezelésekből lehet következtetni. A szövegkiadás a hátoldal kópiáját nem közli, de utal rá, hogy ott olvasható a kolophón. A tábla másolat voltára utal, hogy egyes receptek az elválasztójelekkel ellátott sorok közepén kezdődnek.

B.2/14

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: AMT 20 2 (kópia)

tartalmi jellemzők: 4 kolumnás (2 az előoldalon és 2 a hátoldalon) gyűjteményes tábla, amely a fej egyes részeihez kapcsolódó panaszokat, betegségeket tartalmaz.

B.2/15

lelőhely: Nippur

datálás: óbabiloni

szövegkiadás: BAM 393 (kópia), M. Hausspreger: Einige medizinische Anmerkungen zum Text BAM 393, CPOA 3 (1996), 129–132 (átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: különböző betegségek gyógyításához használatos receptgyűjtemény. A tábla a következő betegségekre kínál recepteket:

- varázslat (*kav;pum*),
- sárgaság (*amurriq;num*),
- fogfájás (*vinnum tultum*),
- bőrkiütés (*gergivum malî*),
- skorpiócsípés (*zuqiqopum izqussu*),
- szempanaszok (*onavu marca*),
- láz (*c/tam hamif*),
- fejfájás (*pytusa kabtat*),

- kutyaharapás (*kalbam navik*),
- gyomorégés (*libbavu napih, libbavu itananpah*),
- varázslattól keletkezett szúrás (*ivtu epvu uzaqatvu*),
- lábpanaszok (*v/pavu qaq;ram líka*),
- fejen érzékelt láz (*qaqq;dsu c/tam hamif*),
- láz (*/m*).

A betegségek nagy többsége a későbbi időszak orvosi szövegei közt is megtalálható, valamint több ebben a szövegben előforduló betegség az I. évezredi receptek közt már sorozatba rendezve jelenik meg. Egyes betegségek a későbbi szövegekben további betegségfajtákra válnak szét, illetve bizonyos betegségtípusok (így pl. a kutyaharapás vagy a skorpiócsípés) kimaradnak a terapeuta sorozatokból.

B.2/16

lelőhely: Ninive

datálás: újbabiloni

szövegkiadás: AMT 39 1, BAM VI. 579

tartalmi jellemzők: Egy nagyobb, több testrészhez is kapcsolódó gyűjteményes tábla részlete. A szöveget egy régebbi tábláról másolata az írnok, amit egy paragrafuson keresztül (55-58) megjelenő sor eleji *hepi* mutat, amely az adott recept betegségmegnevezéseinek olvasható.

A töredék nagyobb része a gyomortájék (*r/v libbi*) egyes részeinek gyulladására 18-féle gyógykészítményt sorol fel, majd a 39. sorban lévő összesítés után a *c/ta hamif*-láz és a „belső tűz” (*iv;t libbi*) szekciói követnek. Az utóbbi párhuzamot mutat a A/1 és a B.1/1 szövegével, de a tárgyalt szövegben az *iv;t libbi* néhány esetben azonos a *c/ta hamif*-tal! A szövegben tárgyalt betegségek a következők:

- Ha valakinek a belsejét *ummu*-láz ragadta meg (*vumma am/lu libbav] ummu icbat*) - 3 recept,
- Ha valakinek a gyomortájéka forró, a gyomra folyton ég (*vumma am/lu r/v libbv] immim libbuv] ittanpah*) - 1 recept,
- Ha valakinek a belseje forró (*vumma am/lu libbuv] immim*) - 5 recept,

- Ha valakit „belső tűz” betegség gyötör (*vumma am/lu iv;t libbi vulO*) - 1 recept,
- Ha valakinek a belseje állandóan forró (*vumma am/lu libbuvu itenemim*) - 1 recept,
- Ha valakinek a gyomortájéka lázas (*vumma am/lu r/v libbv] ummam iravvO*) - 2 recept,
- Ha valakinek a gyomortájéka lázas. A belső lázának elűzéséhez: (*vumma am/lu r/v libbiv] ummam iravvO ana ummi v' ina libbiv] vah;fi*) - 1 recept,
- Ha valakinek a gyomortájékát *ummu*-láz gyötri (*vumma am/lu r/v libbiv] umma]k:lma*) - 1 recept,
- Ha valakinek a gyomortájékát eltölti az *ummu*-láz (*vumma am/lu r/v libbiv] ummam c/n*) - 1 recept,
- Ha valakit folyton a „belső tűz” betegség gyötör (*vumma am/lu iv;t libbi itanaravvO*) - 1 recept,
- Ha valakinek *cirihtu* és „belső tűz” betegségei vannak (*vumma am/lu cirihti iv;t libbi*) - 2 recept,
- Ha valakinek *c/ta hamif*-láza van (*vumma am/lu c/ta hamif*) - 2 recept,
- Ha valakit a „belső tűz” betegség kínoz (*vumma am/lu iv;t libbi iravvO*) - 4 recept,
- A „belső tűz” betegség kiűzéséhez: (*ana iv;t libbivu nasahi*) - 1 recept biztos, utána a szöveg kitört.

B.2/17

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: AMT 35 2

tartalmi jellemzők: Egy több kolumnás gyűjteményes tábla töredéke, amely fülre vonatkozó betegségeket tartalmaz. A töredék receptek, ráolvasások és amulettek egymást követő felsorolása, a szöveg 9-10. sorai párhuzamosak a B.2/2 III. kolumnájának 50-52. soraival, illetve a 11-14 sorok a IV. kolumna 12-13. soraival. A sorozat lázszekciójában a fül belsejében érzékelhető láz/forróság (*ummu*) jelenik meg, az egyik alkalommal egyedüli betegségként, a másikon pedig a *silo'tu* nevű betegség mellett.

B.2/18

lelőhely: Emár

datálás:

szövegkiadás: Tsukimoto (1999) 187-200 pp. (kópia, átírás, fordítás), Finkel (1999) 28-30 (az átírás egyes részeinek javítása)

tartalmi jellemzők: Egy kolumnás gyűjteményes tábla, amely többféle betegséghez kínál gyógykészítményt, kapcsolódó ráolvasásokat és rítusleírást. A szöveg a következő betegségek gyógyításához kínál terápiát:

- láz, illetve erős láz (*ummu, ummu dannu*),
- lepra (*saharvubbY, epqannu*),
- vizelet-visszatartási problémák (*vin;tivu ana tab;ku l; il?*).

A tábla legnagyobb részét a lepra elleni terapeuta receptek, ráolvasások, és a kapcsolódó rítusleírás foglalja el, a vizelet visszatartásával kapcsolatos problémát csupán 1 recept és 1 ráolvasás tárgyalja. A lázszekció a gyógyító rítus során használt terapeuta gyógykészítményeken – egy kötésen (*nacmattu*), két borogatáson (*marh;cu*), két gyógyitalon és egy kenőcsön (*napvaltu*) túl – a gyógyítás részének tekinthető tisztító rítus (füstölés) hozzávalóit, egy amulett elkészítéséhez szükséges hozzávalók felsorolását és az amulett „üzembe helyezéséhez szükséges ráolvasást, valamint egy a láz eredetmítoszát is magában foglaló ráolvasást is tartalmaz. A gyógynövénynevek írásában sajátos helyi ortográfia érvényesül, a tábla a szövegben megjelenő félrehallások (Hörfehle) – pl. 33. sorban – alapján valószínűleg gyakorlószöveg.

B.2/19

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebelig KAR 195 (kópia), Köcher BAM III. 240 (kópia)

tartalmi jellemzők: női betegségeket tartalmazó 1 kolumnás tábla töredéke, az egyik recept betegségei között a láz (*ummu*), valamint az erős láz (*lobu*) van említve.

B.2/20

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebeling KAR 159, Köcher BAM I. 66 (kópia)

lelőhely: Assur

datálás: középasszír

szövegkiadás: Ebeling KAR 159 (kópia), Köcher BAM I. 66 (kópia)

tartalmi jellemzők: mellkasi betegségeket tartalmazó receptgyűjtemény, szövegét bedolgozták a Kr. e. I. évezredi „Ha valakinek köhögési panaszai vannak” (*vumma am/lu su;lam maric*) című sorozatba. A receptek szövege a betegség hosszát adja meg, illetve a betegségek elhúzódása ellen kínál terápiát. A láz jelölésére a leggyakrabban az *ummu* lexémát használja, de előfordul a *carhu*, a *lobu* valamint a *himif s/ti* is.

B.2/21

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM I. 52 (kópia)

tartalmi jellemzők: a páciens gyomrának (*libbu*) szenvedéseit tartalmazó gyűjteményes tábla.

B.2/22

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM I. 174 (kópia)

tartalmi jellemzők: Egy kolumnás gyűjteményes tábla, *c/tu* betegség és a *namerimmY* mágikus rontás megszüntetéséhez kapcsolódó receptekkel.

B.2/23

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: BAM II. 120 (kópia)

tartalmi jellemzők: Egy eredetileg 4 kolumnás tábla töredéke, lábat érintő betegségek receptjeivel, csupán a III. kolmna olvasható.

B.2/24

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM I. 75 (kópia)

tartalmi jellemzők: az **a.ga.zi** betegség elleni recepteket tartalmazó töredékes tábla. A táblán 4 recept maradt fenn, tünetleírás csak az első két receptben fordul elő. Mind a négy kezelés egy-egy gyógyital elkészítése, illetve az egyik receptben a gyógyszert emellett a végbélbe is eljuttatják.

B.2/25

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM III. 231 (kópia)

tartalmi jellemzők: egy 2 kolumnás tábla töredéke, amely univerzális tünetleírásokat tartalmaz. A tábla végén egy töredékes Samas himnusz található. Az egyik recept betegségleírása, a fejhez és a szemhez kapcsolódó panaszokat követően, előbb a gyulladást (*nap;hu*), majd az *ummu* és a *lobu* láztípusokat említi a szöveg.

A gyűjteményes táblák kapcsán elmondható, hogy nagy többségükben a különböző láztípusok önálló szekciót alkotnak a sorozatok szövegében. A lázszekcióval rendelkező gyűjteményes táblák általában a fej, a mellkasi, a szem valamint a fülbetegségek sorozatait tartalmazzák, a gyulladást, lázat, azaz a test valamely részének felforrósodásával járó testi előjelet elsősorban az említett testrészek kapcsán vizsgálták, illetve várták. Megállapítható továbbá, hogy az egyes lázreceptekben a különböző láztípusok többségében egymagukban, egyéb tünetek/előjelek megnevezése nélkül fordulnak elő, a gyűjteményes táblák lázreceptjei tehát – az egyedi szövegekkel vagy a lázszorozat tábláival szemben – csak ritkán kapcsolódnak más panaszokhoz, betegségekhez.

A sorozatok, illetve a lázszekciók kialakulása kapcsán ugyan megfigyelhető a szövegeken a lázbetegségeket tárgyaló receptek tudatos szerkesztése, terapeuta lázszorozat azonban – úgy véljük – nem alakult ki. Úgy véljük, hogy a Kr. e. I. évezred terapeuta sorozatai valamely, a babilóniai diagnosztika szerint jellegzetesnek tekintett testrészek mentén szerkesztődtek, így például a terapeuta sorozatok közül a leghosszabb lázszekciót tartalmazó „Ha valakinek a homlokát az *ummu*-láz gyötri”

kezdősorú sorozat a fejre fókuszál. A sorozatban a szemet, a fület és a fej különböző részeit (homlok, halánték stb.) érintő betegségek, panaszok jelenek meg. A fenti okfejtést egy Urukból előkerült későkori orvosi korpusz is alátámasztja, amelynek terapeuta receptjei jól jelenítik meg a babilóniai diagnosztikai-orvosi „szakterületeit”, amelyek a szövegek rendszerezése és valószínűleg az orvosi gyakorlat kapcsán is dominánsnak tekintettek:

- a bőrön érzékelt betegségek,
- az ún. belső betegségek,
- a fejen érzékelhető betegségek,
- az ún. női betegségek.¹⁰⁵

Úgy véljük, hogy a fentiek megerősítik a dolgozat azon tézisét, miszerint a babilóniai orvoslás szakszövegeinek tekintett terapeuta gyógyászati szövegekben – és ezen belül a lázszövegekben is – megjelenő babilóniai betegség-fogalom nem patológiai alapokon, hanem az ómen- és a bajelhárító szövegek logikáján nyugodott, hiszen a sorozatba rendezés logikája elsősorban az ominózusnak, illetve ártó hatásúnak tekintett előjel előfordulási helyén – azaz a páciens valamely testrészén – alapult.

3.2. A lexikális szövegek (C)

A lázkorpusz lexikális szövegei több szempont szerint is csoportosíthatók. Amennyiben tartalmuk alapján vizsgáljuk a lázkorpusz lexikális forrásait, 5-féle szöveget különböztethetünk meg:

- betegséglisták
- farmakológiai listák
- növénylisták
- amulett-listák
- kőlisták

A fentiek közül a farmakológiai és az amulett-listák számítanak szorosabban véve orvosi szakszövegnek, a betegség-, a növény-, illetve a kőlisták pedig a szélesebb körű szójegyzékek sorába tartoznak. A két listatípus közötti különbség a listák szerkesztésében is megmutatkozik: míg az orvosi szakszövegnek tekintett listák esetében – a terapeuta és a diagnosztikai szövegek gyakorlatához hasonlóan – a

¹⁰⁵ I. L. Finkel: On Late Babylonian Medical Training, Fs. Lambert (2000), pp. 137-223.

testrészek, illetve a betegségek szerint rendezik a szöveget, a másik esetben pedig – a lexikális szövegek bevett szabályai szerint – az egy-egy általános topikhoz (foglalkozás, anyagnevek stb.) tartozó kifejezéseket gyűjtik össze. A fenti „klasszikusnak” tekintett lexikális szövegeken túl további két listaszerű szövegtípus említendő. Az egyik a betegségek testi előfordulási helyeit tartalmazó ún. *murcu vikinvu* lista, amelyben a különböző testrészekben feltűnő, a babilóniai diagnosztika szempontjából kulcsfontosságúnak tekintett elváltozásokat, azaz előjeleket (kiütések, láz stb.), rögzítettek, illetve az egyes elváltozásokat egy-egy betegséggelnevezéssel látták el. Ezt a szövegtípust azonban – jellegükből fakadóan – a diagnosztikai szövegek között tárgyalom. A másik listaszerű szöveg egy-egy kenőcs, illetve borogatás elkészítéséhez szükséges gyógyhatású anyagok listaszerű felsorolása, amelyek némely esetben valamely konkrét betegséghez kapcsolódnak (ld. az A.3 szövegét), más esetben azonban – szövegük szerint – bármely betegség gyógyítása során használható.¹⁰⁶ Az alábbiakban a lázkorpusz lexikális szövegeit tárgyalom.

Betegséglisták (C.1)

C.1/1

lelőhely: Ninive

datálás: óbabiloni

szövegkiadás: MSL IX pp. 166-167 (átírás)

tartalmi jellemzők: óbabiloni betegséglista, amely két lázzal kapcsolatos kifejezést (*himfu* és *curpu*) említ.

C.1/2

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: MSL IX p. 5. (átírás)

tartalmi jellemzők: az ún. standard-babiloni betegséglista, amely egy a gyulladással kapcsolatos kifejezést (*nap;hu*) említ.

C.1/3

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: KAR 233 (kópia), BAM 338 (kópia) MSL IX pp. 105-106. (átírás)

¹⁰⁶ ...összesen 78 gyógynövény. Kenőcs minden betegségre. (Finkel: (2000) 28. szöveg IV. kolumna 5-7. sor). Vö T. Abusch: List of Therapeutic Plants: on Observation. Fs. Leichty (2006), pp 1-3.

tartalmi jellemzők: egy kolumnás tábla töredéke, különböző betegségnevek és démonok felsorolásával. A felsorolás, illetve a betegségek egymást követő sorrendje összecseng a fenti betegséglistákkal és az alább tárgyalásra kerülő babiloni ráolvasásokban említett betegségekkel: a szöveg az IZI=*iv;tu* lexémát, illetve *li'bu* kifejezést használja a láz jelölésére.

Mágikus kövek listája

C.3/1

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM IV. 350 (kópia)

tartalmi jellemzők: egy kisebb tábla töredéke, különböző betegségek elűzéséhez használatos amulettek felsorolásával. Az utolsó szekció a láz ellen használatos 7 db. mágikus követ sorol fel.

Farmakológiai lista (C.2)

C.4/1

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebeling KAR 203. (kópia), Köcher BAM I. 1. (kópia)

tartalmi jellemzők: a „mandragóra : gyógynövény a fogbetegségre” (` NAM.TAR NIT% : ` Z` GIG.GA.KE₄) kezdősorú terapeuta kézikönyv, amelyben önálló szekciót alkotnak a lázzal kapcsolatos betegségek. A szöveg a következő láztípusokat sorolja fel: *himif c/ti, c/tu, li'ebu, hamme, ummedu, niphu, kibatu*.

Amulett-listák (C.3)

C.5/1

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Köcher BAM IV. 315 (kópia)

tartalmi jellemzők: 2 kolumnás gyűjteményes tábla, amelyen önálló szekciót alkotnak a láz ellen alkalmazott bajelhárító eszközök. A szöveg 8 db. *ummu*- láz ellen használatos

bajelhárító eszközt (*m/lu*) sorol fel, amelyek között nyakba akasztható zacskós-amulettek, valamint kenőcsök szerepelnek

C.5/2

lelőhely: Sultantepe

datálás: későkor

szövegkiadás: STT II. 273. (kópia)

tartalmi jellemzők: különböző ártó hatások ellen alkalmazott amulettek (mágikus kövek és egyéb bajelhárító eszközök) felsorolását tartalmazó töredékes gyűjteményes tábla. Az egyik paragrafus 2 db. láz ellen („emésztő tűz”- *iv;tu k;sistu*) használatos amulettet említ: az egyik egy mágikus kövekből készített lánc-amulett, a másik pedig egy ún. tasakos amulett.

3.3. A diagnosztikai szövegek

A gyógyító rítus egyik lényeges eleme a betegség típusának felismerése volt, amelyet a gyógyító szakember a páciens testén érzékelhető jelek (*sakikkY*) tanulmányozásával tudott azonosítani. A babilóniai diagnosztika ilyen jellegű előjelként – a beteg test színéhez, kiütésekhez, illetve elváltozásaihoz hasonlóan – tartotta számon a test hőmérsékletének változásait is. A „Ha a ráolvasópap a beteg házához indul” (*vumma ;vopu ana bot marci illik*) kezdősorú diagnosztikai ómensorozat 5. alsorozatában – a 31-35. táblák – esik szó a lázról. Az alsorozat a „Ha valakiben ég a láz” címet viseli, a szöveg paragrafusait a láz időtartamának hossza alapján rendezték. A láz időtartamán túl a szövegben különböző lázszimptomák, valamint a betegség okozójának betegségnevekkel történő összekapcsolása is szerepel.¹⁰⁷ Az alsorozat tartalmi leírását azonban azon tény nehezíti, hogy a sorozathoz tartozó táblákból csupán kettőt tudunk azonosítani, illetve mindkét tábla túl heterogén.¹⁰⁸

Ugyancsak a diagnosztikai szövegek között tartjuk számon a fentebb már említett ún. *murcu vikinvu* szövegeket, amelyek listaszerűen sorra veszik az egyes testrészekén érzékelhető jellegzetes tüneteket (azaz jeleket), majd ezeket konkrét betegségekhez kötik. A lázszövegek korpuszához sorolt Uruk-ból előkerült későkori szövegben a jellegzetesnek tekintett tünetek között a páciens testének színe, testhőmérséklete, egyéb megfigyelés vagy tapintás révén érzékelhető tünetek (a bőr keménysége vagy

¹⁰⁷ Heessel: (2001) p. 252.

¹⁰⁸ Heessel: (2001) p. 255., illetve 16. megjegyzés.

puhasága, kiütések) és a test visszatartási funkcióinak megfigyelése (vizelet visszatartás képessége, nyál és egyéb váladékok folyása) szerepelnek. A láz illetve gyulladás a bőrbetegségek kapcsán szerepel:

12, ha a betegség megjelenése: (a beteg) forró, mint aki lázas és ... akkor a betegségnek *rivotu* a neve.

13, ha a betegség megjelenése: (a beteg) forró, mint aki lázas és (kitörés) vizet nem tudja visszatartani és ... akkor a betegségnek *gergivvu* a neve.

14, ha a betegség megjelenése: (a beteg) forró, mint aki lázas és a vizeletét visszatartja, akkor a betegségnek *bubu'tu* a neve.

15, ha a betegség megjelenése: (a beteg) forró, mint aki lázas és a vizeletét nem tudja visszatartani, tele van kisebb kiütésekkel, akkor a betegségnek *ivitu* a neve.

16, ha a betegség megjelenése: (a beteg) forró, mint aki lázas és tele van bőrkiütésekkel akkor a betegségnek *nipivtu* a neve.

23, ha a betegség megjelenése: (a beteg teste) bepirosodik, lázas, és gyulladt és ..., akkor a betegségnek *sam;nu* a neve.

24, ha a betegség megjelenése: (a beteg teste) bepirosodik, az ember újra és újra belázasodik és fekszik(?), akkor a betegségnek *sam;nu* a neve.

25, ha a betegség megjelenése: (a betegnek) erős láza van (kitörés), akkor a betegségnek *sam;nu* a neve.¹⁰⁹

A testi jeleken túl a diagnosztikai szövegek a betegség hossza kapcsán is azonosították a páciens gyötrő szenvedések okozóját és a betegségek kimenetelét:

Ha (a páciens) két vagy 3 napig beteg, és a láz, a gyulladás elmúlik, majd miután elmúlt ... a betegsége ... Ha a második vagy 3. napon forró és hideg, és verejtékezik *lub;tu* nevű betegsége van .. Ha a második vagy 3. napon gyomorpanasz kínozza, lázas és verítékezik ... Ha a második vagy 3. napon ... és verítékezik ...

vumma U₄-2-K%M U₄-3-K%M maruc-ma ummu car-hu ina zumri-v] ipaffar-ma arki ipfurru

ina#...\$ muruc-s#u...\$ #vumma ina\$ U₄-2-K%M ina U₄-3-K%M immim ikacca u zu'ut-su

koma lu-ba-fi #imaqqut-su...\$ #vumma ina\$ U₄-2-K%M ina U₄-3-K%M cibit libbi imtanaqqut-

¹⁰⁹ AUWE 12 Nr. 152.

su umma u zu'ta iravvi#...\$ #vumma ina U₄-2-K%M ina U₄-3-K%M #...\$ u zu'ta iravvi#...\$

(SBTU I. 37. 30-34)

3.4. A ráolvasások-gyűjtemények

A Kr. e. I. évezredi nagy bajelhárító ráolvasás-sorozatok (*maqlY*, *urpu*) táblái két csoportra oszthatók: ráolvasásokat tartalmazó táblákra és a rituálékat tartalmazó táblák. Hasonló felépítésű a későkorban összeállított ún. *muvvY* terapeuta gyógyászati szövegsorozat, ahol a sorozat tábláinak egy részén receptek egymást követő sora, másik részén pedig a kapcsolódó ráolvasások incipitjeinek sorozata volt található.¹¹⁰ Bár ehhez hasonló szöveget a lázszövegek között nem találunk, a Kr. e. I. évezredi ráolvasás-sorozatok, illetve ráolvasás-katalógusok között több láz elleni ráolvasást is olvashatunk. Megjegyzendő, hogy a ráolvasások-sorozatok és katalógusok zömében az izi = *iv;tu* lexémát használják a láz jelölésére.¹¹¹

Az első lázzal kapcsolatos ráolvasások az óbabilóni korból származnak. A Goetze által kiadott szövegek közül három ráolvasás, majd a későbbiekben Farber által kiadott további ráolvasások közül további kettő tarozik ehhez a szövegcsoporthoz, a tárgyalt szövegekben a lázat az izi = *iv;tu* lexémával jelölték.¹¹² Cunningham összesen 4 ráolvasást sorol a láz ellen használatos ráolvasások közé,¹¹³ Finkel pedig az általam a terapeuta szövegek csoportjába sorolt két további későkori szöveget tart számon a ráolvasások között.¹¹⁴

A lázszövegek vizsgálata során kiderült, hogy a láz ellen alkalmazott ráolvasások egy része a fentebb tárgyalt terapeuta szövegekben, más részük pedig a ráolvasás-gyűjteményekben, valamint ráolvasás-katalógusokban található. Az előbbi csoport szövegeit a terapeuta szövegek kapcsán tárgyaltam, ebbe a csoportba az utóbbi szövegek kerültek.

D.1

lelőhely:

datálás: óbabiloni

¹¹⁰ Böck: (2003) pp. 1-16.

¹¹¹ Lambert: (1970) pp. 39-46. és Geller: (2000) p. 235.

¹¹² W. Farber: Zur älteren akkadischen Beschwörungsliteratur, ZA 71 (1981), pp. 53-60: a csoport 4. és 19. szövege és Goetze: (1955) A., B., és C. szövegek.

¹¹³ Cunningham: (1997) 339, 351, 352 és 379 számú szövegek

¹¹⁴ Finkel: (2000) 51 számú szöveg

szövegkiadás: CT 42 32. (kópia), Farber ZA 71 C.19 (átírás, fordítás)

tartalmi jellemzők: betegségek eredetmítoszáat tartalmazó ráolvasás, amely szerint a láz – más betegséghez hasonlóan az Égből száll le a Földre azért, hogy betegséget okozzon az állatok és az emberek között. Hasonló eredetmítosz olvasható egy Kr. e. 14. század közepére datált ugariti gyógyító rituálét leíró szövegben¹¹⁵ és a terapeuta szövegek között már fentebb említett emári terapeuta szövegben.¹¹⁶ Az ugariti szöveg abban is követi az óbabiloni ráolvasás szövegét, hogy mind a jószágokra (ökrökre és juhokra), mind pedig az emberekre (gyerekekre és felnőttekre egyaránt) veszélyt jelent. A betegség isteni, égi eredetének szemlélete összecseng az óbabiloni ráolvasások egy csoportjával, amelyek szintén az égből alászálló betegségekről tesznek említést. A már fentebb is említetteken kívül a Farber által az ún. standard babiloni csoportnak nevezett szövegekben is említésre kerül a láz (*iv;tu*).¹¹⁷ A kontextus ugyanaz: az Égből, illetve a Tejútról alászálló betegségek, amelyek rávetik magukat a jószágokra és az emberekre egyaránt.

D.2

lelőhely:

datálás: óbabiloni

szövegkiadás: publikálatlan

tartalmi jellemzők: a D.1 párhuzama

D.3

lelőhely:

datálás: óbabiloni

szövegkiadás: Goetze JCS 9 A (átírás, fordítás)¹¹⁸, Foster 1993 14a. A (fordítás)

tartalmi jellemzők: a D.1 szöveghez hasonló, a betegségek eredetmítoszáat is tartalmazó ráolvasás

D.4

lelőhely:

datálás: óbabiloni

szövegkiadás: Goetze JCS 9 B (átírás, fordítás), Foster 1993 14a. B (fordítás)

tartalmi jellemzők: a D.3 szövegéhez hasonló, eredetmítoszáat tartalmazó ráolvasás.

¹¹⁵ Ugaritica V (1968) 17 rev. 20. sor. vö. Lambert: (1970) p. 44., a szöveg dupluma Nougayrol, Ugaritica V 32.

¹¹⁶ B.2/18 Obv. 27. sor

¹¹⁷ Farber: (1999) pp. 299-321., a 4.1, 4.2, 4.4, 4.5 számú szövegekben

¹¹⁸ Goetze: An Incantation against Disease, JCS 9 (1955), 8-18., illetve Landsberger – Jacobsen: (1955) pp. 14-21.

D.5

lelőhely:

datálás: óbabiloni

szövegkiadás: Goetze JCS 9 C (átírás, fordítás), Foster 1993 14a. C (fordítás)

tartalmi jellemzők: a D.3 és D.4 szövegéhez hasonló, eredetmítoszt tartalmazó ráolvasás.

D.6

lelőhely: Assur

datálás: újasszír

szövegkiadás: Ebeling KAR 44 (kópia), Zimmern ZA 30 205-229 (átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: a ráolvasópap tevékenységi területét lefedő ráolvasás-gyűjtemény. A szövegben felsorolt betegségek között a láz is szerepel.

D.7

lelőhely: Ninive

datálás: újasszír

szövegkiadás: Lambert AfO 23 39-45 (átírás és fordítás)

tartalmi jellemzők: 4 szekcióból álló láz (*ummu*) elleni ráolvasásokat tartalmazó ráolvasás-sorozat.

D.8

lelőhely:

datálás: későkor

szövegkiadás: Geller 2000 B (átírás)

tartalmi jellemzők: a tábla előoldalán a *muvvY* ráolvasás-katalógus 15 db. ráolvasás-incipitje, a hátoldalán pedig a láz (*ummu*) elleni katalógus 15 db. ráolvasás incipitje.

Kifejezetten láz elleni ráolvasásokat tartalmazó ráolvasás-gyűjteményt, illetve katalógust csupán a Kr.e. I. évezredi asszír források között ismerünk. W. G. Lambert a különböző asszír és babiloni forrásokat felhasználva egy 4 szekcióból álló ráolvasás-gyűjteményt rekonstruált.¹¹⁹ Úgy vélte, hogy a szöveg korábbi ráolvasások újraszerkesztésének eredménye, amelynek szövegpárhuzamait a fentebb említett Kr. e. II. évezredi ugariti, újasszír assziri és egy késő-babiloni uruki szövegekben mutatta ki. Bár Lambert a szöveg átírásában, fordításában és a tanulmány címben is – az izi =

¹¹⁹ Lambert: (1970) pp. 39-46.

iv;tu lexémát okán – tűzről és nem lázról beszélt, a cikkben nyilvánvalóvá tette, hogy a tüzet lázként, vagy valami hasonló szenvedést kiváltó betegségként kell értelmezni.¹²⁰ Az általa rekonstruált ráolvasás-gyűjtemény szövegének párhuzama található a terapeuta szövegek között már tárgyalt B.2/18 számú szövegben.¹²¹ Mivel a ráolvasás ebben a szövegben a lázzal kapcsolatos terapeuta kezelésekhöz kapcsolódik, bizonyítottan tekinthető, hogy a tárgyalt árolvasásokban a *izi=iv;tu* (tűz) lexémán a későbbiekben is a lázat értették.¹²² A Lambert által publikált ráolvasás-gyűjtemény a láz elleni ráolvasások önálló szekciójá válásának folyamatát mutatja. A folyamat végpontját egy Geller által publikált ráolvasás incipiteket tartalmazó szövegben láthatjuk.¹²³ A töredékesen fennmaradt szekció 15 ráolvasás incipitjét őrizte meg, amelyből kettő olvashatatlanul töredékes. A fennmaradó 13 ráolvasásból 5 azonosítható a Lambert által korábban kiadott ráolvasás-gyűjtemény sorai között, további két ráolvasás pedig korábbi párhuzamokkal rendelkezik. Mint fentebb már említettem a ráolvasás-gyűjteményeken és katalógusokon kívül számos ráolvasást tartalmaznak a terapeuta lázszövegek is. Ezeket már a terapeuta lázszövegek szövegleírásaiban jeleztem. Közülük az egyiket, az *ummu tevY ummu qablu* ráolvasás-sorozat 2. traktatusának incipitjét már Lambert is azonosította az egyik assuri terapeuta szövegben.¹²⁴ A terapeuta lázszövegek ráolvasás incipitjeivel, illetve rubrikjaival részletesen a disszertáció „Kezelések” című fejezetében foglalkozom. A terapeuta szövegekben azonosított fontosabb ráolvasások a következők:

- a *li'bu* (láz)betegség ellen használatos két, nyakba akasztható amulett aktívvá tételére szolgáló ráolvasások (A/4 és A/5)
- a „Láz heve, a csata tüze” (*ummu tevY ummu qablu*) ráolvasás sorozat 2. traktátusa, amelyek az erős láz (*ummu lazzu*) kiűzéséhez használhatóak. (B.1/2 és B.1/3)
- a „Gonosz démon” (*gallu lemnu*) kezdősorú ráolvasás, amely a láz (*ummu*) kiűzéséhez használatos. (B.1/5)

¹²⁰ Lambert: (1970) p. 39.

¹²¹ A. Tsukimoto: (1996) pp. 188-200.

¹²² hasonlóképpen vélekedett I. L. Finkel: Magic and Medicine in Meskene. N.A.B.U. 1999/2 p. 29.

¹²³ Geller: (2000) p. 235.

¹²⁴ *vipat ummi tevY qablu arkivu tavaffir nishu vanY* (B.1/2 Rev. 26); Lambert: (1970) 44. megjegyzés

- az „Erős haj, erős haj”. Borotvöld le a haját! Ráolvasás a borotválásra.”
(*viptu v;rtu dannu v;rtu dannu v;rtu gullib gullib t? vipti*) ráolvasás-sorozat, amely a haj leborotválására használatos (B.2/4)
- *viptu kattaritum* kezdősorú ráolvasás, amelyet egy amulett alkalmazása során kellett recitálni (B.2/18)

Bár a láz elleni ráolvasás-sorozat kanonizációs folyamata egyenlőre alig ismert, a lázsorozathoz hasonlóan kési szerkesztésű *muvvY* sorozat kapcsán világossá vált, hogy a szövegeket kompilálták, így a *muvvY* sorozat ráolvasásai más ráolvasás-sorozatokban is megtalálhatók, tehát sorozat megszerkesztése során tudatosan használhattak fel régi, jól bevált ráolvasásokat, amelyek az újabb terapeuta kezelésmódokkal keltettek új életre.¹²⁵ Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a *muvvY* sorozatban – a fentebb tárgyalt láz-sorozathoz hasonlóan – egyrészt a nagy ráolvasás-sorozatok, másrészt a mágikus-orvosi gyűjtemények varázsmondásai fordulnak elő nagyjából fele-fele arányban.¹²⁶ Így például a *muvvY* sorozatban megjelenő az „*viptu ka.ra.ra.tum*” *MIN*¹²⁷ kezdősorú ráolvasás megjelenik mind a késő asszír szövegekben, mind a fent említett emári szöveg ráolvasásai közt.¹²⁸

¹²⁵ F. Köcher: Die Ritualtafel der magisch-medizinischen Tafelserie „Einreibung”, AfO 21 (1966), p. 15.

¹²⁶ Böck: (2003) pp. 2-3.

¹²⁷ Böck: (2003) p. 2., 2. megjegyzés 3. pontja = *Muvvu'u* VIII. tábla q.

¹²⁸ B.2/18 Obv. 25-26.; BAM 354 III 12-13, AMT:58 7 I 4-5, AMT 69:9 7-8.

4. A láz terminológiája

A görög-római gyógyásztól kezdődően a lázat – más testi jelenségekhez hasonlóan – betegségek tünetének tekintették, illetve azon betegségeket, amelynek legjellemzőbb tünete a gyakori vagy a magas láz volt, – a legutóbbi időkig – lázbetegségként határozták meg, így pl. gyermekági láz, háromnapos láz, lázkiütés, máltai láz, marseilles-i láz stb.¹²⁹ Az emberi hőháztartással és az aggyal kapcsolatos orvosi kutatások nyomán mára már világossá vált, hogy a láz a szervezet fontos védekező mechanizmusa a kórokozókkal szemben. A lázat a hypothalamus hőszabályozó központját befolyásoló exogén vagy endogén pirogénok váltják ki, amelyek a hőszabályozást – láz esetén – magasabb hőmérsékletszintre állítják be.¹³⁰ A láz tehát a hőháztartás krízisszerű megváltozását jelenti, amelynek külső és belső oka egyaránt lehet. A szervezetnek megvan a maga hőmérséklet-optimuma (általában 39-40 Celsius), melynél a magas hőmérséklettel megakadályozza a vírusok és a baktériumok szaporodását, és elpusztítja őket.¹³¹ Mindezek alapján elmondható, hogy a modern orvoslás a lázat már nem tekinti egyszerűen egyes betegségek tünetének, még kevésbé betegségnek. Azonban a mai közfelfogás a beteg testén észlelt tünetek és a betegség között közvetlen oksági kapcsolatot feltételez, azaz a tüneteket patológiai kapcsolatba hozza a betegségekkel, ezért a lázat vagy az orrfolyást a megfázás vagy az influenza tünetének szoktuk tekinteni. A kutatók egy része éppen ezért a lázat a betegségek és tünetek összefüggésében vizsgáló kutatók gyulladásoos betegség tüneteként határozza meg. Úgy vélem azonban, hogy a lázkorpusz szövegei ezt a szemléletmódot erősen megkérdőjelezzik, mivel az ókori mezopotámiaiak lázról alkotott felfogása és klasszifikációs rendszere teljesen eltér mind a mai közfelfogástól, mind pedig a modern orvosi kutatások szemléletétől.

¹²⁹ A láz típusaihoz lsd. Dr. Krúdy Erzsébet (szerk.): *Brencsán orvosi szótár*. Bp. 1998, p. 371.

¹³⁰ SH Atlasz, *Étettan*, Bp. 1994, p. 207.

¹³¹ vö: Fr. Janck: *Zeitschrift für Allgemeinmedizin*, Heft 3 (1985) és H. Hensel: *Die Funktion des Fiebers*, *Tempo medical* Nr. 5, März 1982.

A mezopotámiai diagnosztikai szövegek a beteg testhőmérsékletével kapcsolatosan háromféle kategóriát használtak: a test hőmérséklete lehetett hideg (*kacY*), meleg (*emmu*) vagy forró (*carhu*). A terapeuta szövegekben viszont jóval több igei terminust alkalmaztak a lázas állapot kifejezésére (így pl. *em/mu*, *ham;fu*, *nap;hu*, *car;hu*). Ezeknek a kifejezéseknek a szemantikai tartománya igen széles, magában foglalja a gyulladás, lángolás, égés és forróság jelentéseket. A diagnosztikai és a terapeuta szövegekben előfordul egy negyedik kategória is, amely közvetlenül a lázas állapot jelzésére szolgáló egyik kifejezéshez (*ummu*) kapcsolódóan használják, amely szerint az illető láza nem túl magas (*ummuvu l; hahhav*).¹³² A fentiekén túl a lázkorpusz szövegei – kiváltképpen a terapeuta szövegek – a lázzal kapcsolatosan számos egyedi szakkifejezést használtak, mint pl. „erős láz” (*ummu dannu* vagy *liCEbu*), „heves láz” (*ummu lazzu*), „lázroham” vagy „hidegrázás” (*hurb;vu*), talán „napszúrás” (*himif c/ti*), stb. A fentiek alapján jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy mi alapján sorolom a láthatóan szerteágazó és több jelentést is magában foglaló kifejezéseket a láz kategóriája alá. Eljárásom abból a tényből fakad, hogy mind a lexikális szövegek mind a terapeuta lázkorpusz gyűjteményes táblái közös szekcióba sorolják az előbbieken felsorolt kifejezéseket, azaz úgy vélem, hogy az ókori mezopotámiai gyógyászatban – és valószínűleg a mezopotámiai közfelfogásban is – a magas testhőmérséklet, a gyulladás, az égető-viszkető érzés kifejezései ugyanazon szemantikai tartomány részét alkották. Mivel a korpuszba sorolt terapeuta szövegek a leggyakrabban a konvencionálisan lázként (*ummu*) fordított betegséggel foglalkoznak, ezért a mezopotámiaiak taxonómiai rendszerének ezen elemét láznak nevezem. Ugyanezen okok alapján a szakirodalomban az utóbbi időben kezd bevetté válni a lázszóvegek fogalma is, illetve kutatás során sikerült a gyűjteményes táblákon számos különböző láztípust magában foglaló lázszekciót azonosítanom. Az alábbiakban előbb áttekintem a lázra vonatkozó akkád kifejezések lexikográfiai hátterét, majd a forrásokban előforduló lázra használatos babilóniai szakkifejezések jelentéstartalmát vizsgálom.

A lázkorpusz lexikális szövegeinek csoportjában fentebb említett óbabiloni betegséglista két gyulladásra, illetve lázra vonatkozó lexémát említ: az egyik a $b\bar{l} =$

¹³² Heesel: (2000) p. 74., Heesel: (2001) p. 259.

himfu, a másik a *s|g = curpu*.¹³³ Egyik kifejezés sem áll önállóan, hanem mindkettő a belső tájékra (*libbu*) vonatkozik. Megjegyzendő, hogy a hasonló korú ráolvasásokban a lázra általában használt *izi = iv;tu* lexéma nem jelenik meg az óbabiloni betegséglistában, a későbbi ún. standard babiloni betegséglistában pedig egy újabb lexéma (a *m].m] = itannap;h*) tűnik fel.¹³⁴ A lexikális listák a lázbetegségek közül a *liCEbu*t említik leggyakrabban, jellemzően a bőrbetegségek szekvenciájához sorolva.¹³⁵ A *liCEbu* és az *emmu* terminusok csupán egy listában szerepelnek egymást követően, mindkettő a *humfu* lázbetegség ekvivalenciájaként.¹³⁶

A korpuszhoz tartozó farmakológiai listában külön szekciót alkotnak a lázbetegségek. A szöveg a következő lázzal kapcsolatos betegségeket említi: *c/tu*, *himif c/ti*, *liCEbu*, *hamme*, *ummedu*, *niphu*, *kibatu*. A szöveg a legtöbb gyógynövényt a *himif c/ti* lázbetegség mellett sorolja fel:

cacymtu növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : sörben meginni, olajban bekenni.

„tengerészürülék” növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : aprítsd fel, olajban bekenni.

apruva növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : felaprítani, olajban bekenni.

amurdinnu fa ága : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : felaprítani, olajban bekenni

lip;ru növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : vízbe tenni, forralni, a pácienset borogatni

havu, *vymu* növények : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : mézzel és olajjal felkenni.

ar;ru növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : ugyanaz (az eljárás)

vuqd;nu növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : felaprítani, olajban bekenni

tarmuv növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : sörben meginni, ugyanaz (az eljárás)

imhur-lim növény : gyógynövény a *himif c/ti* betegség ellen : sörben meginni, ugyanaz (az eljárás)¹³⁷

¹³³ C.1/1

¹³⁴ C.1/2

¹³⁵ C.2/1 XII 18., 11 I 53.

¹³⁶ C.2/2 318-319.

¹³⁷ *l*cacymtu : vammu himif c/ti : ina vikari vaqY ina vamni pav;vu ^lz? mal;him : vammu himif c/ti : saku ina vamni pav;vu ^lapruva : vammu himif c/ti : saku ina vamni pav;vu ar ^giv amurdinnu : vammu himif c/ti : saku ina vamni pav;vu ^llip;ru : vammu himif c/ti : m? nadY seker am/la rah;cu ^lhavu ^lvymu : vammu himif c/ti : ina divpi vamni pav;vu ^lar;ru : vammu himif c/ti : k i m i n vuqd;nu : vammu himif c/ti : saku ina vamni pav;vu ^ltarmuv : vammu himif c/ti : ina vikari vaqY k i m i n ^limhur-lim : vammu himif c/ti : saku ina vikari vaqY k i m i n (C.4/1 kol. I 49-58)

Az óbabiloni ráolvasások betegséglistája számos későbbi terapeuta tábla szövegében visszaköszön.¹³⁸ A ráolvasásokban a láz a bőrbetegségek mellett (*gergivvu, sam;nu*) található, hasonló rendezési elv tükröződik a terapeuta lázszövegek egyik vegyes sorozatot tartalmazó tábláján is.¹³⁹ Míg azonban a ráolvasások szövegeiben inkább az *izi = iv;tu* jelzi a lázbetegséget, a terapeuta szövegekben a lázat általában a *k]m = ummu* lexémával írják.¹⁴⁰ A lexémák használatában megjelenő eltérések azonban nem feltétlenül jelentenek eltérő értelmezést.¹⁴¹ Így például annak ellenére, hogy a *b\l = himfu* lexéma a diagnosztikai szövegekben kizárólag a *himif c/ti* kifejezésben jelenik meg, és a szöveg a lázbetegség kifejezésére általában az *ummu* lexémát használja, az egyéb tudományos szövegekből – így például a farmakológiai listákból – ahol a láz jelölésére használt leggyakoribb *k]m = ummu* lexéma egyáltalán nem szerepel – és az újasszír levelekből világos, hogy a *himfu* a magas testhőmérsékletre és a lázbetegségre egyaránt alkalmazható lexéma volt.¹⁴²

Összegzésként megállapítható, hogy a lexikális tradícióban kétféle megközelítés érzékelhető. A korai betegséglistákban, illetve azok későbbi szövegpárhuzamaiban a láznak nem alakult ki önálló szakasza, a szöveghelyek többsége inkább a bőrbetegségek körében határozza meg az egyes lázbetegségeket. A farmakológiai listákban, illetve későbbi betegséglistákban már külön szekciót alkotnak a lázbetegségek, illetve jóval több típusa fordul elő, mint az előbb említett lexikális forrásokban. A lexikális tradícióban megjelenő kifejezések egy része nem jelenik meg a terapeuta szövegekben, így pl. a *humfu* vagy a *vuhnu*, viszont más forrásokban, pl. levelekben lázbetegséget jelöl.

4.1. A lázra vonatkozó akkád kifejezések

ummu (forróság, láz)

¹³⁸ AMT 31 2, dupl. CT XXIII 2., KAR 233, dupl. K6335 és K 8104., C.1/3 Obv. 25

¹³⁹ B.2/2

¹⁴⁰ lsd. Geller: (2000) p. 235.

¹⁴¹ vö: Goetze: (1955) p. 11. és Lambert: (1970) p. 39.

¹⁴² Heessel: (2000) p. 44., 14. megjegyzés

Az *ummu*(=k]m) a lázra használt terminusok között a legelterjedtebb és legáltalánosabban használt kifejezés, amely a lázkorpusz valamennyi szövegtípusában megtalálható. Bár a tárgyalt lexéma minden szövegtípusban megjelenik, előfordulási aránya azonban az egyes szövegtípusokban nem azonos. A leggyakoribb a terapeuta szövegekben valamint a ráolvasásokban, viszont jóval ritkább a lexikális és a diagnosztikai szövegekben. A diagnosztikai sorozat szövegeiben például szinte kizárólagosan a *himfu* terminust használják a láz jelölésére.¹⁴³

A kifejezés igei formája (*em/mu*) a forrásainkban elsősorban a lázas borzongással járó betegségek tünetének lexematikus kifejezésére (*immim u ikass:*) használatos, az iteratív igeforma azonban önállóan is megjelenik, a beteg fejére, illetve szívére vonatkozóan.¹⁴⁴ Igen ritkán az ige statívuszi formája is előfordul.¹⁴⁵

A kifejezés általános jellegét alátámasztja egy számos betegségre terápiát tartalmazó közép-asszír terapeuta szöveg szerint az *ummu* a „láz valamennyi formájára” vonatkozik.¹⁴⁶ Az *ummu* több, nem terapeuta, de a mezopotámiai orvoslás tárgyköréhez sorolható szövegben is betegségnelvezését jelenik meg, így például a *urpu* ráolvasás-sorozat egyik, a *gallY* démonok ellen használatos bajelhárító ráolvasásokat tartalmazó szakasza a démon által okozott betegségek közt a lázat is felsorolja.¹⁴⁷ Szintén általános érvényű betegségnévként azonosítható a kifejezés a ráolvasópap (;*vipu*) tevékenységi területeit felsoroló szöveg, amely a ráolvasópap által gyógyított betegségek között megemlíti az *ummu* által „megkötözött illetve „megérintett” betegek gyógyítását is.¹⁴⁸

Általános jellegéből fakadóan az *ummu* a terapeuta szövegekben csak nagyon ritkán áll egyedül, az esetek többségében számos egyéb fizikai és testi szenvedés kíséri. A kifejezés mellett megjelenő leggyakoribb szenvedés a beteg izzadása (*ummu u zu 'tu magal iravvO*). Bár a fordítások zömében a lázzal azonosítják, megfontolandó, hogy ugyancsak ezt a terminust alkalmazzák a gyomorégésre (*ummu libbu, ummu r/v libbi*) is. Több terapeuta lázszövegben a *sil'itu* betegség leírása során a láz

¹⁴³ Heessel: (2000) p. 44., 14. megjegyzés

¹⁴⁴ pl. *qaqqassu* NE.NE^{im} (LKA 160 7), B.2/16 13.

¹⁴⁵ *mimma l; /m* (TLB 2, 21 20), *vumma /m* (B.2/15 Rev. 25)

¹⁴⁶ *ana ummi kalivma nas;hi....* = A láz valamennyi formájának megszüntetésére...(A/12 49)

¹⁴⁷ *umma li'bu, lab;ca mal: upnaja* = a kezem tele van lázzal, *li'bu, lab;cu* betegségekkel (*urpu* V 124)

¹⁴⁸ D/6 Rev. 12.

kiterjed (*ep/vu*) a páciens különböző testrészeire (fej, szem, fül, nyak, gyomor, altest, csípő, pénisz és láb).¹⁴⁹

A terminus jelentés tartalmának pontosításához hozzájárulhat a fentebb már említett diagnosztikai ómensorozat egyik alsorozata, amely a betegségek megjelenéseinek időbeli összefüggéseivel foglalkozik, azaz, hogy egy adott betegség mely napszakban jelenik meg, illetve a „hatása” milyen időtartamú. A szöveg a betegség kezdetén észlelt hőmérsékletváltozást *ummu* lázként határozza meg.¹⁵⁰ Ez a megközelítés összecseng egy nippuri orvos levelével, amelyben háromféle lázról esik szó. Eszerint az *ummu* olyan láztípus, amely a láz kitörésének periódusában, illetve tartósan elhúzódó láz esetén jelentkezik.¹⁵¹ A terapeuta szövegekben és a diagnosztikai ómenekben a láz visszatérhet.¹⁵² Az ilyen esetek azonban nem számítanak önálló betegségeknek, a szövegek az *ummu vanY* (második láz) terminust használják.

Az *ummu* láz több típusa ismert a terapeuta szövegekből. Az általános lázon kívül megkülönböztették az ún. „erős lázat” (*ummu dannu*), amelyet az egyik szöveg egy másik, a későbbiekben tárgyalandó láztípussal, a *li’bu*val azonosít.¹⁵³ Az egyik lázszöveg alapján úgy vélem, hogy az *ummu dannu* szinonímájaként az általában „heves lázként” fordított *ummu lazzu* is azonosítható.¹⁵⁴ Az *ummu* egy másik altípusa a lázas időszak elhúzódására utal, két kifejezést különböztetünk meg, egyrészt a tartós lázat (*ummu kajjam;nu*¹⁵⁵), másrészt az ismétlődően visszatérő hektikus lázperiódusokkal jellemezhető lázat, amelyet forrásaink az ige (*em/mu*) iteratív alakjával fejeztek ki. Az *ummu* egy következő altípusa az egyeletes, valószínűleg az egész testen jól érzékelhető láz (*ummu la mithar*), melynek ellentéte talán az alábbiakban külön is bemutatásra kerülő „átmeneti láz” (*cirhu, cirihti ummi, ummu carhu*).

Forrásainkban a láz a leggyakrabban „megragadja” a beteget, illetve annak valamely testrészét: „Ha valakit erős láz „ragad meg” (*vumma am/lu ummu dannu icbassu*)¹⁵⁶ A szövegek néhány más igével is említik, így a láz ráveti magát a betegre, illetve a láz eltelíti a beteg testét. A ráolvasásokban a láz sokszor felülről, az

¹⁴⁹ B.2/2 Kol III 47 – Kol IV. 11.

¹⁵⁰ TDP 17. Tábla, 3. alsorozat 4-13.

¹⁵¹ H. Waschow: MAOG X/1, 25.o.

¹⁵² B.2/18 Obv. 16.

¹⁵³ B.1/2 Obv. 5.

¹⁵⁴ B.1/2 Rev. 20. és B.2/3 Rev. 22.

¹⁵⁵ B.1/2 Obv. 25.

¹⁵⁶ B.1/2 1 és 25. sorok, illetve hasonló a B.1/4 8. sora

égből veti magát áldozatára. Erre utal a lázdémon sumer neve, az **an.ta.vub.ba** („felülről rávetődő”).

liCEbu (erős láz)

A *liCEbu*(=dih) kifejezés a „megfertőzni, megbetegíteni” jelentésű *la’bu* igei gyök származéka. Az igei gyökből két betegségelnevezés ismert: az általában az „erős láz” (*ummu dannu*) szinonímájaként számon tartott *liCEbu* és a valamilyen bőrbetegséget jelentő *la’bu*. Az assziriológiai szaklexikon szerint a *liCEbu* a lázroham egyik megnevezése.¹⁵⁷ A terapeuta szövegekben a *liCEbu* az „erős láz” (*ummu dannu*) mellett az átmeneti láz (*ummu carhu*) mellett is megjelenik.¹⁵⁸ A *liCEbu* és az „erős láz” (*ummu dannu*) szoros kapcsolatát jelzi, hogy a *vuillakY* imasorozatban és a *urpu* ráolvasás sorozat fent említett helyein is egymás mellett szerepel a két kifejezés.¹⁵⁹ A terminus más betegségekkel együtt is előfordul, így pl. a *himif c/ti*,¹⁶⁰ illetve a depresszió és a görcs,¹⁶¹ valamint a malária (*dí’u*) mellett. A terminus *la’bu*-val való szoros kapcsolatára utal az a szöveghely, amely a *liCEbu*-t egy bőrbetegséggel (*tirku*) együtt említi.¹⁶² A *liCEbu* szerepel az óbabiloni ráolvasásokban említett, égből alászálló démoni betegségek között.¹⁶³ A *liCEbu* terminus *ummu*-val való szoros kapcsolatát jelzik azon szövegek, amelyek egymás mellett említik a kétféle betegséget. A két kifejezés összetartozását jelzi az alvilág kapuőreiként feltűnő *ummu* és *liCEbu* lázdémonok egymást követő megjelenése az alvilág 12. és 13. kapuinál.¹⁶⁴ Az *ummu*val ellentétben azonban a *liCEbu* a farmakológiai listában is megjelenik a betegségek közt.¹⁶⁵

A betegség egyik típusa, az ún. hegyi *liCEbu*, amelyet a *maqIY* ráolvasás-sorozat említ, a terapeuta lázszövegek között azonban csupán egy bogazköyi szövegben fordul elő.¹⁶⁶ A kiejezés esetleg kapcsolatba hozható malária (*dí’u*) szinonímájaként használt „a hegység megragadója” (*cibit vadO*) kifejezéssel.

¹⁵⁷ RLA - Fieber

¹⁵⁸ *liCEbu va icb;tuvu innasah* (B.1/2 5, B.1/3 5), *ummu dannu liCEbu va icb;tuvu innasah* (B.1/3 12), *umma c;rha liCEba irvO* (B.2/21 21).

¹⁵⁹ AGH 8 b5., illetve *urpu* V 124.

¹⁶⁰ *himif c/tima liCEba irvO* (B.1/1 46).

¹⁶¹ *umma munga liCEba t;dirtu irvO* (B.2/20 I. kolumna 4).

¹⁶² *umma liCEba u tirku ina vor/va* (B.2/19 59).

¹⁶³ D/1, D/2, D/3, D/4, D/5, C.1/3 Rev. 6., Ugaritica V 17:3.

¹⁶⁴ RLA Fieber

¹⁶⁵ C.4/1 kol. I 43.

¹⁶⁶ G. Meier: Ein akkadisch Heilungsritual aus Bogazköy., ZA 45 (1939) 195-215, *ana cobit liCEbi vadO nas;him* (kol. I. 1.)

Annak ellenére, hogy a *liCEbu* az orvoslás szinte minden szakszövegében – ráolvasás-gyűjteményekben, farmakológiai listákban, betegsége-listákban és terapeuta szövegekben – megjelenik, a betegség pontos meghatározása nehézségekbe ütközik, mivel a kifejezés szinte teljesen hiányzik az irodalmi forrásokban és a levelekben. Mindezek alapján valószínűleg a gyulladás egy speciális, csak a gyógyításban jártas szakemberek által ismert típusáról lehet szó.

himfu, hunfu (gyulladás, láz)

Az égni, meggyulladni jelentésű *ham;fu*(=tab) igei gyök származékai a *himfu*, illetve a *humfu* kifejezések, az utóbbi az ige D törzsből képzett főnévi alakja. A kifejezés igei formája G és D törzsből egyaránt megtalálható a terapeuta szövegekben, a D törzs alakjai jóval gyakoribbak és szélesebb körben használtak, mint a G törzs alakjai. Az igei alakot gyulladásként fordítjuk, a kifejezés különösen gyakran kötődik bőrbetegségekhez, bőrgyulladáshoz.

A kifejezés főnévi formája az assziriológiai szaklexikon szerint – a *liCEbu*-hoz hasonlóan – a lázroham egyik megnevezése. Lexikális szöveghely alapján a *himfu* kapcsolatba hozható a szintén égést jelentő *kibbu* kifejezéssel, illetve egy másik lexikális szöveghelyen a *himfu* a *liCEbu* és az *emmu* szinonimájaként jelenik meg.¹⁶⁷ A kifejezés önálló betegségnévezésként azonosítható a lexikális szövegekben (a betegsége-listákban és a farmakológiai listákban), a terapeuta szövegekben, valamint a ráolvasásokban. A *humfu* egy asszír kifejezés, amely elsősorban az orvosi szakszövegek körén kívüli forrásokban, elsősorban az újasszír időszak királyi udvari orvosainak levelezésében jelenik meg és egyértelműen a páciens lázas állapotát jelöli.

Bár a terminus főnévi formáját ritkábban használták önállóan betegség jelölésére, a főnévből – birtokos szerkezet segítségével – két önálló, az orvosi szövegekben meglehetősen gyakori betegségnévezés képződött: a leggyakrabban gyomorégésként fordított *himif libbi* és az általában napszúrás-ként azonosított *himif c/ti*. Bár a kifejezések fordítása vitatható, az általam feldolgozott lázkorpusz szövegei, különösen az ún. sorozatos táblák alapján állítható, hogy mindkét kifejezés egyértelműen a lázszekcióhoz tartozik. A *himif libbi* kifejezés talán a szintén gyomorégésként fordított *ummi libbi* kifejezéssel rokonítható, bár megjegyzendő, hogy az *ummi libbi* terminus a lázszekció szövegeiben jóval gyakoribb.

¹⁶⁷ C.2/2 318-319.

A *himif c/ti* és a minden valószínűség szerint megegyező *c/ta hamif* betegség a legvitatottabb mezopotámiai orvosi szakkifejezések egyike, amelyet szinte mindegyik, a mezopotámiai orvoslást kutató szakember megkísérelt már értelmezni.

A kifejezés első felét (*himfu*) fentebb' mint nem természetes eredetű hőséget, meleget jelentő kifejezést értelmeztük. A fényt, ragyogást, hőséget jelentő *c/tu* kapcsán a mágikus szövegekben három-féle ragyogással találkozunk: a nap, a hold és a csillagok ragyogásával. A tárgyalt kifejezés napszúrásaként való fordítása abból fakad, hogy a kutatók egyrészt úgy vélték, hogy valódi, fizikai rosszulétet okozó hatást a felsorolt égitestek közül egyedül a nap sugara képes produkálni, másrészt a *c/tu* betegség mellett gyakran megjelenő étvágytalanság (*akla u vikara la imahar*)¹⁶⁸ láz (*ummu*), rosszullét (a belső tájéka bizony állandóan kavarog, folyik a nyála, a belső tájéka görcsöl - *libbuvu e tanavvav illatuvu ill;ku libbuvu igdanarur*) a napszúrásra utaló fizikai tünetek. A kifejezéshez kapcsolódó terapeuta szöveghelyeket részletesen tárgyalom a következő fejezetben (Tünet vagy betegség), amelyben éppen a babilóniai forrásokban szereplő tünetleírások ellentmondásaira hívom fel a figyelmet.

carhu (átmeneti láz, égető érzés)

Bár ezt a lázterminust az asszíriológiai szaklexikon fentebb említett láz címszava nem említi, a fellobbani, felvillanni, felhevülni jelentésű *car;hu*(=*sur*) igei gyökből képzett főnév mind a lexikális, mind pedig a terapeuta szövegekben megtalálható. Az említett lexikális szöveghely tanúsága szerint a *carhu* ekvivalens a forróságot jelentő *emmu* és a *vuhnu* kifejezésekkel.¹⁶⁸ A terapeuta szövegekben elsősorban a kifejezés igei formája használatos, a leggyakrabban statívuszi alakban jelöli a lázas páciens. Mivel a kifejezést nem gyógyítási kontextusban a nem állandó, felvillanó fényhatással szokás kapcsolatba hozni, a kutatók átmeneti, nem állandósult lázként határozzák meg. Megjegyzendő azonban, hogy a kifejezés főnévi formáját (*cirhu*, *cirihti ummi*), a lázkorposz egyik szövege alapján, az *ummu* variánsaként is értelmezhetjük.¹⁶⁹

¹⁶⁸ C.2/1 kol. IV 36-37

¹⁶⁹ B.2/2 Rev. 31.

iv;tu k;sistu („emésztő tűz”)

A láz külön típusának tűnik az „emésztő tűz” (*iv;tu k;sistu*), amelyet hosszan tartó lázként szoktak lefordítani.¹⁷⁰ Ez a láztípus, azonban kizárólag a lexikális szövegekben, a profilaktikus amulettek között fordul elő.¹⁷¹

hurb;vu (lázborzongás)

Ez a kifejezés is hiányzik az assziriológiai szaklexikon lázzal kapcsolatos szócikkében, pedig a diagnosztikai szövegekben, az egyik betegséglistában valamint egy *Lamavtu* elleni ráolvasásban is szerepel. Az előbbiben önálló szakterminus, a listában az *asakku*, *ahhazu*, *vuruppY*, *avuvtu* és *lily* betegségek mellett,¹⁷² a ráolvasásban pedig az *ummu* mellett szerepel.¹⁷³ A kifejezés lexikális és a terapeuta lázszövegekben azonban egyáltalán nem jelenik meg.

sil'itu

Az általában permetezni, valamilyen folyadékkal meghinteni, illetve az orvosi szövegekben megfertőzni jelentésű *sal;u(=l)* igei gyökből képzett főnevet valamilyen fertőzőbetegséget szokták értelmezni.¹⁷⁴ A lázkorpusz szövegeiből egyértelműen állítható, hogy a betegség a babilóniai orvoslás szempontjából a lázzal kapcsolatos panaszokhoz tartozik, hiszen a gyűjteményes táblákon a betegség a lázszekcióban fordul elő, közvetlenül az *ummu* kezelését tárgyaló recepteket követi, illetve a szöveghelyek a lázon kívül egyéb betegséget alig kapcsolnak a kórhoz.¹⁷⁵ Modern orvosi értelemben a betegség aligha közelíthető meg, hiszen a *sil'itu* betegség során a láz a babilóniai orvosi diagnosztika szempontjából minden kiemelt testrészen megjelenik: fej, szem, fül, nyak, gyomor, altest, csípő, pénisz és láb. A láz mellett megjelenő igen csekély arányú egyéb panaszt (a fej, illetve a fül elnehezülése, azaz bágyadtság, valamint a szemek csillogása) pedig a láz megszokott kísérőjelenségként foghatjuk fel.

egyéb lázra vonatkozó kifejezések

¹⁷⁰ Böck: (2003) p. 15.

¹⁷¹ C/7 8-12, C/8 I. kolumna 25-29.

¹⁷² C.1/3 Rev. 7.

¹⁷³ LKU 33 24.

¹⁷⁴ = Infektion, Krankheit (AHw II. p. 1043.)

¹⁷⁵ B.2/2 kol. III., illetve a fül belsejében érzékelhető gyulladás kapcsán a párhuzamos szövegben (AMT 35 2) is.

Egy eblai farmakológiai szöveg *saburbu* nevű lázbetegséget említ.¹⁷⁶ Bár a babilóniai forrásokban szerepel a kifejezés igei alakja (*vab;bu* - hevíteni), a terminus sem főnévi, sem pedig igei formában nem szerepel a babilóniai orvosi szövegekben.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a mezopotámiai forrásokban használt kifejezések mindegyikének jelentése a forróságra, illetve az égésre utal. Az egyes kifejezések közti különbségek és ezáltal esetleg bizonyos láztípusok szétválasztásának problémáját járja körül a következő fejezet.

4.2. Tünet vagy betegség: a láz kontextusa a terapeuta szövegekben.

Az alábbiakban – láztípusok szerint – vizsgálom a lázkorpusz terapeuta szövegeiben az ún. tünetleírások és a betegségek közti összefüggéseket. Ezt a vizsgálatot azért tartom szükségesnek, mivel a mezopotámiai orvosi szövegekről kialakult – véleményem szerint téves – vélekedés éppen a terapeuta szövegek ún. tünetleírásain alapul, azaz, hogy a tünetleírásokból az ókori mezopotámiai orvoslás modern orvosi felfogáshoz hasonló praktikus tapasztalatai szűrhetőek le. A fenti vélekedés igazolására szokás példaként említeni a fogzáskor, illetve a begyulladt fog esetén érzékelhető lázat, amely a mezopotámiai forrásokban is megjelenik:

A gyulladás, amelytől gyulladt a (páciens) feje, a karjai és a lába, a fogaknak tulajdonítható. A (páciens) foga ki akar jönni, és ez az oka annak, hogy (a páciens) lázas.¹⁷⁷

Ha valakinek a mellkasa és a háta forró, a foga váladékozik, valamint nehezen tudja kinyitni a száját, ennek az embernek epebetegsége van.¹⁷⁸

Mint fentebb láthattuk a lázkorpusz szövegeiben a lázas állapot jelölésére hétféle kifejezés azonosítható, amelyek közül az általában a láz jelölésére vonatkozó em/mu messze a leggyakrabban említett, összesen 12 különböző betegség mellett azonosítható. A második leggyakoribb a ham;tu, amelyek 4 betegség mellett jelenik meg. Valamennyi kifejezés jelentéstartománya az égető, sajgó érzéshez és a gyulladáshoz kapcsolódik.

A lázas állapot kifejezésére szolgáló kifejezések jelentésárnyalatai közti különbségtételt jelentősen megnehezíti, hogy forrásaink (elsősorban a terapeuta

¹⁷⁶ P. Fronzaroli: Pharmaceutical Text at Ebla. ZA 88 (1998), 225-239.

¹⁷⁷ SAA 10 Nr. 302 Obv. 11 – Rev. 7.

¹⁷⁸ BAM 159 Kol. I. 38-39.

szövegek) számos különböző panasszal és betegségekkel említik együtt a láz különböző típusait. Az egyes szakkifejezések egymástól eltérő jelentésének pontos meghatározását nehezíti, hogy a különböző kifejezések gyakran ugyanazon testrészekhez (pl. a homlok, a gyomortájék) kapcsolódóan tűnnek fel. A nehézségek érzékeltetésére az alábbiakban az egyik lázra vonatkozó kifejezés, a *c/ta hamif* szöveghelyeit mutatom be.

Ha valakinek a fejét *c/ta hamif* (betegség gyötri) ... az arca rángatózik valamint (a teste) állandóan forró, testileg fáradékony, a láza (azonban) nem magas, állandóan köhög, a belső tájéka bizony állandóan kavargó, folyik a nyála, a belső tájéka görcsöl, bélbetegségben szenved, és hasmenése van, Kívül a húsa hideg, míg belül a csontja tűzforró. Köhögés közben a tüdejének csövei (azaz a légsövek) elzáródnak és köhögési rohamai vannak, a „belső tűz” betegség gyötri. Ez az ember *c/ta hamit* betegségben szenved.

vumma qaqqad am/li c/ta hamif #...\$ p;nuv] icc:nuddyvuma itanacrahu zumruvu tanihu iravvO umma la hahhav sualam iravvO libbuvu e tanavvav illatuvu illaku libbu] igdanarur ridut erri maric u uvarda el/nu vorivu kacY vap;nu ecemtuvu carhat ina sualivu ebbub havevu ittinisk|r u uganah ina cirikti ummi libbi iravvO am/lu vy c/ta hamit

(A/1 Obv. 1-17, párhuzamos a B.1/1 Rev. 29-38)

Ha valakit láz ragadott meg, melege van, fázik, kenyeret eszik, sört iszik és ... kívül a húsa hideg, míg belül a csontja tűzforró. Ennek az embernek *c/ta hamif* -betegése és *li'bu* betegése van.

vumma am/lu ummu icbatvu immim ikacc: akla ikkal vik;ra ivattOma #...\$ eliuna vor?vu kacY uvapl;nu ecantavu carhat am/lu vy c/ta hamifma likba iravvO

(B.1/1 Rev. 43-46)

Ha valakit gyomorgyulladás (*cirikti libbi*) gyötör, és a belseje lázas ... a mellkasa rángatózik, ennek az embernek *c/ta hamif* betegése van.

vumma am/lu cirikti libbi iravvOma libbavu ummu #...\$ irassu ikasasu am/lu vy c/ta hamif...

(B.2/16 40-41.)

A fenti három szöveghely ugyanazon betegség „tünetleírásait” tartalmazza. Az első szöveghelyen egy testrészhez (a beteg feje) kötődik a betegség, a másik két esetben pedig a lázterminusok között fentebb mátt tárgyalt *liCEbu* betegség mellett, illetve önállóan (testrész említése nélkül) említi. A tárgyalt betegség a lázkorpusz terapeuta szövegei között mind a fejhez kapcsolódóan, mind önálló alakban számos további párhuzammal rendelkezik.¹⁷⁹ Bár ugyanazon betegségről van szó, a három

¹⁷⁹ B.2/2 Kol. I. 20-21 (fejhez kapcsolódóan: *muhhu*), B.2/2 Kol. I. 27(önállóan), B.2/3 Kol. II. 19., 21., (a fejhez kapcsolódóan: *muhhu*), Kol. III. 17 (fejhez kapcsolódóan: *qaqqadu*), B.2/15 Obv. 23.

szöveghely által felsorolt „tünetleírás” jelentős különbséget mutat, a második és a harmadik szövegben jóval kevesebb a „tünet”, mint az elsőben. A három „tünetleírás” közül csupán az első kettő mutat némi párhuzamosságot („kívül a húsa hideg, míg belül a csontja tűzforró”), ez a „tünet” azonban nemcsak a lázszövegekben azonosítató. A feljegyzett „tünetek” alapján – modern orvosi értelemben – a betegséget nem lehet pontosan meghatározni, a babiloni gyógyászati szövegekben a *c/ta hamit* – a fejen kívül – a gyomorra (*libbu*), a homlokra (*muħhu*) vonatkozóan valamint önállóan is előfordul. A tárgyalt szöveghelyekben a lázas állapothoz kapcsolódó testhőmérséklet-változás többször is megjelenik. Az első szövegben elsőként említett „folyamatosan lázas” (*itanacrahu*) kiegészítéseképpen fogható fel a másodikként említett „láza nem magas” (*ummu la hahhav*). A láz harmadik említése a receptekben – különösen a mellkasi betegségeket tárgyaló receptekben – meglehetősen gyakran előforduló állapot a hidegrázás (*el/nu vorivu kacY u vapl;nu ecemtuvu carhat*), azaz amikor a beteg – a magas láza miatt – fázik. A modern diagnosztikai értelemben egymást kizáró „láztünetek” (a nem túlságosan magas folyamatos hőemelkedés és az igen magas testhőmérséklettel járó hidegrázás) a szövegben ugyanazon betegség „tüneteként” jelenik meg. A modern orvosi felfogással szemben, amely az egyes betegségek kapcsán a konkrét betegségre jellemző testhőmérséklet-változásokat diagnosztizál, a babilóniai gyógyászatban egymásnak ellentmondó „tünetek” is jelölhetik ugyanazt a betegséget. A három szöveghely a „láztünetek” mellett további panaszokat is említ, így pl. a jó étvágy (kenyeret eszik, és sört iszik), mellkasi panaszok (a légsövevei elzáródnak és köhögési rohama van, a mellkasa rángatózik). Az első és a harmadik szöveghely ráadásul még egy olyan gyulladással, illetve lázbetegséget (*cirihti iv;t libbi*) is a „tünetek” közé sorol, amely a B.2/9 szövegében (belső betegségek) és párhuzamaiban (BAM 108 8-13, BAM 169 Frag. b. 16’-18’, de leginkább a B.2/16 szövegében), valamint a B.2/9 és a B.2/10 szövegeiben a *c/ta hamif*-tól független, a belsőre, illetve a gyomorra vonatkozó önálló betegségként jelenik meg.

A tárgyalt betegség ráadásul a korpusz szövegeiben egyéb betegségek és panaszok mellett is megjelenik:

Ha valakinek *c/ta hamif* betegsége van és hullik a haja, szűr a halántéka...¹⁸⁰

(önállóan), B.2/15 Rev. 22. (a fejre vonatkozóan: *qaqqadu*), B.2/8 16-25. (önállóan),

¹⁸⁰ *vumma am/lu c/ta hamifma v;r;t qaqqadivu ivahhuh tob nakkapti iravvo* (B.2/2 Kol. II. 27-28)

A *c/ta hamif* betegség a fent említett „tünetek” mellett két továbbival egészül ki: a hajhullás és a halántékpanaszok. A szöveghely egyik érdekessége, hogy a „halántékszűrés” (*tob nakkapti*) szekcióját tartalmazó gyűjteményes tábla (B.2/4 Kol. I. 49- Kol. II. 4.) egyetlen „láztünetet” sem említ, illetve a hajhullás sem jelenik meg a betegség említett szekciójában. A láz és a hajhullás viszont a későbbiekben tárgyalt „fejen érzékelt láz” (*ummi qaqqadi*) számos receptjében valamint a kapcsolódó ráolvasásokban együtt jelenik meg. Az említett szöveg is – de nem ehhez a recepthez kapcsolódva – is tartalmaz egy hajhullás elleni ráolvasást (B.2/2 Kol. II. 18-19). A tárgyalt betegséget egy másik szöveghely további betegségekkel említi együtt:

Ha valakinek *c/ta hamif*, *vipitim*, *vimmatam*, *rimutam*, *vavvafu* betegségei vannak...¹⁸¹

A fenti szöveghelyek elemzése úgy vélem rávilágított arra, hogy a mezopotámiai szakszövegek terminológiája, illetve a mögötte meghúzódó fogalmi keretek nem feleltethetők meg a modern orvoslás, illetve a mai közgondolkodás taxonómiai rendszerével. Egy konkrét betegség vizsgálata során három állítás tehető:

1. a tárgyalt betegség „tünetleírása” rendkívül szerteágazó és – modern orvosi értelemben – összefüggéstelen,
2. a tünetek – modern orvosi logika szerint – egymásnak ellentmondóak,
3. a tárgyalt panasz az egyik szövegben a felsorolt „tünetek” egyike, míg egy másik szövegben betegség.

Úgy vélem, hogy babilóniai diagnosztikai összefüggései jobban megmagyarázhatóak abból a már korábban kifejtett nézőpontból, amely a páciens mindenfajta testi és lelki szenvedését az isteni előjelek egy formájának tartja. Úgy vélem tehát, hogy a betegségek ártó hatású előjelek, amelyek ártó hatása, kisugárzása további testi és lelki panaszokat eredményeznek. A fentebb tárgyalt *c/ta hamif* betegség páciensen való megnyilvánulása lehet rossz előjel, de más esetben akár egy másik gonosz előjel (pl. „szellem keze” betegség) ártó hatású kisugárzása is. Így tehát nincs lényegi

¹⁸¹ *vumma am/lu c/ta hamif vipitim vimmatam rimutam vavvafu q;t efemmi vunamerimaku maric* (B.2/9 18-19)

különbség az előjel és annak ártó kisugárzása között. A beteget vizsgáló orvosnak tehát több lehetőséggel is számolnia kellett, a konkrét ártó hatást az egyéb testi előjelek és körülmények határozták meg. Érvelésünket, azaz a terapeuta szövegekben említett betegségek, panaszok előjelként való felfogása, az is alátámasztja, hogy bizonyos testi előjelek kapcsán párhuzamot lehet találni a terapeuta szövegek és a diagnosztikai ómensorozat táblái között:

Ha valakinek a halántékát (betegség) ragadta meg és egyszerre melege van és fázik, (valamint) gyulladt a szeme (akkor) *q;t efemmi* (szellem keze) betegsége van....

vumma am/lu nakkaptuvu cabissuma immim ikacc: on?vu nuppuha q;t efemmi

(B.2/3 Kol. III. 5.)

Ha valakit megragadott a szellem keze és egyszerre melege van és fázik...

vumma am/la efemmu icbassuma immim ikacc:

(AMT 88 4 Rev. 4.)

A fenti két terapeuta recept párhuzama megtalálható a diagnosztikai ómensorozat szakaszai között, a hideglelés itt is a *q;t efemmi* tünete/előjele:

Ha valakinek a jobb oldali halántéka hideg, a baloldali (pedig) meleg: szellem keze (nevű betegség).¹⁸²

A diagnosztikai ómenekben azonban a hideglelés nem kizárólag a *q;t efemmi* előjele, hanem egyéb betegségeké is.¹⁸³

A terapeuta lázszövegek tünet-betegség vizsgálata során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a források zöme valamely testrészhez köti az egyes testi panaszokat, betegségeket. Ezen testrészek vizsgálatát azért tartom fontosnak, mivel ebből kiderül, hogy a babilóniai diagnosztika mely testrészeket tartott ominózusnak, azaz a test mely részein „várták” ennek az előjelnek a megnyilvánulását.

1. a fej (*qaqqadu*)

Ha valakinek a fejét láz ragadja meg: a fej lázának kiűzéséhez...

¹⁸² *vumma nakkaptuv] va imitti kac:t va vum/li emm/t q;t efemmi* TDP IV. tábla – AO 6682 Obv. 22.

¹⁸³ Pl. *r/v libbi* (TDP 112, 29)

vumma am/lu qaqqassu umma uk:l ana ummi qaqqadi nasahi

(B.2/2 Kol. II. 36. párhuzamos B.2/3 Kol. II. 36.)

Ha valakinek a feje folyton lázas....

vumma am/lu qaqqaduvu itenemimim

(B.2/3 Kol. II. 10. és 61.)

A fej lázának kiűzéséhez...

ana nas;hi ummi va qaqqadivu

(B.2/3 Kol. II. 64.)

Ha valakinek a feje lázas, a szeme csillog és bevérzett.

vumma am/lu qaqqassu ummu iravvO on?vu ibarrura d;mu ukalla

(B.2/3 Kol. II. 12.)

Ha valakinek a feje lázas és hullik a haja, a fej lázának és a hajhullásnak a kiűzéséhez...

*vumma am/lu qaqqassu emmimma varat qaqqadivu ivahhuh ana ummi qaqqadi u vartu
aliku vuzzuzi*

(B.2/3 Kol. III. 22-23.)

Ha valakinek a fejét *c/ta hamif* láz (gyötri) és testét (a betegség) felemészti, a feje lázban ég.

vumma am/lu qaqqassu c/ta hamifma u zumravu ikkalvu qaqqassu nupuh

(B.2/3 Kol. III. 17)

Ha valakinek a fején *c/ta hamif* láz (érezékelhető) és hullik a haja.

vumma am/lu qaqqassu c/ta hamifma var;t muhhuvu ivahhuhu

(B.2/5 Obv. 23.)

Ha valakinek a fején *c/ta hamif* láz (érezékelhető).

vumma awilum qaqqas cetam hamif

(B.2/15 Rev. 22.)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a feje forró és nehéz a feje, és amikor felemeli a fejét, ... adj hozzá zsírt, kend be a fejét és fejének forrósága elmúlik.

*vumma am/lu ina silotivu emim ana qaqqadivu ippuvma qaqqassu kabitma ina tobivu
qaqqassu #...\$ ana bullufivu ummi qaqqadi itilli*

(B.2/2 Kol. III. 42. és 45.)

2. a homlok (muhhu)

Ha valakinek a *c/ta hamif* láz (megragadta) a homlokát.

vumma am/lu muhhavu c/ta hamif icbassu

(B.2/3 Kol. II. 19.)

Ha valakinek a homlokát *c/ta hamif* láz (támadta meg), a szeme csillog és vérrel teli.

vumma am/lu muhhavu c/ta hamifma on?v] ibarrura d;mu mal:

(B.2/3 Kol. II. 21)

Ha valakinek a homlokát *c/ta hamif* láz (támadta meg) és a szeme csillog, ... forró a mellkasa.

vumma am/lu muhhavu c/ta hamifma on?vu ibarrura #...\$ irtu bavli

(B.2/2 Kol. I. 20-21)

3. a fül (uznu)

Ha valakinek a fülei lázasak és mindenét nehéznek (érzi).

vumma am/lu ummu ana lob uzn?vu ippuvma mimmuvu kabit

(B.2/17 1, 6.)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a füleinek a belseje forró és a fülei nehezek.

vumma am/lu ina siloltivu emim ana libbi uzn?vu ippuvma uzn?vu kabit

(B.2/2 Kol. III. 50. és párhuzama B.2/17 9.)

4. a szem (onu)

Ha valakinek a szemei gyulladtak.

vumma am/lu on?vu c/ta hanfa

(B.2/13 Obv. 9)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a szeme forró, a szemei lobognak.

vumma am/lu ina siloltivu emim ana on?vu ippuvma on?vu barra

(B.2/2 Kol. III. 47.)

5. a nyak (kiv;du)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a nyaka forró.

vumma am/lu ina siloltivu emim ana kiv;divu ippuv

(B.2/2 Kol. IV. 1.)

6. a belső rész (*libbu*)

-

Ha valakinek a belsejét láz ragadta meg.

vumma am/lu libbavu ummu icbat⁻

(B.2/16 1.)

Ha valakinek a belseje lázas.

vumma am/lu libbavu immim

(B.2/16 6, 8, 15.)

Ha valakinek a belseje újra és újra belázasodik.

vumma am/lu libbavu itenemim⁻

(B.2/16 13.)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, forró a belseje.

vumma am/lu ina siloltivu emim ana libbivu ippuv

(B.2/2 Kol. IV. 3.)

7. a gyomortájék (*r/v libbi*)

Ha valakinek forró a gyomortájéka, a belseje állandóan ég.

vumma am/lu r/v libbivu immim libbuvu ittanpah

(B.2/16 4.)

Ha valaki forrónak érzi a gyomortájékát...

vumma am/lu r/v libbivu ummam iravvO

(B.2/16 20, 22.)

Ha valakinek a gyomortájéka forróságtól szenved...

vumma am/lu r/v libbivu umma uk:l

(B.2/16 25.)

Ha valakinek a gyomortájékát forróság tölti el....

vumma am/lu r/v libbivu ummam c?n

(B.2/16)

(A gyógyszer kiűzi) a lázat, amely gyötri (a beteg) gyomortájékát.

...ummu v' r/v libbivu ivvahat

(B.2/16 29.)

8. az altest (emvu)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, az alteste forró

vumma am/lu ina siloltivu emim ana emvivu ippuv

(B.2/2 Kol. IV. 7.)

9. a derék (qabu)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a dereka forró.

vumma am/lu ina siloltivu emim ina qablivu ippuv

(B.2/2 Kol. IV. 9.)

10. a pénisz (iv;ru)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a pénisze forró.

vumma am/lu ina siloltivu emim ina iv;ri ippuv

(B.2/2 Kol. IV. 10.)

11. a láb (v/pu)

Ha valakinek *sili'tu* betegsége van, a lábai forróak.

vumma am/lu ina siloltivu emim ina v/p?vu ippuv

(B.2/2 Kol. IV. 11.)

12. a kéz és láb (q;tu u v/pu)

Ha valakinek újra és újra ég a keze és a lába.

vumma am/lu q;t?vu v/p?vu ittanampahu

(AMT 69 4 8., BAM 90 20)

A felsorolt testrészek közül a legtöbb szöveghely a fejhez, a belsőhöz és a gyomortájékhoz kapcsolódott. A leggyakoribb előfordulási helyeken kívül azonban a láz a babilóniai diagnosztika szempontjából előjelhordozónak tekintett többi testrészen is megjelenhet, a legextrémebb példát – legalábbis a modern orvosi szempontból – a péniszen érzékelhető láz. A terapeuta lázszövegek jó része azonban nem valamely jellegzetes testrészhez, hanem – a diagnosztikai szempontból kulcsfontosságúnak tekintett – időtartamhoz köti a lázat, így különbséget tesz a láz, a tartós láz (*ummu kajjam;nu, ummu lazzu*) és az erős esetleg hirtelen láz (*ummu dannu*) között.

Úgy véljük, hogy a testhőmérséklet vizsgálata az egyik legáltalánosabb diagnosztikai vizsgálat lehetett, amelyet minden beteg esetében elvégzett az orvos. A vizsgálat gyakoriságát nemcsak a láz gyakori előfordulása magyarázza, hanem a testhőmérséklet változásával, illetve a lázzal kapcsolatos kifejezések viszonylag nagyszámú variációja is. A terapeuta szövegek a lázat – a betegséglistákhoz hasonlóan – elsősorban a fejet, illetve annak részeit érintő betegségekhez, valamint a bőrbetegségekhez kapcsolták. A lázbetegségek, illetve a láznak a fej egyes részeihez való kötése egyrészt összefügghet azzal a gyakorlati tapasztalattal, hogy a testhőmérséklet változását legegyszerűbben az arcot, illetve a fej egyéb részeit vizsgálva lehetett érzékelni: pl. pirosodott fülek, csillogó szem, tüzelő homlok és orca stb. További gyakorlati tapasztalatként fogható fel a lázroham azonosítása: a szövegekben ezt a leggyakrabban hideglelésként jelenik meg, amikor a beteg egyszerre fázik, és szenved a melegtől. A láz érzékelésében szerzett praktikus tapasztalatok azonban nem változtatnak azon a tényen, miszerint a mezopotámiaiak a lázat – a többi betegséghez hasonlóan – a páciens testén megnyilvánuló ártó hatású előjelként fogták fel, amelyeknek megjelenése tisztátalanná tette a beteget. A baj érzékelését követően került sor a gyógyító-bajelhárító rítus elvégzésére. Az alábbiakban ennek egyes elemeivel foglalkozom.

5. A felhasznált gyógyhatású anyagok

Mivel a gyógyító rítusok legfontosabb forrásának tekinthető terapeuta szövegek legnagyobb részét a különböző gyógyhatású anyagok felsorolása teszi ki, először ezeket vizsgálom. A mezopotámiai orvosi szövegekben említett számos gyógyhatású anyagokat vizsgálva elmondható, hogy nagyon nehéz megállapítani azok mai értelemben vett gyógyászati hatásait. Ennek legfőbb oka a szövegekben említett gyógynövények és más gyógyhatású anyagok meghatározásának bizonytalansága. Mindezen okok miatt a forrásokban szereplő anyagok a legtöbb esetben csupán meglehetősen pontatlanul, sok esetben pedig egyáltalán nem azonosíthatóak. Bár a legtöbb esetben forrásaink csupán felsorolják a gyógyító rítushoz szükséges növényi, állati és egyéb részeket, az azonban bizonyosan leszögezhető, hogy az ókori Mezopotámiában a gyógyhatású anyagok kiválasztásában döntően mágikus szempontok játszottak szerepet. Így például az egyik terapeuta szövegben a gyógyhatású anyagként használt ökörvese esetében nem mindegy például, hogy az bal- vagy jobboldali, egy másik szövegben pedig a cédruság kapcsán, hogy azt pontosan mely hónap mely napján vágták le. Annak, hogy ezekhez hasonló mágikus elem a legtöbb gyógyhatású anyag mellett nem jelenik meg közvetlenül, egyik oka bizonyosan a szövegek tömörsége. Mivel a terapeuta szövegek szakszövegek, az ún. tudományos szövegek csoportjához tartoznak, ezekben csupán olyan információk szerepeltek, amelyeket a mezopotámiaiak – szakmai szempontból – valóban fontosnak tartottak, és az nem volt a szakember számára magától értetődő. Így például a gyógyszerek elkészítése során recitált vagy a „gyógyszeres kezeléshez” kapcsolódó mágikus formulát a legtöbb esetben elhagyták, mivel azt valószínűleg magától értetődőnek tartották, hiszen a szöveg amúgy is szakembernek szólt. Jó példát szolgáltat a fentiekre egy tell-haddadi óbabiloni recept, amely a gyógyításhoz szükséges készítmény és a kezeléshez tartozó tevékenységek felsorolását követően csak a „recitáld a (megfelelő) ráolvasást” félmondattal utal a gyógyító rítus során elmondandó ráolvasásokra. Hasonló formula számos i.e. I. évezredi receptben is megtalálható. A fentiek természetesen nem zárják ki, hogy az ókori mezopotámiaiak – gyógyászati tapasztalataik alapján – bizonyos jártasságra tehettek szert a gyógynövények hatásainak területén, ahogyan ezt például bizonyos hánytató vagy hashajtó hatású növények alkalmazása, illetve a mérgező növények főzés révén való felhasználhatóvá tétele is igazolja. Mindez azonban nem befolyásolja a

mezopotámiaiaknak a megbetegedésről, illetve a gyógyításról alkotott alapvetően mágikus elképzeléseit.

Az alábbiakban az általam feldolgozott terapeuta lázszövegekben előforduló gyógyhatású anyagokról készítettem táblázatszerű összefoglalást. Az adatok alapján arra kerestem a választ, hogy az asszír-babilóniai gyógyászat milyen gyógynövényeket és egyéb gyógyhatású anyagokat használt fel a láz csillapítására, illetve az ún. lázbetegségek kezelésére. A feldolgozás során a következő kategóriák szerint gyűjtöttem az adatokat: gyógynövények, fafélék, növényi részek (magok, ágak, gyümölcsök), kövek és ásványok, fekáliák, folyadékok, valamint zsírok és olajok. A táblázatok összesített adatai alapján elmondható, hogy a láz kezelése során a gyógynövények, illetve ezek alkotórészei, valamint a fekáliák sorába tartozó gyógyhatású anyagok kapták a legnagyobb hangsúlyt. A folyadékok – más betegségekhez hasonlóan – ebben az esetben is elsősorban közvetítőanyagokként kaptak szerepet, azaz a kívánt gyógyszerforma (ital, kenőcs, borogatás stb.) eléréséhez szükségeltettek.

Az egyes táblázatok adatainak kiértékelése során az egyes gyógyhatású anyagok előfordulásának gyakoriságát súlyozom a korpuszban való előfordulás kiterjedtsége alapján. Az így kialakult sorrend eredményeképpen kapott gyógyhatású anyagokat azután összevetem a lázra vonatkozó nem terapeuta szövegekkel, elsősorban a farmakológiai listákban szereplő gyógyhatású anyagokkal.

5.1. A gyógynövények

A terapeuta lázkorpusz feldolgozása során, 32 szövegben 111 gyógynövényt tudtam elkülöníteni, a gyógynövények együttes előfordulási száma 498-ot tett ki. A legtöbb előfordulást a gyűjteményes táblákon található sorozatokhoz kapcsolódik. Az alábbi táblázat a gyógynövények előfordulási számát és a lázkorpuszban való eloszlásukat tartalmazza.

Előfordulási gyakoriság	Gyógynövények száma	Eloszlása a szövegekben
1 alkalom	37 db.	Lásd a lentebbi táblázatban
2 alkalom	19 db.	
3 alkalom	9 db.	
4 alkalom	8 db.	
5 alkalom	7 db.	
6 alkalom	7 db.	
7 alkalom	2 db.	
8 alkalom	4 db.	
9 alkalom	4 db.	
10 alkalom	3 db.	
11 alkalom	1 db.	3 szövegben
12 alkalom	1 db.	6 szövegben
13 alkalom	1 db.	7 szövegben
20 alkalom	1 db.	14 szövegben
30 alkalom	1 db.	15 szövegben
35 alkalom	1 db.	9 szövegben
36 alkalom	1 db.	19 szövegben

Az előfordulási gyakoriság alapján megállapítható, hogy a gyógynövények több mint egyharmada csupán egy-egy alkalommal fordul elő, illetve ha ezekhez a két alkalommal előfordulókat is hozzávesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy a gyógynövények több mint fele csupán 1-2 alkalommal említett a korpuszban. A másik végletet a tíz alkalom felett előforduló gyógynövények jelentik, amelyekből összesen csupán 10 db. mutatható ki. Az előfordulási gyakoriság kapcsán a két véglet között a következő a sorrend: 3 alkalom, 4 alkalom, 5 és 6 alkalom, 8 és 9 alkalom és végül a 7 alkalom.

A gyógynövények eloszlását vizsgálva láthatjuk, hogy a legmagasabb előfordulási arányú (35 előfordulás) gyógynövény a zsázsa, amelynek a korpuszhoz tartozó szövegekben való eloszlása meglehetősen csekély: a 35 előfordulás 9 db. szövegben található, illetve az előfordulások zöme (22 db.) egymással párhuzamos két szöveghez köthető. Majdnem ugyanilyen gyakran (34 előfordulás) fordul elő, az aromatikusan növények között számon tartott *kukru*, amely a vizsgált szövegek felében említett. A harmadik legnagyobb számú előfordulás egy másik aromatikusan növényhez, a borókához kapcsolódik, amelynek 30 előfordulása 15 szövegben oszlik el. A negyedik leggyakoribb gyógynövény a szappanfű, amely az eddig említett gyógynövényektől jelentősen kevesebb számú előfordulás (20 db.) mellett igen magas eloszlást (14 szövegben) mutat. Az ötödik leggyakrabban előforduló

gyógynövény a kakukkfű (13 előfordulás), amelynek azonban a korpuszon belüli eloszlása (7 szövegben) alacsony, ugyanez mondható el a hatodik leggyakoribb (12 előfordulás) *at;’ivu* növényről is.

Az egyes gyógynövények előfordulásának gyakorisága, illetve a korpuszban való eloszlása kapcsán megállapítható, hogy a legtöbb alkalommal előforduló négy gyógynövények mutatják egyben a legnagyobb eloszlást is. Ezek a növények azonban nem a láz csillapítására szolgáló egyedi gyógynövények, hanem a gyógyító rítusok során leggyakrabban alkalmazott „univerzális” jellegű gyógyhatású anyagok. Az eloszlás rangsorában a 8. helyen álló kömény (*kamynu*) (8 alkalommal 5 db. szövegben) azonban az előbbiektől eltérően nem tartozik a gyógyító eljárások során gyakran felhasznált gyógyhatású anyagok közé. Hasonló a „rókavére” (*kar;n vel/bi*) (6 alkalom 5 db. szövegben) gyógynövény, amely bár nem ritka más terapeuta szövegekben, de a lázszövegekben kifejezetten felülreprezentált. Az alacsonyabb előfordulású (3-9 előfordulás) gyógynövények esetében azt tapasztaljuk, hogy ezek a gyógynövények az alacsonyabb előfordulási gyakorisághoz képest magas eloszlást mutatnak, így például az öt alkalommal öt különböző szövegben előforduló *avqul;lu*-növény, *tarmuv*-növény jelenti.

	5 szövegben	7 szövegben	8 szövegben
10 alkalom	<i>nuhurtu</i> -növény	Mustárfű	„rókabor” növény

	4 szövegben	6 szövegben	7 szövegben
9 alkalom	gabona	<i>aktam</i> -növény, sáfrány	<i>cumlalY</i> -növény

	5 szövegben	6 szövegben	7 szövegben
8 alkalom	kömény	menta, opopanax	<i>imhur-lim</i> -növény

	3 szövegben	5 szövegben
7 alkalom	<i>elkulla</i> -növény	<i>ballukku</i> -növény

	3 szövegben	4 szövegben	5 szövegben
6 alkalom	<i>amol;nu</i> -növény	mirtusz, répa, <i>apruvui</i> -növény	kutyanyelv, <i>imhur-evra</i> -növény, <i>baluhhu</i> -növény

	4 szövegben	5 szövegben
5 alkalom	<i>ankinute</i> -növény, <i>kamkadu</i> -növény, <i>su;du</i> -növény	sagapenum, <i>sihu</i> -növény,
		<i>avqul;lu</i> -növény, <i>tarmuv</i> -növény

	1 szövegben	2 szövegben	3 szövegben	4 szövegben
4 alkalom	boróka,	vörös <i>elkulla</i> -növény,	cékla, kömény, <i>mavtakal</i> -növény, <i>kamantu</i> -növény	<i>/du</i> -növény,

	2 szövegben	3 szövegben
3 alkalom	maláta, kolocint	<i>arie</i> , <i>/vimavY</i> , hegyi kömény, tönkebúza, <i>vimevalY</i> , <i>UD</i> -növény

A lázkorpusz szövegeiben szereplő gyógynövények kapcsán megjegyzendő, hogy a más terapeuta szövegekben kifejezetten gyakran szereplő aromatikusan anyagok (*murru*, *sihu*, *baluhhu*, *su;du*) kifejezetten alulreprezentáltak a korpuszban.

Összefoglalásképpen a következőket állapíthatjuk meg:

- a lázszövegekben a leggyakrabban előforduló gyógynövények azonosak a más betegségek kapcsán is gyakori gyógynövényekkel,
- az aromatikusan gyógynövények egy része alulreprezentált a korpuszban,
- az előfordulás, illetve az eloszlás valamint az egyediség szempontjait figyelembe véve a láz kezelésére alkalmazott gyógynövények közül a kömény (*kamynu*), a „rökavére” (*kar;n vel/bi*) tűnnek tipikusnak és egyedinek.

5.2. A fafélék

A láz kezelés során felhasznált fák aránya jóval csekélyebb a gyógynövényeknél, a 13 szövegben szereplő 23 faféle együttes előfordulási száma 48-at tett ki. Az előfordulások nagy többsége a gyűjteményes táblákon található sorozatokhoz kapcsolódik. Az alábbi táblázat a fák előfordulási számát és a lázkorpuszban való eloszlásukat tartalmazza.

Előfordulási gyakoriság	fafélék száma	Eloszlása a szövegekben
1 alkalom	8 db.	Lásd a lentebbi táblázatban
2 alkalom	9 db.	
3 alkalom	2 db.	
4 alkalom	3 db.	
6 alkalom	1 db.	4 db.

Az összes említett faféle nagy többsége (17 db.) csupán 1-2 alkalommal fordul elő, a gyógynövényekhez hasonlóan a fafélék fele is csupán egyszer fordul elő (ide tartozik a két alkalommal előfordulók közül is kettő, mivel párhuzamos szövegről van szó).

A leggyakrabban (6 alkalommal) előforduló faféléje a tamariszkusz, a négy alkalommal előforduló fafélék között találjuk a cédrust, egy akácfélét és egy *kalb;nu* nevű azonosítatlan fafélét. A tamariszkusztól, a cédrusról elmondható, hogy a gyógyító, illetve tisztító rítusok egyik leggyakrabban alkalmazott fája, az *av;gu* nevű akácféle a terapeuta szövegek egyik leggyakrabban említett fája, amely számos betegség receptjeiben megtalálható.

	2 szövegben	3 szövegben
4 alkalom	<i>kalb;nu</i> -fa	<i>av;gu</i> -fa, cédrus

	3 szövegben
3 alkalom	ciprus, <i>vupuhru</i> -cédrus

A fafélék között a legnagyobb eloszlással a leggyakoribb előfordulást is mutató tamariszkusz (6 alkalom 3 szövegben) rendelkezik. A *kalb;nu*-fa kivételével valamennyi a korpuszban többször előforduló faféléről elmondható, hogy más terapeuta szövegekben is nagyon gyakoriak, ezért nem tekinthetők a láz kezelésére alkalmazott egyedi gyógyhatású anyagnak.

5.3. A növényi részek: ágak (*;ru*), magok (*z/ru*), termés (*inbu*), héj (*qolpu*)

A terapeuta lázkorpusz feldolgozása során, 16 szövegben 43 féle növényi részt tudtam elkülöníteni, a gyógynövények együttes előfordulási száma 59-et tett ki. A növényi részek kapcsán a következő típusok jelennek meg a lázszövegekben:

- mag (*z/ru*) – 15 féle növény esetében
- faág (*;ru*) - 12 faféle esetében
- gyökér (*ivdu*) – 12 fa és növény esetében
- gyümölcshejak (*qolpu*) – 2 féle gyümölcs esetében (datolya, *vellibinu*)
- fa termése (*inbu*) – 1 féle fa esetében (*kalb;nu*)

A típusok alapján a lázkorpusz terapeuta szövegeiben tehát a növényi magvak, a különböző faágak és gyökerek vannak túlsúlyban. Az alábbi táblázat a növényi részek előfordulási számát és a lázkorpuszban való eloszlásukat tartalmazza.

Előfordulási gyakoriság	fafélék száma	Eloszlása a szövegekben
1 alkalom	34 db.	
2 alkalom	4 db.	

A növényi részek nagy többsége (34 db.) csupán egyszer fordul elő, a két alkalommal előfordulók közül is két növényi rész ugyanabban a szövegben jelenik meg. A gyakran előforduló növényi részek száma kifejezetten alacsony: a leggyakrabban a tamariszkuszmag fordul elő, és egyben ez mutatja a legmagasabb eloszlási értéket is (6 előfordulás 5 szövegben). A 4 előfordulással bíró két növényi rész közül az egyik (tamariszkusz ága) ugyancsak a tamariszkuszhoz kapcsolódik. Az eredmény jól összecseng a faféléket összesítő táblázat adatsorával, amelyben a tamariszkusz a leggyakrabban előforduló és legnagyobb eloszlást mutató faféle (6 alkalom 4 szövegben). A tamariszkusz azonban – ahogy fentebb már említettem – az egyik leggyakrabban előforduló faféle a terapeuta szövegek receptjeiben és a gyógyító-bajelhárító rituálék során. A növényi részek típusa szerint vizsgálva megállapítható, hogy mindkét 4 előfordulású növényi rész faág.

5.4. A kövek, ásványok

Az alábbi táblázatban szereplő anyagok nem mindegyike kő, illetve ásványi anyag, így például az agyag vagy a tengeri kagylóhéjként, illetve újabban inkább korallként fordított *imbu< t:mti* is ebbe a csoportba tartozik. Az általam alkalmazott beosztás a terapeuta szövegek, illetve a farmakológiai listák beosztását követi, amelyek nem a gyógynövények között tartják számon az utóbb említett gyógyhatású anyagot. Megjegyzendő, hogy egyes kövek, illetve ásványok bizonyos terapeuta szövegben a gyógyhatású anyagok között vannak említve, sok esetben a kövek bajelhárító amulett alapanyagául szolgálnak. A táblázatban szereplő gyógyhatású anyagok mindegyike terapeuta jellegű gyógykészítmény alapanyagául szolgált.

A lázkorpusz feldolgozása során, 20 szövegben 53 féle követ, ásványt tudtam elkülöníteni, amelyek együttes előfordulási száma 111-et tett ki. Megjegyzendő, hogy a táblázat adatainak több mint felét egy szöveg (B.2/3), illetve kétharmadát (41 tételt) két szöveg (B.2/3 és B.2/18) szolgáltatta, a korpusz szövegeinek nagyobb részének receptjei említenek valamilyen követ vagy más ásványi anyagot. Az alábbi táblázat a kövek és ásványok előfordulási számát és a lázkorpuszban való eloszlásukat tartalmazza.

Előfordulási gyakoriság	Kövek, ásványok száma	Eloszlása a szövegekben
1 alkalom	34 db.	20 db. a B.2/3 szövegben, 12 db. a B.2/18 szövegben
2 alkalom	10 db.	
3 alkalom	3 db.	
4 alkalom	1 db.	3 szövegben
6 alkalom	1 db.	2 szövegben
7 alkalom	2 db.	6-6 szövegben
11 alkalom	1 db.	5 szövegben
13 alkalom	1 db.	4 szövegben

A két leggyakrabban előforduló ásványi anyag a szalikornia (13 alkalom) és a kén (11 alkalom), az utóbbi jelentőségét azonban csökkenti, hogy a korpuszban való eloszlása igen alacsony, csupán 5 szövegben fordul elő, amelyből 2 előfordulás párhuzamos szövegben adatolt. A 3. leggyakrabban előforduló ásványi anyag a só (*f;btu*) és a timsó (*gabY*), mindkét gyógyhatású anyag fontosságát jelzi, hogy magas (7 előfordulás 6 szövegben) az eloszlásuk aránya. A sófélék jelentőségét kiemeli, hogy a négy alkalommal előforduló gyógyhatású anyag is egy sóféle (*t;bat emesallim*). A 4. leggyakrabban előforduló gyógyhatású anyag az *imbu* *t:mti* (6 előfordulás), amelynek fontosságát azonban jelentősen csökkenti, hogy az eloszlási mutatója alacsony, csupán 2 szövegben fordul elő. Mindegyik említett gyógyhatású anyagokról elmondható a terapeuta szövegek receptjeinek igen gyakran előforduló anyagai közé tartoznak.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a gyakran előforduló, illetve több szövegben is adatolt gyógyhatású anyagok között kőféle egyáltalán nem szerepel. A táblázatban szereplő kövek és ásványok között a láz kezelésére használt egyedinek tűnő anyag nem azonosítható, bár a sófélék alkalmazása kiemelkedő.

5.5. A fekáliák (Dreckapotheke)

Az ebbe a csoportba tartozó gyógyhatású anyagok közös jellemzője, hogy elütnek a „megszokottnak” tekintett gyógynövényektől, faféléktől, kövektől, és ásványoktól, anyaguk vagy eredetük alapján kifejezetten nem hétköznapi anyagokról van szó. A lázkorpusz feldolgozása során, 15 szövegben 35 féle gyógyhatásúnak vélt anyagot tudtam elkülöníteni, amelyek együttes előfordulási száma 64-et tett ki. A fekáliák közé sorolt gyógyhatású anyagok közt a következő főbb típusokat különítem el:

- különleges helyekről származó por (*ep/ru*) – 7 féle
- csont (*ecemtu*) – 1 féle

- cserép, tojánhéj (*hacbu, qilpu*) – 4 féle
- állati ürülék (*kabūtu, piqanu, zY*) – 7 féle
- állatbőr (*mavku*) – 2 féle
- állati testrész (*cupru* - pata, *qaqq;du* - fej, *purodu* - láb, *qaranu* - szarv, stb.) – 4 féle
- állati szőr (*zappu, v;rtu*) – 4 féle
- élő állat (*cur;ru balfu*) – 1 féle.

A fekáliák csoportba tartozó gyógyhatásúnak vélt anyagok között a különböző porfélék, az állati ürülékek, valamint a különböző állati testrészek és a cserép-, illetve tégladarabok alkotják a legnagyobb csoportot. Az állatok között háziállat (szarvasmarha, birka, szamár) és vadon élő állat (gazella, szarvas, gyík) egyaránt előfordul. Az alábbi táblázat a fekáliák előfordulási számát és a lázkorpuszban való eloszlásukat tartalmazza.

Előfordulási gyakoriság	Gyógyhatású anyagok száma	Eloszlása a szövegekben
1 alkalom	19 db.	
2 alkalom	10 db.	többségük 2-2 szövegben
3 alkalom	1 db.	3 szövegben
4 alkalom	2 db.	2 - 2 szövegben
5 alkalom	1 db.	4 szövegben
7 alkalom	1 db.	5 szövegben

A csupán egyetlen előfordulással adatolt gyógyhatású anyagok aránya – az összes említett anyag több mint fele – igen magas, illetve a két alkalommal előfordulók között több anyag párhuzamos szövegben adatolt, ezért a korpuszban csupán egyszer előforduló gyógyhatású anyagok aránya összességében jóval meghaladja az 50%-ot. A legmagasabb előfordulási gyakorisággal (7 és 5 alkalom) rendelkező két gyógyhatású anyag jelentőségét növeli, hogy a korpuszban való eloszlásuk mértéke is kiugró: az emberi csont (7 előfordulás 5 szövegben) és az *arkabu* madár sarkantyúja (5 előfordulás 4 szövegben). Megjegyzendő, hogy egyikük sem tartozik a fentebb említett két leggyakoribb fekáliatípushoz (a különleges helyekről származó porok és az ürülékek). A két 4 alkalommal előforduló gyógyhatású anyag egyike (denevérürülék) az ürülékek típusához, másikuk (régii kemencecserép) és a cserép-, illetve tégladarabok típusához tartozik. A porféle (elődök pora) csupán a 4. leggyakoribb előfordulás (3 alkalom) kapcsán adatolt.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy bár a típus szerinti összesítés során az állati ürülékek és az állati testrészek csoportja tartalmazza a legtöbb gyógyhatású anyagot, az egyes anyagok előfordulási gyakorisága és az eloszlás szerint végzett vizsgálat alapján az élen végzett két gyógyhatású anyag egyike sem ebbe a csoportba tartozik. A láz kezelésére használt egyedi gyógyhatású anyag azonban nem azonosítható, mivel mind az emberi csontból, mind pedig az *arkabu* madár sarkantyújáról elmondható, hogy a terapeuta szövegekben szereplő fekália típusú anyagok között viszonylag gyakorinak számítanak.

5.6. A folyadékok

A lázkorpusz feldolgozása során, 29 szövegben 37 féle folyadékot tudtam elkülöníteni, amelyek együttes előfordulási száma 202-öt tett ki. A korpuszban azonosítható folyadékokat az alábbi típusokra osztottam fel:

- 13 féle fa, illetve növényi nedv (cédruslé, tamariszkuszfa leve, *bufn;nu* növény leve, mustárfű leve, „rókabor” növény leve, „kutyanyelv” növény leve, *mundu* gabona leve, gránátalmalé, uborkalé, datolyalé, *vunY*-fa leve, *baluhhu* aroma, hígított zsázsa)
- 6 féle sör (másodosztályú sör, közönséges sör, „elsőrangú” sör, „hígított/felengedett sör, sörseprű, *fifu*-sör)
- 2 féle méz (közönséges méz, „hegyi méz”),
- 4 féle víz (általában, folyóvíz, csatorna vize, egy fémedényben melegített víz)
- 2 féle vér (gyík-, illetve disznóvér)
- 2 féle bor (közönséges bor vagy must, szűrt bor)
- 2 féle ecet (erős ecet, morzsolt ecet)

A korpuszban számszerűen a legnagyobb csoportot a növényi nedvek és a sörfélék alkotják. Az alábbi táblázat a folyadékok előfordulási számát és a lázkorpuszban való eloszlásukat tartalmazza.

Előfordulási gyakoriság	Folyadék száma	Eloszlása a szövegekben
1 alkalom	14 db.	
2 alkalom	10 db.	

3 alkalom	1 db.	3 szövegben
4 alkalom	4 db.	4 – 4 szövegben
6 alkalom	1 db.	4 szövegben
7 alkalom	2 db.	Lsd. lentebb
9 alkalom	2 db.	Lsd. lentebb
10 alkalom	1 db.	8 szövegben
23 alkalom	1 db.	13 szövegben
26 alkalom	1 db.	14 szövegben
59 alkalom	1 db.	7 szövegben

A csoportban szereplő 37 különböző folyadék több mint fele (24 db.) csupán egy vagy két alkalommal adatolt a korpuszban. A folyadékok között három kiemelkedően magas előfordulási számot mutató folyadék azonosítható: a mustárfű lé (59 előfordulás), a sör (26 előfordulás) és a víz (23 előfordulás). A kimagasló előfordulási gyakoriságot mutató mustárfűlé jelentőségét csökkenti, hogy az előfordulások zöme (43 db.) egy szöveghez (B.2/3) kapcsolódik. Jóval harmónikusabb a második és a harmadik leggyakoribb előfordulással rendelkező víz és sör eloszlási utatója, melyek az összes szöveg felében azonosíthatóak. A két folyadéktípus együttes előfordulása is igen magas arányú (a 13, illetve 14 szövegből 10 esetben mindkét folyadék megtalálható).

	3 szövegben	9 szövegben
9 alkalom	sörseprű,	elsőragú sör

	4 szövegben	6 szövegben
7 alkalom	tej	hígított sör

A sör kiemelt fontosságát mutatja, hogy mindkét 9 alkalommal előforduló, valamint az egyik 7 alkalommal előforduló folyadék is sörféleség. A táblázat adatai azt mutatják, hogy a láz ellen használatos népszerű folyadékok köz a mézet is, amelynek két típusát említik a lázszövegek: a közönséges méz (*divpu*), amely 10 előfordulással és a hegyi méz (*divip vadO*), amely 2 előfordulással rendelkezik. Igen jelentős a mézfélék eloszlása a korpuszban, hiszen a kétféle mézet 12 szöveg említi.

Megjegyzendő, hogy a folyadéktípusok szerinti csoportosításban kiemelkedő gyakoriságú növényi nedvek közül egyik sem szerepel a leggyakoribb előfordulások között.

5.7. A zsiradékok

A lázkorpusz feldolgozása során, 28 szövegben 24 féle zsiradékot tudtam elkülöníteni, amelyek együttes előfordulási száma 100-at tett ki. A lázszövegek receptjei a következő zsiradékféléket tartalmazták:

- 16 féle olajszármazék – (közönséges olaj, különleges olaj, szezámolaj, szűrt olaj, 2 féle boróka-olaj, cédrusolaj, mustárfűolaj, *kanaktu*-fa olaja, *nikkiptu*-fa olaja, nád olaja régi olaj, ciprusolaj, főzőolaj, rézporral kenőolaj,)
- 5 féle zsiradék – (közönséges disznózsír, „oroszlánzsír”, kenőzsír, libazsír, birkazsír)
- vaj

Az akkád nyelvben a liba-, illetve a birkazsír olajfélék közé sorolását magyarázhatjuk azzal, hogy azok csupán alacsony hőmérsékleten dermednek meg, különben cseppfolyós állagúak. A táblázat adataiból megállapítható, hogy a lázszövegekben a legtöbb esetben különböző fajta olajféléket használtak. Az egyes zsír- és olajszármazékok előfordulása és eloszlása a következőképpen alakult:

Előfordulási gyakoriság	Gyógyhatású anyag száma	Eloszlása a korpuszban – szöveg/darabszám
1 alkalom	12 db.	
2 alkalom	5 db.	
5 alkalom	1 db.	3 szövegben
7 alkalom	1 db.	6 szövegben
8 alkalom	2 db.	5 és 7 szövegben
50 alkalom	1 db.	23 szövegben

Az összesen 24 különböző zsír- és olajszármazék fele csupán egy alkalommal adatolt, a két alkalommal előfordulók együttes arányuk eléri az összes előfordulás kétharmadát. A zsiradékok és olajszármazékok között a legnagyobb gyakoriságot és egyben a legszélesebb körű eloszlást a közönséges olaj (*vamnu*) mutatja, ez teszi az összes előfordulás (100 db.) felét, illetve a feldolgozott szövegek (28 db.) csaknem mindegyiében adatolt. A zsír (*ipY*) és a vaj (*him/tu*) 8 alkalommal fordul elő, eloszlás tekintve a vaj mutatója némiképp magasabb. Jelentősebb számú előfordulást még a 7 alkalommal előforduló szűrt olaj és az 5 alkalommal előforduló libazsír esetében láthatunk.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az olajfélék fentebb kimutatott gyakoriságát (összesen 11 féle olaj) aláhúzza az egyes olaj- és zsírszármazékok előfordulási aránya és eloszlása: mind a gyakoriság, mind az eloszlás vizsgálata kapcsán az olajszármazékok hangsúlyos használata mutatható ki. Megjegyzendő,

hogy az eredmény nem meglepő, hiszen a lázszövegek kezelési eljárásai között a test bekenése igen gyakori.

Összefoglalás

A terapeuta lázszövegekben előforduló gyógyhatású anyagok vizsgálata azt mutatta, hogy alig-alig lehet a láz kezeléséhez kapcsolódó egyedi gyógyhatású anyagokat azonosítani. Megállapítható, hogy a láz csillapítása, illetve a lázbetegségek gyógyítására felhasznált anyagok sem arányukban, sem pedig minőségükben nem térnek el markánsan a terapeuta szövegekben jelzett más betegségek (fejbetegségek, mellkasi panaszok, bélbetegségek stb.) során használt gyógyhatású anyagoktól. A legnagyobb csoportot a lázszövegek korpuszában is sorrendben a gyógynövények, a kövek és ásványi anyagok, valamint a fekáliák csoportba tartozó anyagok alkotják.

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a farmakológiai listák láz kezelésére vonatkozó gyógyhatású anyagai milyen mértékben fedik le a terapeuta lázszövegek adatait.

Farmakológiai lista lázszekciója (BAM 1 Kol. I. 42-58)	párhuzamok a terapeuta lázszövegekben
<i>;r av;gu</i> (akácféle ága)	B.1/2, B.1/3, B.2/3, B.2/11
forró olaj	B.1/1, A/1, B.1/2, B.1/3, B.2/1, B.2/2, B.2/3, B.2/6, B.2/8, B.2/15
<i>kucobu</i> (egy kerti növény)	-
<i>cad;nu</i> (cserjeféle)	B.2/3
Szappanfű	B.2/3, B.1/2, B.1/3, B.2/1, B.2/9, B.2/15, B.2/7, B.2/8
Sáfrány	B.1/2, B.1/3, B.2/1, B.2/9, B.2/21, B.2/22
Kömény	A/1, B.1/1, B.1/2, B.1/5, B.2/1
<i>cacymtu</i> (növényféle)	A/1, B.1/1, B.2/1
„tengerészürülék”-növény	-
<i>apruva</i> (növényféle)	A/12, B.2/20
<i>amurdinnu</i> -fa ága	B.2/18
<i>lip;ru</i> (faféleség)	B.2/2
Kakukkfű	B.2/1, B.2/9, B.2/16, B.2/18, B.2/21, B.2/22, B.2/24
Fokhagyma	-
<i>ar;ru</i> (növényféle)	-
<i>vuqd;nu</i> (növényféle)	-
<i>tarmuv</i> (növényféle)	B.2/2, B.2/11, B.2/15, B.2/21, B.2/25
<i>Imhurlim</i> (növényféle)	B.1/1, B.1/5, B.2/11, B.2/16, B.2/21, B.2/22, B.2/25

A két forrástípus összevetését követően a következők állapíthatók meg:

- A farmakológiai szövegben említett 18 gyógynövény több mint fele említett a terapeuta lázkorpusz szövegeiben is, közülük a nagy többségük többször is adatolt.
- A több lázszövegben is említett növények nagy része (a szappanfű, a kömény, a kakukkfű) a leguniverzálisabb felhasználású terapeuta gyógynövények közé tartozik.
- A listában említett növények egy része (5 db.) viszont egyáltalán nem jelenik meg a lázkorpusz szövegei között.

Úgy véljük, hogy az összevetés – a kétféle szövegtípus által említett gyógynövények közötti különbségek ellenére – megerősíti feltevésünket, miszerint a mezopotámiai orvosi szövegkorpusz lázra vonatkozó szövegei egy viszonylag koherens egységként foghatók fel.

6. A láz kezelése

Az alábbi fejezetben sorra veszem a láz kezelése során végzett gyógyító rítus egyes elemeit. A terapeuta szövegek alapján a gyógyító rítus, azaz a láz kezelése a következő két nagy lépésre bontható:

- a gyógyszeres kezelés, azaz az alkalmazott gyógyszer elkészítése és a megfelelő testrészen történő alkalmazása,
- az amulettek és egyéb bajelhárító eszközök alkalmazása, azaz ezek elkészítése és a megfelelő testrészen való elhelyezése.

A fenti két lépést kapcsolódó ráolvasások, illetve rítusok kísérték, amelyekkel hatékonyra tették mind a gyógyszeres, mind az amulettel végrehajtott kezelést. A gyógyító rítus felsorolt négy eleme (gyógyszeres kezelés, amulett alkalmazása, kapcsolódó ráolvasások és kapcsolódó rituálé) képezi az alábbi fejezetünk tárgyát. Valamennyi elem azonban nem azonosítható mindegyik szövegben, a lázkorpusz terapeuta szövegei között számos olyan akad, amelyek csupán a gyógyszeres kezelést tartalmazzák, az amulett-listák vagy a láz elleni ráolvasások incipitjét összefoglaló ráolvasás-sorozatok pedig sokszor a gyógyszeres kezelést hagyják el. A korpusz különböző szövegtípusai között azonban több esetben is találhatunk párhuzamosságokat, így például a láz elleni ráolvasások sorozatában említett ráolvasások némelyike megtalálható az elsősorban a gyógyszeres kezelést tartalmazó terapeuta szövegek kezelési eljárásai között.

A fejezetben igazolni kívánjuk a dolgozat azon tézisének, mely szerint a láz kezelésére vonatkozó eljárások, nem a mai értelemben vett betegség gyógyítását, és nem is egyszerűen annak tüneti kezelést jelentette, hanem a valamely testrészen megjelenő ártó hatásúknak tekintett előjel, illetve kisugárzásának megszüntetésére irányult. A mezopotámiaiak úgy vélték, hogy az ártó hatású előjelek megszüntetésével megszűnik az ártó hatású előjel kisugárzásának, azaz közvetlen hatásának tartott szenvedés is. Úgy véljük tehát, hogy a gyógyító rítusok nem a betegségek modern gyógyászati értelemben vett kezelésére, illetve a panaszok enyhítésére irányultak, hanem a szakrálisan tisztátalanná vált testrész rituális megtisztítására törekedtek. A gyógyító rítus ebből fakadóan nyilvánvalóan rokon a rossz előjelek ártó hatásának semlegesítésére irányuló jól ismert bajelhárító mágikus rituálék (namburbi) gyakorlatával.

A gyógyszeres kezelés eljárásainak vizsgálata során arra is törekszünk, hogy az elemzés segítségével azonosítani tudjuk a lázbetegségekkel kapcsolatos leggyakoribb kezelési eljárásokat, illetve feltárjuk az esetleges láz-specifikus eljárásokat. Mivel a terapeuta szövegek gyógyszeres kezelést igen gyakran mágikus eljárásoktól mentes „valódi” kezelésnek értékelik, külön alfejezetben foglalkozunk a terapeuta szövegek gyógyszeres kezelésének mágikus elemeivel abból a célból, hogy igazoljuk a látszólag praktikus gyógyszeres kezelés mágikus szellemi háttérét. A gyógyszeres kezelés mellett, illetve azt követően, igen gyakran említett amulettek alkalmazásának vizsgálata során azon tézisemet igyekszem igazolni, miszerint a gyógyító rítus során az amulett bajelhárító hatásával igyekezte megvédeni a gyógyszeres kezelés révén az ártó hatású előjeltől és annak kedvezőtlen hatásaitól megtisztított páciens, illetve annak valamely testrészét.

6.1. A gyógyszeres kezelés

Ebben a fejezetben a kezelésre vonatkozó források zömét jelentő gyógyszeres kezeléssel foglalkozunk. A terapeuta szövegek gyógyszeres kezelési eljárása 3 fázisra bontható:

1. a gyógyszer elkészítéséhez szükséges gyógyhatású anyagok meghatározása (lsd. erről az 5. fejezetet) és összekeverése,
2. a kezelés módjának meghatározása, és a gyógyszernek az ahhoz szükséges állapotba történő hozása (így pl. hígítás, főzés, pépesítés stb.),
3. a gyógyszer megfelelő helyen és a megfelelő módon való alkalmazása.

Az első lépéssel már foglalkoztunk, az alábbi fejezetben az utóbbi két fázisra vonatkozó forrásokat vizsgáljuk. A kezelési módokat kapcsán Ritter kilencféle eljárást különített el a források alapján: borogatás/kötés, masszázs, mosdatás, kenőcs, ital, pirula, kúp, tampon, beöntés.¹⁸⁴ Goltz – finomítva Ritter felosztásán – a kezelési eljárásokat az alkalmazás célterületei között osztotta fel. Ennek alapján a kezelési eljárások módjának három csoportját különböztette meg (a belső kezelések, a külső kezelések és a nyálkahártyán alkalmazott kezelések), majd a három csoport között elosztotta a szövegekben említett eljárásokat. Ennek alapján például az ital vagy a pirula a belső kezelések csoportjába, a masszázs vagy a borogatás a külső kezelések

¹⁸⁴ Ritter: (1965) pp. 313–314

csoportjába, a kúp, a tampon vagy a beöntés pedig a nyálkahártyán alkalmazott kezelések csoportjába került.¹⁸⁵ Bár Goltz helyesen ismerte fel, hogy a terapeuta szövegekben közvetlen kapcsolat ragadható meg a gyógyhatású szerek állaga, valamint az alkalmazás helye és módja között, az egyik lexikális forrás alapján, amely a gyógyszeres kezelés különböző alkalmazási módjait sorolja fel, azonban ez nem tűnik teljesen egyértelműnek:

Ital, füstölés, masszázs, kenőcs, kúp, lemosás, ... epeborogatás, fejbörögatás, lábujjköröm-börögatás.
*mavq;tu qut;ru teqoat? napvaltu all;nu marh;su q/mu apivlat [...]*valiraktu cindi va kaloti cindi
*va qaqq;di cindi va cupri*¹⁸⁶

A listában felsorolt kezelési eljárások lefedik a terapeuta szövegekben említett leggyakoribb gyógyszeres kezelési eljárásokat, a felsorolásban azonban keverednek egymással a Goltz által használt szempontrendszer egyes elemei. A felsorolt kezelési módok egy része ugyanis a gyógyszer állagára (például a por), más részük a kezelés helyére (például a fejbörögatás), a legnagyobb részük azonban a kezelés módjára utal (például masszázs, kenőcs, kúp stb). Arra a kérdésre, hogy mi határozhatta meg a gyógyító rítusok során a kezelés módját azonban egyik kutató sem adott választ.

Magam úgy vélem, hogy a gyógyszeres kezelés módjának kiválasztását elsősorban a tisztátalanná vált testrész határozta meg. Mivel tézisem szerint a gyógyszeres kezelés célja a tisztátalanná vált testrész kezelése, ezért a gyógyszer állagát és alkalmazási módját elsősorban a kezelés helye határozhatta meg, így például aligha véletlen, hogy a fejpanaszok kapcsán messze a leggyakoribb kezelési eljárás a börögatás, vagy a belső betegségek esetében a beöntés vagy a gyógyszer megitatása. Azt gondolom ugyanis, hogy a mezopotámiaiak a gyógyszeres kezelés lényegét, azaz a gyógyszer és a beteg testrész közötti kapcsolat fontosságát abban látták, hogy a rituális eljárások révén tisztító hatásúvá tett gyógyszer a gyógyító rítus során érintkezésbe került a tisztátalanná vált testrészekkel. Ez az általam alapvetőnek tekintett szempont azonban nem fedi le teljes egészében a kezelési módok logikáját, hiszen számos olyan példát ismerünk, amikor a gyógyszert nem közvetlenül a beteg testrésze juttatják el. Ezekben az esetekben úgy vélem, hogy a gyógyszeres kezelés célja nem egy konkrét tisztátalanná vált testrész kezelése, hanem a páciens egész testét

¹⁸⁵ Goltz: (1974) pp. 25-36.

¹⁸⁶ KADP 36 VI 15–26

megszállva tartó démon vagy ártó hatás kiűzése. A láz gyógyszeres kezelési eljárásainak vizsgálata során ezt a téziseinket igyekszünk igazolni.

A gyógyszeres kezelés módjai

Ebből a célból először megvizsgáltuk a terapeuta lázszövegek kezelési módjainak előfordulási arányait, aminek eredményét az alábbi táblázatban foglaljuk össze. Megjegyzendő, hogy a korpuszon belül igen magas azon kezelések száma, amelyeknél a gyógykészítmények felhasználási módja kitört, lévén sokszor a szöveg ezen része került a tábla aljára és szélére, úgy vélem ennek ellenére az alábbi táblázat megfelelően tükrözi a lázkorpusz terapeuta szövegeiben megjelenő kezelések arányait.

	kenőcs <i>pav;vu</i>	kenőcs <i>(vah;tu)</i>	kenőcs <i>eqY</i>	bedörzsöl <i>terY</i>	borogatás <i>cam;du</i>	ítatás <i>vatY</i>	etetés <i>ak;lu</i>	nyalás <i>nas;hu</i>	füstölés <i>nap;hu</i>	füstölés <i>qat;ru</i>	ráhelyzés <i>vak;nu</i>	ráhelyezés <i>nadY</i>	le mosás <i>mesY</i>	le mosás <i>rah;cu</i>	megtisztítás <i>kap;ru</i>	csepegtetés <i>qar;ru</i>	beöntés <i>vapa;ku</i>
A/1						1											
A/2	1																
A/3	2																
A/4	2																
A/5	1																
A/6	1																
A/7														1			
A/8														1			
A/9	1																
B.1/1	5				1	4											
B.1/2	6					1									1		
B.1/3	5					1											
B.1/5			1			1											
B.2/1	3																
B.2/2	4				13	1	1		2			2				1	
B.2/3	1				34					3							
B.2/4	1																
B.2/5					4												
B.2/6				3	3			1				2		2	2		
B.2/7	1																
B.2/8	3					1											
B.2/9																	
B.2/11						1											
B.2/14			1											1			
B.2/15	1					2											
B.2/16		1		1	1	4						1					
B.2/17										1	2	1					
B.2/18	1				1	1				1				2			
B.2/19														1			
B.2/20	5					2											
B.2/21														1			2
B.2/22	2					1											1
B.2/23	1				2												
B.2/24						2											
összes	47	1	2	4	52	22	1	1	2	4	2	6	1	8	3	1	3

Az adatokból kiderül, hogy a legtöbb esetben borogatás (52 előfordulás) vagy kenőcs (50 előfordulás) formájában alkalmazták a gyógykészítményeket. Megfigyelhető, hogy a gyógykészítmény kenőcs formájában történő alkalmazása jóval egyenletesebben oszlik el a korpusz szövegei között, mint a borogatás, a tisztátalan testrészek bekenése szinte valamennyi szövegben előfordul. Bár az előfordulások arányát tekintve csak a harmadik leggyakoribb kezelési eljárás a gyógykészítmény megivása (22 előfordulás), viszont a korpuszban való egyenletes eloszlása (szinte minden szövegben adatolt) aláhúzza fontosságát. A következő csoportot a füstölés (6 előfordulás 4 szövegben), a tisztátalan testrészekre történő ráhelyezés (8 előfordulás 4 szövegben), és a lemosás (8 előfordulás 7 szövegben) kezelése alkotják. A többi kezelési eljárás (le mosás, megevés stb.) alkalomszerűen jelenik meg.

A borogatás valamint a kenőcs kezelési módjainak korpuszon belüli kiemelt gyakorisága azzal magyarázható, hogy forrásaink túlnyomó többségében a láz a fejhez, illetve annak egyes részeihez (halánték, homlok stb.) kapcsolódik. A fejhez kapcsolódó betegségek (pl. kiütések, vagy az ún. „fejbetegségek”, mint például az *tob nakkapti, ipotu, evitu, murdinnu, qyq;nu, avY* stb.) kezelése során pedig a fej borogatása, és/vagy bekenése egyébként is a leggyakoribb eljárás. A fenti érvelés arra világít rá, hogy a gyógyszeres kezelések eljárás módjait a mezopotámiaiak nem betegség típusok alapján választották ki, hiszen a különböző betegségek kapcsán ugyanazokat az eljárásokat – esetünkben a kenőcsöt és a borogatást – alkalmazták, hanem az ártó hatással fertőződött testrészeknek leginkább megfelelő kezelésmódot hajtották végre. Mindezek alapján a gyógyszeres kezelések valamely testrészekre való irányultságát tartjuk a mezopotámiai gyógyító rítusok meghatározó elemének.

A kezelések irányultsága

A következőkben a kezelés irányultságával foglalkozunk, aminek során azt vizsgáljuk, hogy terapeuta szövegek paragrafusainak elején szereplő betegség, illetve tünetegyüttes-felsorolás milyen összefüggést mutat a kezelésekkel, azaz a kezelések a tisztátalanná vált testrészekre irányulnak-e. Ezzel a vizsgálattal kívánjuk igazolni azon tézisünket, miszerint a gyógyszeres kezelés módjának kiválasztását elsősorban a gyógyszer alkalmazási helye határozta meg.

A lázkorpusz terapeuta szövegeinek egyes paragrafusait, a kezelések irányultsága alapján osztályozva, három típusra oszthatjuk:

1. a kezelés nem említ konkrét testrészt,
2. a kezelés a tünetleírásban említett testrész(ek)re irányul,
3. a kezelés nem (csak) a tünetleírásban említett lázas testrész(ek)re irányul.

1. A kezelés nem irányul konkrét testrésze

A szövegek e típusát az jellemzi, hogy a gyógyszeres kezelés nem jelöl meg konkrét testrészt, sőt a csoportba tartozó szövegek nagy többsége a tünetleírásban sem utal arra, hogy a láz melyik testrészen érzékelhető. Néhány olyan szöveghely is előfordul, amikor a tünetleírás nem kapcsolja valamely testrészhez a lázat, a gyógyszeres kezelés viszont konkrétan valamely testrésze fókuszál:

Ha valaki lázas ... (a gyógykészítménnyel) kend meg a szemeit, (és) forró olajjal (is) kend meg a szemeit.

vumma am/lu ummu iravvO #...\$ on?v] teqqO on?v] vamma qalyta tapavvav

(A/3 Obv. 8)

Ennek ellenkezőjére is akad példa, ekkor a tünetleírásban a láz nem konkrét testrészen jelentkezik, a kezelés azonban meghatározott testrészekre irányul:

Ha valakinek az orra lélegzése nehéz, *cinnah tori* betegségtől és *himif c/ti* betegségtől (szenved)... reggel, evés előtt, *ninY* növényvel tisztítsd ki a (beteg) száját, timsót (vsz. tégy) az orrába, csepegtess a nyelvére hegyi mézet, mosd le (a beteg testét) uborka, „kutyanyelv” növény és tamariszkusz levél. ... (különböző gyógynövényeket) vágj össze, törd apróra, keverd el zsírban, (majd) kend a (beteg) bőrére, a mellkasát borogasd be, és meggyógyul.

vumma am/lu napiv appivu kabit cinnah tori himif c/ti #...\$ ina v/rim l; patan 'nin: p:vu takappar^{na4} gabbu ana nahorivu #...\$ liv;nvu divip vad? tunaff: ina m? 'qivvO 'liv;n kalbi^{giv} boni tarahhassu ...ivt/niv tahavval tanappO ina lopi tuballal ina mavki teferrO irassu tacammidma inaev

(B.2/6 1-4.)

A szöveghely kapcsán azonban megfigyelhető, hogy a gyógyszeres kezelés azonban ekkor is a betegség által érintett testrészekre fókuszál: a gyógykészítményt a beteg orrába és a nyelvére csepegtetve alkalmazzák.

A testrésze történő utalás nélküli kezelési eljárások zöme kenőcs (15 db.), amelyet tulajdonképpen bármely lázzal „fertőzött” külső testrész gyógyításához igénybe lehetett venni. A kenőcs univerzális jellegét erősítik a terapeuta szövegek közé sorolt kisméretű egyedi táblák amelyek egy-egy gyógykenőcs (*napv;ltu*) összetevőit sorolják fel. A lázkorpusz szövegei közül ehhez a csoporthoz (*napv;ltu va ummi*) sorolható az A/4, az A/5, az A/6, az A/9 számú szövegek. Úgy véljük, hogy ezekben az esetekben talán a páciens egész testének a bekenésére sor kerülhetett:

...kend be olajjal (a beteg egész testét) és meggyógyul.

...*ina vamni tapavvassuma inaev*

(B.1/1 48)

A kenőcs elkészítéshez a gyógyhatású anyagokat először is porrá törték, illetve felaprították, majd az összetört vagy felaprított gyógyhatású anyagokat valamilyen folyadék (a leggyakrabban olajjal) hozzáadásával pépesítik:

(A gyógynövényeket) keverd el olajban, kend be vele, és meggyógyul.

(...*ina v;mni tuballal taptanavvassuma #iballuf\$*)

(B.2/8 19.)

(A gyógynövényeket) törd porrá, keverd el olajban ... kend be vele, és meggyógyul.

...*tas:k ina v;mni tuballal #...\$ tapavvassuma iballuf*

(B.2/8. 16-17.)

A felhasznált folyadékok között az olaj mellett a sör, a cédruslé vagy a víz alkalmazása is előfordul:

(A gyógynövényeket) olajban és sörben (keverd el) ... kend be vele, és meggyógyul.

ina vamni u vik;ri #...\$ tapavvassuma iballuf

(B.2/1 Rev. 47)

(A gyógynövényeket) cédruslével keverd össze, (és) kend be vele (a beteget).

...d;m^giv'er/ni tuballal tapavvassuma

(B.1/2 Obv. 11)

(A gyógynövényeket) egyenként aprítsd vízbe, olajjal keverd el, (és) kend be vele (a beteget).

...ivt/niv ina m? tas:k ina vamni tuballal tapavvassu

(B.1/2 Obv. 7-8)

A preparátumot több esetben meg is főzték:

Míndezeket (a gyógynövényeket) főzd meg, tűzön forrald, majd kend be vele és meggyógyul.

(...tabavval ann: u ann: ina iv;ti tavallaqma tapavvassuma inaev)

(B.1/2 Obv. 19-20)

Az elkészített kenőcsöt melegen és hidegen egyaránt alkalmazták:

(A gyógynövényeket) tűzön főzd meg, (majd a főzetet) hűtsd le, és kend be (a beteget).

ina iv;ti tubavval tukacc:ma tapavvav

(B.2/1 Rev. 45)

(A gyógynövényeket) melegítsd meg olajban, majd kend be vele (a beteget), és (akkor) meggyógyul.

ina vamni tuvahanma taptanavvavvuma iballuf

(B.2/18 Obv. 18.)

A kenőcs mellett a másik legnépszerűbb univerzális jellegű kezelési eljárás (6 db.) a gyógyszer megítatása volt. Ahogy a kenőcs bármely külső testrész kezelésére felhasználható lehetett, úgy a gyógyszer megívása bármely fertőzött belső testrész kezelésére alkalmas volt.

Ha valakinek lázas a belső tájéka... (a gyógyszert) éhgyomorra igya meg és felépül.

vumma am/lu libbuvu c/ta hamifma...l; patan tavattOma inaev

(B.1/1 Obv. 14)

A gyógyital elkészítése annyiban hasonlít a kenőcséhez, hogy a gyógyhatású anyagokat ebben az esetben is felaprították, majd valamilyen folyadékban elkeverték:

(A gyógynövényeket keverd össze) vízzel, (és a beteg) igya meg.

...ina m? ivattO

(B.1/2 Obv. 24)

A gyógyital elkészítéséhez használt folyadékok között a leggyakoribb (nemcsak a láz kezelése esetében) a sör:

Ezt a hét növényt aprítsd fel, sörben nyomkod szét, (a beteg) igya meg.

7-vamm? annyti ivt/niv tahavval tanappi ina vik;ri ivattO

(A/1 Rev. 21-22)

A gyógyszer elfogyasztását megelőzően sokszor diétát is előírtak:

...éhgymorra igya meg (a gyógykészítményt)

...I; patan ivattO

(B.1/1 Obv. 9., 13)

Az is előfordult, hogy a gyógyszerrel addig itatták a páciens, míg az okádni kezdett:

(A gyógynövényeket) törd apróra, (keverd el) sörrel, (és a beteg) igya meg, és hányni fog, (akkor) meggyógyul.

...tamarraq ina sik;ri ivattOma iparru iballuf

(B.2/18 Obv. 19.)

A gyógyital elfogyasztásának ritkább eljárásai közé tartozott a gyógyszer nádcsovön keresztül történő kiszívása:

Ezt az összesen ... (számú) növényt törd össze, ha ... morzsolt zsázsával, keverd össze, egy nádcsovön át (a beteg) szopogassa ki, majd igyon sört! Ha fázik, igyon sört és meggyógyul.

*naphar #...\$ vamm? annyti tap:c vumma #...\$ ina sahIO^{sar} sok;ti tamahhac ina ^{gi}takkusi
ivaddad warkavu vik;ra ivattOvu vumma ikassO vik;ra ivattOvu*

(B.1/1 52-55)

A fenti két kezeléstípus (kenőcs és ital) mellett egy-egy alkalommal a borogatás, a lemosás és a füstülés is előfordul:

Ezeket (a gyógyhatású anyagokat) apríts sörbe, (ezzel a gyógyszerrel) borogasd be, és (akkor) meggyógyul.

... vamm? annYti ivt/niv itti kavhamri tahavval tacanamidvuma iballuf

(B.2/18 7.)

(A gyógyhatású anyagokat) áztasd vízbe, (és a beteget) 7 napon keresztül mosd (ezzel), és (akkor) meggyógyul.

...ina libbi m? ymu 7-K%M irtinahicma iballuf

(B.2/18 Obv. 15.)

(A gyógynövényeket tedd) a tűzbe, addig füstöld (a beteget), amíg meggyógyul.

...ina iv;ti adi iballuf tuqattarvu

(B.2/18 Obv. 20.)

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a konkrét testrész nem említő kezelési eljárások között külső és belső testfelületekre, illetve testrészekre irányuló eljárások egyaránt megtalálhatóak. A kenőcs és a gyógyital univerzális jellegű használatát magyarázhatjuk egyrészt azzal, hogy a kenőcs – beteg egész testét bekenve – a páciens teljes külső testfelületével érintkezhetett, a gyógyszer megívása pedig a páciens belsejében lévő tisztátalan testrészekre hathatott. A gyógyital hánytatószerként való alkalmazását azzal magyarázhatjuk, hogy a mezopotámiaiak elképzelése szerint az eljárás segítségével távozásra kényszeríthették a páciens testében rejtőzködő tisztátalan erőket, a gyógyító rítus során tehát a hányást a tisztátalan erők betegből történő távozásának jeleként tekintették. Megjegyzendő, hogy a hánytatás konkrét célját a gyógyitalal való kezelési eljárást leíró szövegek zöme nem mondja ki, a gyógyhatású italok összetételét tekintve azonban ezt a típusú gyógyszeres kezelést valószínűleg sok esetben hasonló céllal alkalmazták. Úgy véljük hasonló elképzelés húzóhatott meg a páciens végbelébe irányuló beöntéses kezelések mögött is, amelyek szintén a beteg belsejében rejtőző ártó erők kiűzését szolgálhatta:

Ezt a 25 gyógynövényt és aromatikus anyagot vágd össze, törd apróra, végy sört, mustárfü levét és erős ecetet, és add (hozzá) az örleményhez, (a gyógyszert) zárd kemencébe, (majd) reggel vedd ki és

hűtsd le, adj hozzá mézet és szűrt olajat, (majd) 1-szer, 2-szer, 3-szor csepegtesd (a gyógyszert) a végbelébe.

25 vamm? u riqq? annytu tahavval tanappO vik;ra r/vta m? kasO^{ser} u f;b;ta danna teleqqO itti q/mi annyti tanaddO ina tinyri tesekkir ina v/rim tellO takaccO divpa u vamna halca ana p;ni tanaddO 1-vu 2-vu 3-vu ana vuburrivu tavappak

(B.2/9 28-32.)

Ugyanezen okok állhatnak a könnyezést kiváltó, szemekre irányuló kezelés (általában kenőcs vagy szemcsepp) mögött is:

(A gyógynövényeket) aprítsd fel, nyomkod olajba, mosd szalikorniával a szemeit, amíg könnyezni kezd, a folyadékkal borogasd be.

tup:c ina vamni tas:k on?vu ina uhyli qarn;ni tamesO adi dimta iptarsu teqituma tacammidvu

(B.2/3 Kol. II. 6.)

2. A kezelés a tünetleírásban említett testrész(ek)re irányul

Mint a láz terminológiája kapcsán a fentiekben már kifejtettük, a terapeuta szövegekben a láz a leggyakrabban valamely testrészen érzékelhetően jelenik meg. Bár forrásaink többségében a láz általában egy-egy testrészekhez kapcsolódik, és ebből fakadóan a gyógyszeres kezelése is csupán az érintett testrészre korlátozódik, akad olyan szöveg is, amelyben a láz több testrészt is érint, így a kezelés is több testrészre vonatkozik:

Ha valakinek az arca, a nyaka és az ajka állandóan kisebesedik, és (úgy érzi) mintha a tűz égetné... (a gyógyhatású anyagokat) törd porrá, keverd össze cédrus nedvével, olívaolajjal és szűrt olajjal, (majd) reggel, délben és este kend be ezzel (a beteget, és) tekerd be (a gyógyszert) bőrbé, (és) akaszd a nyakába.

vumma am/lu p;nuvu kiv;ssu u vapassu vimmat irtanavv: u koma iv;ti ihammafavu... tas:k ina d;m^{giv}er/ni v;man sirdi u vamna halca tuballal) v/ra mucl;la u vimet;n tapavvassu ina mavki tavappO ina kiv;divu tavakkanma iballuf

(B.2/7 6-15.)

Az alábbiakban a testrészekhez kapcsolódóan tekintjük át a láz kezelésére szolgáló gyógykészítmények alkalmazási módját. Az áttekintés – a mezopotámiai orvosi szövegek hagyományát követve – a páciens fejétől indul ki.

A páciens fejére irányuló kezelés:

A kezelések testrésze történő irányultságát vizsgálva megállapítható, hogy a gyógyszeres kezelések legnagyobb hányada a fej kezelésére irányult. Ez eredmény nem meglepő, hiszen a láz kontextusát vizsgálva korábban már megállapítottuk, hogy a láz érzékelésének leggyakoribb előfordulási helye ugyancsak a páciens feje, illetve a fejének valamely része (homloka vagy halántéka). A fejre irányuló gyógyszeres kezelések zöme borogatás:

(A gyógynövényeket) mustárfű levével gyúrd össze, borogasd be a fejét, (akkor) meggyógyul.

...ina m? kasO^{sar} tal:v qaqqassu tacammid iballuf

(B.2/2 Kol. II. 37+ 38, 39, 40, 41, 42.)

A borogatás elkészítéséhez a gyógyhatású anyagokat összetörték, illetve felaprították:

(A gyógynövényeket) törd apróra, gyúrd össze mustárfű levével, borotváld le (a beteg) fejét, (majd) ugyanaz (a kezelés).

...tas:k ina m? kacO tal:v tugallab KIMIN

(B.2/2 Kol. IV. 21)

(A gyógynövényeket) aprítsd fel, törd apróra ... gyúrd össze, borotváld le (a beteg) fejét, borogasd be, és 3 napig ne old ki (a borogatást).

...tahavval tanapi #...\$ tal:v qaqqassu tugallab tacammidma ymu 3-K%M I; pafir

(B.2/3 Kol. II. 12-13)

Az összetört gyógyhatású anyagokat valamilyen folyadékban – a leggyakrabban mustárfű levében – összegyúrták:

(A gyógynövényeket) gyúrd össze mustárfű levében, (és) borogasd be (a beteg) fejét.

...ina m? kasO^{sar} tal:v qaqqassu tacammid

(B.2/3 Kol. II. 64.+ 65., 66., 67., 68., 69., Kol. IV. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7.)

A mustárfű levén kívül azonban sört, ecetet vagy tejet is alkalmazhatták:

(A gyógynövényeket) gyúrd össze sörrel, borotváld le a (beteg) fejét, (majd) ugyanaz (a kezelés, azaz a fej beborogatása 3 napon keresztül.)

...ina vurvummi vik;ri tal:v tugallab KIMIN

(B.2/2 Kol. IV. 18.)

(A gyógynövényeket) ecetben gyúrd össze, borotváld le (a beteg) fejét, borogasd be, és 3 napig ne old ki (a borogatást).

...ina f;b;ti tal:v qaqqassu tugallab tacammidma ymu 3-K%M I; pafir

(B.2/3 Kol. II. 14.)

(A gyógynövényeket) tejben gyúrd össze, borotváld le (a beteg) fejét, ugyanaz (azaz: borogasd be, és 3 napig ne old ki a borogatást).

...ina vizbi tal:v tugallab KIMIN

(B.2/3 Kol. II. 15.+ 16., 17., 18.)

Az elkészített gyógyszerrel átíttattak egy bőr- vagy textildarabot:

(A gyógyszert) kend el egy bőrdarabon...

...ina mavki teferrO...

(B.2/5 39.)

Az elkészített borogatás alkalmazását megelőzően eltávolították a páciens haját:

Ha valakinek a koponyáját láz és (egyéb betegségek ragadták meg)... borotváld le (a fejét), (majd) tégy rá borogatást és meggyógyul.

vumma am/lu muhhav] c/ta hamifma... tugallab tacammidma iballuf

(B.2/3 Kol. II. 21-22.)

A kezelés során a borogatást gyakran több napig is a páciens fején hagyták:

Ha valakinek lázas a feje... borotváld le a fejét, (majd) tégy rá borogatást, és 3 napig ne old ki.

vumma am/lu qaqqassu ummu iravvO... qaqqassu tugallab tacammidma ymu 3-K%M I; tapaffar

(B.2/3 Kol. II. 12-13.)

A fej borotválását a borogatás levétele után megismételheték, amennyiben egyéb kezelést is alkalmaztak:

Ne old ki (a borogatást) 3 napig, (majd) a negyedik napon (újra) borotváld meg a fejét... a fejére kenj olajat

ymu 3-K%M I; tapaffar ina 4 ym? qaqqassu tugallab... qaqqassu vamna tapavvav

(B.2/2 Kol. II. 34)

A kezelés során gyakran több egymást követő kezelési eljárást is alkalmaztak, így például a borogatást olajos kenőccsel is kiegészíthették:

Borotváld meg a fejét, kend be olajjal, tégy rá borogatást és 3 napig ne vedd le, (akkor) meggyógyul.

qaqqassu tugallab vamna tapavvav tacammissuma ymu 3-K%M I; pafir iballuf

(B.2/2 Kol. II. 31)

A fejen érzékelt láz kezelési eljárásai során a borogatáshoz képest elenyésző mértékben alkalmaztak másfajta kezelési eljárást. A füstölést, a kenőcs és gyógyszer megítatása csupán egy-egy alkalommal fordul elő:

(A gyógyszerrel) füstöld a (páciens) fejét... (A gyógynövényeket) keverd össze *avagu* fa hamujával, (és ezzel a gyógyszerrel) füstöld a fejét.

qaqqassu tuqattar... tuballal ina dikm/n^{giv}avagi qaqqassu tuqattar

(B.2/3 Kol. II. 10-11)

(A gyógynövényekhez) tégy zsírt, kend be a fejét, és a fej láza elmúlik, ugyanaz (azaz akkor meggyógyul).

...ina libbi luvO tanaddO qaqqassu tapavvavma ummu qaqqadi itilli MIN

(B.2/2 Kol. III. 45.+ 46)

A gyógynövényeket törd porrá, (keverd el) vízben, (a beteg) igya meg, és meggyógyul.

...tas:k ina m? tavattOma iballuf

(B.2/8 25.)

A fejen érzékelt láz kezelésést tartalmazó szöveghelyek vizsgálatából kiderült, hogy ebben az esetben a gyógynövények porításából és bizonyos folyadékok (a

leggyakoribb a mustárfű leve) hozzáadásával elkészített gyógykészítmény a jellemző, amelyet szinte kizárólagosan (38 receptben) borogatás formájában alkalmaztak. A kezelést számos esetben (9 alkalom) megelőzte a fej leborotválása. Több napon keresztül történő kezelésről a terapeuta szövegekben ritkán esik szó, a fej borogatása kapcsán azonban ez kimondottan gyakori (általában három, ritkábban 15 napon keresztül alkalmazott borogatás). A szöveghelyek nagy többsége egyféle kezelést ír elő, egy-egy esetben azonban a borogatás mellé gyógyital, illetve kenőcs alkalmazását is említi a szöveg.

Megállapítható, hogy a kezelési eljárások döntő többségében közvetlenül a lázas, azaz tisztátalanná vált testrészre (a páciens fejére) irányultak, illetve az eljárás módja elsősorban a kezelés célterületének számító testrészhez igazodott. A gyógyszeres kezelés hatékonysága érdekében, a gyógyszernek érintkeznie kellett a megtámadott testrészszel, ezért a páciens haját leborotválták. A borogatáshoz hasonlóan közvetlenül a tisztátalan testrészre irányult a többi kezelési eljárás (a fej füstölése, illetve bekenése) is, kivéve a gyógyszer megitatása. Az utóbbi eljárás azonban egy olyan bogazköyi töredékes szöveghez tartozik, amelynek az összes többi paragrafusa az előző csoportba (a testrész említése nélküli kezelés) tartozik, és kenőcsöt alkalmaz.

A páciens szemére irányuló kezelés

A szemem érzékelt láz gyógyszeres kezelés módjai összecsengenek a szempanaszok kapcsán általában is alkalmazott leggyakoribb kezelési eljárásokkal (a kenőccsel és a szemcseppel):

Borókaolajat folyamatosan csepegtess a szemöldökére, kend be (az olajjal), (és a láza) elmúlik.

...vaman^{vim}bur;vi gin: ana nakkaptivu tuqarrar tapavvassu itello

(B.2/2 Kol. III. 48-49)

Ha valakinek fáj a szeme és gyulladt... (a gyógyhatású anyagot) gyúrd össze vajjal ... (a beteget)mosd meg vízben ... a semeit 1-szer, kétszer, háromszor kend be (a gyógyszerrel).

vumma am/lu on?vu maricma u hanfa... ina him/ti tas:k #...\$ ina m? temesi #...\$1-vu 2-vu 3-vu on?vu teqO

(B.2/14 7-8.)

A páciens fülére irányuló kezelés

A fülön érzékelt láz, azaz a fülgyulladásal foglalkozó terapeuta szöveghelyeinek nagy része a fül belsejére vonatkozott, és a kezelések is ugyanezre irányulnak. A fülön érzékelt láz kezelése közül meglepő módon hiányzik a fülpanaszok egyik jellegzetes kezelési módja, a csepegtetés, a kezelések között a gyógyszer fültamponként való alkalmazása a leggyakoribb:

(A gyógyszert) helyezd a fül belsejébe és, ami ahhoz (azaz a füléhez) tartozik (azaz a betegség) meggyengül.

...ina libbi uzn?vu tanaddOma mimmuvu iqallil

(B.2/2 Kol. III. 51 + hasonló kezelés az 52. sorban is)

(A gyógyszert) helyezd a (beteg) fülének belsejébe, és megkönnyebbül,(egy másik gyógyhatású szert) préselj le, (és) helyezd a (beteg) fülének belsejébe, és (akkor) meggyógyul.

...ina libbi uzn?vu tanaddOma mimmuvu iqallil... tuhassa ana libbi uzn?vu tanaddOma inaev

(B.2/17 10.)

(A gyógyszert) a fülének belsejébe helyezd el, (és) 3 napon keresztül ...

...ana lob uzn?vu tavakkan ym? 3-K%M annam #...\$

(B.2/17 2.)

A tampon mellett egy alkalommal a gyógyhatású anyagok füstjének fülbe történő befújása is adatolt:

(A gyógynövényeket) törd porrá, egy nádcsővecskében füstöld a fülének belsejébe ...

...tas:k ina^gtakkussi ana lob uzn?vu tuqattar #...\$

(B.2/17 5.)

A páciens belsejére irányuló kezelés

A gyógyszer – az előzőekben megszokott módon – porított gyógyhatású anyagok és valamilyen folyadék (általában sör) keveréke, amelyet – az eddigiektől eltérően – igen gyakran megfőznek:

(A gyógynövényeket) főzd meg sörben, (és) zárd kemencébe, (majd) vedd ki ... (vsz. a beteg igya meg), csepegtess rá (azaz a betegre) mustárfülét, és a beteg meggyógyul.

...ina vik;ri tarbak ina tinyri tesekkir telO #...\$ ina p;ni m? kasO^{sar} tavappakma iballuf

(B.2/16 53-54.)

A páciens belsejébe irányuló kezeléseket tartalmazó szöveghelyek legalább fele olyan töredékes, hogy nem állapítható meg a kezelés módja. A biztosan azonosítható kezelések többségében a gyógyszert a páciensnek meg kell innia:

(A gyógynövényeket) sörbe (áztasd), majd igya meg, és felépül.

...ina vik;rim ivatOma iniav

(B.2/15 Rev. 27.)

A gyógyszer megivása előtt a páciens általában nem fogyaszthatott sem ételt, sem italt:

(A gyógykészítményt) éhgyomorral sörrel igya meg

...ina vik;ri r/vti l; patan ivattOma inaev

(B.1/1 Obv. 14)

A páciens belsejébe irányuló kezelése során a gyógyszert azonban nemcsak az itatás révén lehetett eljuttatni a betegséget hordozó testészre: három szöveghelyen a gyógyszert csepegtetik, ebből két esetben a páciens végbelére csepegtetik a gyógyszert, azaz beöntést alkalmaznak:

...(A gyógynövényeket törd porrá, tedd sörbe, helyezd (éjszakára) a csillagok alá, (majd) reggel főzd meg, szűrd le, tégy hozzá mézet és szűrt olajat, (majd) a főzetet csepegtesd a végbelére, (akkor) javulni fog (az állapota), és meggyógyul.

...ivt/niv tas:k ina vik;ri tanaddO ina kakk;bi tuvbat ina v/rim tubavv;l tavahhal divpa u <vamna> halca ana p;ni tanaddO bahrusu ana vuburrivu tavappak uvteverma iballuf

(B.2/9 63-65.)

A kezelés irányultságából fakadóan a fejen alkalmazott kezelése során megfigyelt borogatás, illetve kenőcs ebben a páciens belsejére irányuló kezelése között egyáltalán nem jellemző, csupán egyetlen szöveghely említi:

(A gyógynövényeket) mustárfülében gyúrd össze, borogasd be (a gyógyszerrel a beteget), mustárfülében ...

...*tahavval ina m? kasO^{sar} tal:v tacammid ina m? kasO^{sar} #...\$*

(B.2/16 3.)

Úgy véljük, hogy a páciens belsőjében jelentkező láz kezelésére irányuló gyógyszeres eljárásokat is elsősorban a tisztátalan testrészt elérésének szándéka határozta meg. A leggyakoribb eljárásnak tekintett ivás kapcsán ez meglehetősen egyértelmű, de hasonló elképzelés húzódnhatott meg a gyógyszernek a páciens végbelébe történő csepegtetése mögött is, hiszen a mezopotámiai gyógyító szakember a páciens bármely testnyílásán keresztül eljuttathatta a gyógyszert a tisztátalanná vált belső részekbe. Ez az eset rávilágít arra is, hogy mennyire nem szerencsés a gyógyszerek alkalmazása kapcsán valamiféle betegségtípusokhoz igazodó kezelési eljárástípusokat megkülönböztetni. A gyógyító rítus a páciens tisztátalannak tartott „belsejének” elérésére irányult és mindegy volt számára, hogy a gyógyszert megítatás vagy a végbélbe történő csepegtetés révén juttatja el rendeltetési helyére. Olyan eljárást is ismerünk, amikor – valószínűleg a biztos, ami biztos alapon – mindkét irányból megkísérelték bejuttatni a gyógyszert a páciens belsejébe:

(A gyógyszerből a beteg) éhgyomorra 1-szer, 2-szer, 3-szor igyon, igyon *viqqu*-t és ecetet, (és / majd) a végbelébe (csepegtess a gyógyszerből.)

...*!; patan 1-vu 2-vu 3-vu ivattO viqqa kar;na ivattO ana vuburri tavappak*

(B.2/16 10.)

A gyomortájékra irányuló kezelés

A gyomorral vagy annak valamely részével azonosítható belső szervre irányuló egyik gyógyszeres kezelés – a belső testrészekhez (pl. szív, tüdő, máj stb.) kapcsolódó eljárásokhoz hasonlóan – a páciens belsejének elérésére irányult, ezért a gyógyszert általában megítatták a beteggel:

Ha valakinek éget a gyomra... szűrt olajat (keverj) vízben, (és a beteg) éhgyomorra igya meg...

vumma am/lu r/v libbivu ihamassu... vamna halca ina m? !; patan ivattO...

(B.2/11 6-7.)

Ugyanezen testrészt érintő panasz esetén néha azonban az általában a külsőleg elérhető testrészek kezelésekre sorolt kenőcs, illetve borogatás alkalmazása is előfordul:

Ha valakinek forró a gyomrtájéka, a belsője állandóan ég: a meggyógyításához... (a gyógynövényeket) főzd meg, (és) mustárfüvet, *baluhhu* aromát egy lisztkörben törj apróra, (és) kend rá (a betegre), borogasd be...

*vumma am/lu r/v libbivu immim libbuvu ittanpah ana balafivu... tarbak ina zisurrO kas:^{sar}
^{vim}baluhha tas:k ana p;ni teferrO tacammid ...*

(B.2/16 5.)

A nyakra irányuló kezelés

A beteg nyakára irányuló eljárások – a fejre irányuló kezelésekhöz hasonló módon – gyógyhatású anyagok porításával és valamilyen zsiradék hozzáadásával elkészített borogatások közé tartoznak:

Ha valaki a betegsége során lázas, (és a betegség) a nyakára húzódik... (a gyógyszerrel) borogasd a nyakát, és (akkor) meggyógyul.

vumma am/lu ina siloltivu emim ana kiv;divu ippuv... kiv;ssu tacammidma inaev

(B.2/2 Kol. IV. 1-2)

A beteg törzsére irányuló kezelés

A beteg törzsén érzékelt láz esetében is a megszokott borogatást alkalmazták:

Ha valaki a betegsége során lázas, (és a betegség) a törzsére húzódik... (A gyógynövényeket) egyenként törd apróra, főzd meg sörben, borogasd be, és (akkor) meggyógyul.

*vumma am/lu ina siloltivu emim ina qablivu ippuv... ivt/niv tas:k ina sik;ri tabavval
tacammissuma iballuf*

(B.2/2 Kol. IV. 9.)

A végtagokra irányuló kezelés

A lábbal kapcsolatos panaszokat vizsgálva megállapítható, hogy a lábon érzékelt ártó hatások esetében a leggyakoribb eljárás a kenőcs alkalmazása volt. A láz kezelése

során azonban nem ez és nem is a fejhez kapcsolódóan megszokott borogatás szerepel, hanem füstölést alkalmaztak:

Ha valaki a betegsége során lázas, (és a betegség) a lábaira húzódik... (A gyógynövényeket) aprítsd fel, törd apróra, keverd el liszttel, gyúrd össze zsákszálével, a lábára ugyanúgy (alkalmazd, mint az előbb, azaz „fűjd rá”).

vumma am/lu ina silotivu emim ina v/p?vu ippuv... tahavval tanappO ina z|kibti tuballal ina m? kasOsar tal:v v/p?vu MIN

(B.2/2 Kol. IV. 11.)

A péniszre irányuló kezelés

A pénisszel kapcsolatos panaszok leggyakoribb gyógyszeres kezelési eljárásai általában a kenőcs és a füstölés. A péniszen érzékelt láz esetében az utóbbival találkozunk:

Ha valaki a betegsége során lázas, (és a betegség) a péniszére húzódik... (A gyógynövényt) törd apróra, (keverd össze) finom olajjal, fűjd rá (a gyógyszert) a péniszére, és (akkor) meggyógyul.

vumma am/lu ina silotivu emim ina iv;ri ippuv... tas:k ina vamni halca ana iv;ri tanappahma iballuf

(B.2/2 Kol. IV. 10.)

3. A kezelés nem(csak) a tünetleírásban említett lázas testrész(ek)re irányul

A terapeuta lázszövegek e csoportjában a gyógyszeres kezelés a lázas testrészen kívül más testrészekre is kiterjedt. Ezekben az esetekben véleményünk szerint a páciens testén egyszerre több ártó hatású előjel is megnyilvánul, ezért a kezelés minden olyan testrészekre kiterjed, ahol a gyógyító szakember ártó hatású előjeleket (panaszokat, betegségeket) érzékelt. A korpuszban a leggyakrabban a fejen érzékelhető lázhoz kapcsolódó szempanaszok kezelésére került sor. Az ilyen esetekben általában éppen ezért a fej és a szem kezelésére egyaránt sor került:

Ha valakinek homlokát láz gyötri, a halántékán kidagadnak az erek, és a szemei elhomályosulnak, a szemei csillognak... (A gyógynövényeket) mustárfű levében gyúrd össze, a (beteg) fejét borotvárd le, borogasd be, és 3 napig ne old le (a borogatást). Timsót, fekete pasztát keverd el orozslánsírban, a szemeit kend be és meggyógyul.

vumma am/lu muhhavu umma uk:l verṭ;navu tob nakkapti irvOma on?vu ipitu on?vu birrat ina m? kasO^{sar} tal:v qaqqassu tugallab tacammissuma 3 yme l; pafir gab: qitma ina lip n/vi tuballal on?vu teqqOma iballuf

(B.2/2 Kol. I. 5-8)

Az egyes testrészek kezelési módjai ebben az esetben is a fentebb tárgyalt eljárásokhoz illeszkednek, így a páciens fejét általában borogatással, míg a szemeit egy kenőccsel kezelik:

(A gyógynövényeket) mustárfű levéllel gyúrd össze, a (beteg) fejét borotvált le, borogasd be, és 3 napon keresztül ne old le (a borogatást). Mirha aromát, *emesallu* sót nyomkodj szét zsírban, kend be a szemeit, és meggyógyul.

ina m? kasO^{sar} tal:v qaqqassu tugallab tacammissuma 3 yme l; pafir^{vim}murra t;bat emesallim ina lipO tas:k on?vu teqqOma iballuf

(B.2/2 Kol. I. 9-11)

(A gyógynövényeket) mustárfű-lével gyúrd össze, borotvált le a fejét, borogasd be és három napig ne old le (a borogatást). Zöldessárga gipszet nyomkodj olajba, kend be a szemeit, és meggyógyul.

ina m? kasO^{sar} tal:v qaqqassu tugallab tacammissuma 3 yme l; pafir ruktita ina vamni tas:k on?vu teqqOma iballuf

(B.2/2 Kol. I. 13-14)

Ha valakinek lázas a homloka és csillog a szeme, valamint forró a mellkasa... (A gyógynövényeket) tejjel gyúrd össze, ugyanaz (a kezelés azaz a borotvált fej beborogatása és szemkenőcs alkalmazása).

vumma am/lu muhhavu c/ta hamifma on?vu ibarrura irtu bavli...ina vizbi tal:v MIN

(B.2/2 Kol. I. 22.)

A borogatás és egy zsíros szemkenőcs mellett két szöveghely kiegészítő kezelésként a zsázsával ízesített kenyér, valamint szintén zsázsával fűszerezett sör elfogyasztását is előírja:

Ezen borogatások után 10 *viqlu* zsázsát ... sót, töretlen ecetet süsd bele egy kenyérbe, (és a beteg) egye meg. Elsőrangú sörrel hintsd meg, és igyon (a sörből) ... borogasd be és három napig ne old le (a borogatást.)

warka nacmatti ann;ti 10 voqlu sahl: v' #...\$ t;btu f;b;tu la vulputu ina akli issip ikkal ina vik;ri r/vti tamahhacma ivattOvu #...\$tacammidma ymu 3-K%M l; pafir

(B.2/3 Kol. I. 10-12.)

Miután ezekkel a borogatásokkal beborogattad őt (a beteget), 10 *viqlu* zsászt tégy fűszermozsárba... Az ecetet ne törd mozsárban! 5 *viqlu* zsászt süsd bele egy kenyérbe (és a beteg) egye meg. Zsászt fél *qY* sörben morzsold szét (és a beteg) igya meg, és (a beteg) térjen vissza a szemre alkalmazott zsázsa-kötéshez.

inyma nacmatti ann;ti tacammiduvu 10 voqlu sahl? V^ KA ^{na4}urci SA arqanu RU f;b;tu l; vulputu 5 voqlu sahl? ina akal kun;vi bavlat ikkal 5 voqlu sahl? itti 1/2 qY vik;ri tahavval tavattOvu ucakama itura nacmatti sahl? v' on?

(B.2/2 Kol. I. 15-19.)

Olyan szöveg is előfordul, amikor a kezelés csak a lázas a testrésze korlátozódott, míg a tünetleírásban említett egyéb panaszokat, betegségek kezelésére nem került sor:

Ha valakinek lázas a homloka, a szeme csillog és vérrel teli... (A gyógynövényeket) aprítsd fel, törd apróra, keverd el sörrel, borotvöld le (a beteg) fejét, (és) borogasd be.

vumma am/lu muhhavu c/ta hamifma on?vu ibarrura d;mu mal:... ivt/niv tahavval tanappi ina billati tuballal tugallab tacammid

(B.2/3 Kol. II. 22.)

A jelenséget azzal magyarázzuk, hogy a szemén észlelt kedvezőtlen hatásokat valószínűleg a fejen megjelenő láz további ártó kisugárzásának tekintették, és úgy véljük, hogy ezekben az esetekben a kezelés csak a kisugárzás központjának tekintett testrésze (ez a fenti példában a páciens feje) koncentrált. Hasonló lehet az oka annak, hogy a fülön érzékelt láz kezelése során a gyógyszert nem csak a láz által érintett fülre, hanem a páciens fejére is alkalmazták:

Ha valakinek a láz a fülére húzódik és mindenét nehéznek (érzi)... (A gyógyszert) helyezd a (beteg) fejére, (és) permetezz rá cédrusaromát, (és) 1-szer, 2-szer, 3-szer helyezz a (beteg) fülének belsejébe (gyógyszert).

vumma am/lu ummu ana lob uzn?vu ippuvma mimmuvu kabit... ana qaqqadivu tanaddO er/na tasallah 1-vu 2-vu 3-vu ana lob uzn?vu tavakkan

(B.2/17 6-7.)

A szempanaszokon kívül a fejen észlelt lázhoz kapcsolódó másik leggyakoribb ilyen jellegű ártó kisugárzásnak a hajhullás tűnik. A gyógyszeres kezelések ebben az

esetben is a fejre irányulnak, azaz a porított gyógyhatású anyagok folyadékkal elegyített keverékével a fejet beborogatják, és/vagy bekenik:

Ha valaki lázas és hullik a haja... Borotvárd le a fejét, 1 *viqlu* denevérürüléket apríts olajba. (A gyógyszerrel) hűtsd le a fejét és meggyógyul.

vumma am/lu c/ta hamifma v;r;t qaqqadivu ivahhuh... qaqqassu tugallab 1 voqlu rikibti arkabi^{muven} ina vamni tas:k qaqqassu takaccOma iballuf

(B.2/2 Kol. II. 28-29.)

A borogatás és a kenőcs mellett egy alkalommal páciens fejének lemosása is megjelenik, a kenőcs alkalmazását megelőzően. Valószínűleg itt – a borotváláshoz hasonlóan – a gyógyszer alkalmazási helyének megtisztításáról lehet szó:

(Ha valakinek) lázas a feje és hullik a haja... (a gyógyszerrel) mosd le a fejét...(a gyógynövényeket) törd apróra, keverd össze vízzel, (és) kend be (ezzel) a fejét.

...ummu qaqqadi u sar;t qaqqadi ivahhuh... qaqqassu temasO... ivt/niv tas:k ina m? tuballal qaqqassu tapavvav

(B.2/3 Kol. III. 24-25.)

A hajhullással együtt járó fejen érzékelt láz esetén bár a gyógyszeres kezelés kizárólag a fej kezelésére (általában borogatás) irányult, a gyógyító rítus további lépései, illetve a kapcsolódó ráolvasások azonban sokszor közvetlenül a hajra vonatkoztak: így pl. az amulettet a páciens hajába csavarják, a kapcsolódó ráolvasások pedig kimondottan a haj hullásának megakadályozására irányulnak. A hajhulláshoz kapcsolódó gyógyító eljárásokról és kapcsolódó rítusokról részletesebben majd ennek a fejezetnek az amulettekről szóló szakaszában esik szó.

Konklúziók

A lázzal kapcsolatos gyógyszeres kezelés alkalmazási módjait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a gyógyszer állaga, illetve felhasználási módja elsősorban a kezelni kívánt testrésztől függött. A gyógyszeres kezelés célja ugyanis a gyógyszernek azon testrészen való alkalmazása, amelyen az ártó hatású előjel (esetünkben a láz) található, ezért a gyógyszer állaga (szilárd, folyékony, képlékeny, gáz stb.) és alkalmazási módja (borogatás, kenőcs, füstölés, ivás, csepegtetés stb.) ehhez alkalmazkodott. A fenti szempontok magyarázzák a kenőcs, valamint a

borogatás gyakori alkalmazását azon testrészek esetében, amelyek külsőleg is elérhetőek, illetve ezen alkalmazási mód hiányát, valamint az ital, a csepegtetés, a füstölés alkalmazását a test belsejében lévő testrészek esetében.

A gyógyszeres kezelés minden tisztátalanná vált testrésze kiterjedt, így az ártó hatású előjel (a testi panaszok, betegségek) kisugárzása következtében „megfertőződött” testrészek kezelésére is. A fejen érzékelt láz kapcsán három ilyen jelenséget tudunk azonosítani: a szempanaszok, a haj hullása és esetleg a fülpanaszok. Ezekben az esetekben a kezelése kiterjedtek a fejen érzékelt láz kisugárzása kapcsán „megfertőződött” testrészekre is. Olyan eset is előfordult, amikor a kezelés a tünetleírásban nem említett testrészeket is magában foglalt, mint például a fej kezelése a páciens fülén érzékelt láz esetében.

Megállapítható, hogy a gyógyszeres kezelés alkalmazási módjainak azonosítása a modern orvoslás kezelési eljárásaival félrevezető. Míg modern gyógyászati szempontból a gyógyszeres kezelés formájának (kenőcs, tableta stb.) kiválasztását elsősorban az orvosságban lévő hatóanyagok hatékony felszívódása határozza meg, addig az ókori Mezopotámiában elsősorban a kezelés irányultsága, azaz a kezelni kívánt testrész elérhetősége számított döntőnek. Míg a modern orvoslás kezelési eljárásai a gyógyszer hatóanyagaiban rejlő gyógyhatással vannak összefüggésben, addig a mezopotámiaiak gyógyszeres eljárásait (a gyógyszer állagát és alkalmazási módját) a kezelni kívánt testrészek elérési lehetőségei határozták meg. A gyógyszeres kezelés megközelítésének kétféle szempontját azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mivel az alábbiakban a terapeuta lázszövegek leggyakoribb kezelési eljárását, a láz esetén ma is gyakran alkalmazott borogatást fogjuk vizsgálni.

A gyógyszeres kezelés praktikus eleme: a lázas testrész hűtése

A fejezet elején célul tűztük ki esetleges láz-specifikus kezelési eljárások meghatározását. Bár – mint fentebb láttuk – a gyógyszeres kezelés alkalmazási szempontjait elsősorban nem a modern gyógyászatnak a testi panaszok, a betegségek kezelésére, illetve tüneteinek enyhítésére irányuló szemlélete határozta meg, a terapeuta lázszövegekben megjelenő egyik gyógyszeres eljárást – a páciens fejének, illetve a testének hűtését – azonban a mezopotámiai gyógyászat egyik praktikus elemének szokás tartani. Míg ugyanis a gyógykészítmények elkészítése során a

gyógyszerek főzést követő lehütése, azaz a gyógyszer hidegen történő alkalmazása, a betegségtől függetlenül bármely gyógyszeres kezelések gyakori eleme lehetett, a páciens testének, illetve fejének lehütése csak a lázszövegekben fordul elő. A korpuszban az alábbi szöveghelyek azonosíthatóak:

Ha valakinek a feje lázas és hullik a haja... hűtsd le a fejét, kösd be és három napig ne old ki (a kötést) és meggyógyul.

vumma am/lu qaqqassu c/ta hamifma var;t muhhivu ivahuhu... qaqqadsu tukacc: tacammidma ymu 3-KAM I; pafirma iballuf

(B.2/5 Obv. 23-25)

Ha valaki lázas és hullik a haja *tob nakkapti* betegsége van. Borotvárd le a fejét, (és) 1 sékel *arkabu* madár sarkantyút törj apróra olajban, (és ezzel) hűtsd le a (beteg) fejét, és (akkor) meggyógyul.

vumma am/lu c/ta hamifma v;r;t qaqqadivu ivahuh tob nakkapti iravvO qaqqassu tugallab 1 voqlu rikibti arkab^{imuvēn} ina vamni tas:k qaqqassu takaccOma iballuf

(B.2/2 Kol. II. 27-29.)

...azt követően hűtsd le (a beteget vagy valamely testrészét) és meggyógyul.

...warkassu tukacc:vuma iballuf

(a gyógynövényeket törd össze,) rostáld meg, vízzel gyúrd össze, hűtsd le (a beteget vagy valamely testrészét) és meggyógyul.

...tanappO ina m? tal:v tukacc:vuma iballuf

hűtsd le (a beteget vagy valamely testrészét) és meggyógyul.

tukacc:vuma iballuf

(A gyógynövényeket) aprítsd fel (a gyógyszer alkalmazási formáját nem adja meg), hűtsd le (a beteget vagy valamely testrészét) és meggyógyul.

...tahavval ina m? tal:v tukacc:vuma iballuf

(B.1/1 Obv. 23-28.)

Egyesek a kifejezést úgy értelmezik, hogy a gyógyszeres kezelések célja ezekben a szövegekben – a mai *priznic* alkalmazásához hasonlóan – közvetlenül a láz enyhítése, tehát egy praktikus gyógyászati lépés. Ha azonban megvizsgáljuk a tárgyalt szófordulat korpuszon belüli gyakoriságát, megállapíthatjuk, hogy az nem túl jelentős, hiszen a korpuszhoz tartozó 41 darab terapeuta szöveg közül csupán három

szöveg néhány receptje tartalmazza a gyógyszeres kezelés fenti lépését. Úgy véljük továbbá, hogy a szöveghelyek inkább a kezelés, mint a gyógyszerek hűtő hatására, azaz a gyógyító rítus kívánt eredményének a páciensen érzékelhető jelére utalnak.

A mezopotámiai orvoslás praktikus oldalát az orvostörténészek a terapeuta szövegek gyógyszeres kezelési eljárásának néhány, a gyakorlati tapasztalat eredményének tűnő elemével szokták bemutatni. Ilyen elemeknek számítanak például a gyógyhatású anyagok elegyítésének bizonyos lépései, leginkább a különböző hatóanyagok elkeveredését segítő várakozás a gyógyszer alkalmazása előtt, valamint a kezeléshez kapcsolódó számszerű adatok. A terapeuta lázszövegek gyógyszeres kezeléseit vizsgálva én azonban más következtetésre jutottam, így ezeket az elemeket a gyógyszeres kezelés mágikus elemi között mutatom be.

A gyógyszeres kezelés mágikus elemei

Az alábbi fejezetben összegyűjtöttem a terapeuta lázszövegek gyógyszeres kezelésének mágikus elemeit. Ezzel igyekszem igazolni, hogy a mezopotámiai gyógyászat több, a külső szemlélő számára racionálisnak és praktikusnak tűnő eleme valójában mágikus háttérrel rendelkezik. Bár az alábbiakban főként a lázszövegekben található példákra hivatkozom, a vizsgálat során bizonyossá vált, hogy ezek a mágikus elemek más betegségek gyógyszeres kezelése kapcsán is azonosíthatók, ezért a mezopotámiai gyógyító rítusok egyik általános jellemvonásának tekinthetőek.

1. A gyógykészítmények „csillagok alá történő kihelyezése”

A terapeuta gyógyászati szövegekben – a gyógyszerek elkészítése során – számos alkalommal megemlíti, hogy a gyógyszert éjszakára „kihelyezik a csillagok alá” és csak másnap reggel használják fel. Az eljárás mögött nyilvánvalóan az az elképzelés húzódott meg, hogy az isteneket megjelenítő csillagoknak mágikus erőt tulajdonítottak, és úgy vélték, hogy a gyógykészítmény a természetfelettel való érintkezés során válik hatásossá. Számos terapeuta szövegben a szövegek pontosan megnevezték azt a csillagot, „amely alá az orvosságot helyezni kell”.¹⁸⁷ Hasonló metódus a lázszövegekben is azonosítható:

¹⁸⁷ *ina Calmi ana p;n^{mul}enzi tuvbat* (AMT 31 4: 13.); hasonló: BAM 54 10.; 159 V. 13.; illetve: *ana p;n^dGula tukân* (BAM 168 36.)

Ha valakinek lázas a belső tájéka... (a gyógykészítményt) helyezd a csillagok alá és (másnap) reggel...

vumma am/lu libbavu ummu iravvO... ina kakkabi tuvbat ina v/rim...

(B.2/9 62-64.)

Ha valakinek forró a belső tájéka... (a gyógykészítményt) helyezd a csillagok alá és (másnap) reggel...

vumma am/lu libbuvu immim... ina kakkabi tuvbat ina v/rim...

(B.2/16 6-7)

Ha valakinek állandóan forró a belső tájéka... (a gyógykészítményt) helyezd a csillagok alá és (másnap) reggel...

vumma am/lu libbavu itenemim... ina kakkabi tuvbat ina v/rim...

(B.2/16 13-14)

Ha valakit *iv;t libbi* betegség támad meg... (a gyógyszert) helyezd (éjszakára) a csillagok alá, (másnap) éhgyomorra (kitört, de vsz. a betegnek meg kell innia)

vumma am/lu iv;t libbi vulO... ina kakkabi tuvbat l; patan...

(B.2/16 11-12.)

A fenti példákban említett eljárások mágikus hátterét a kutatás már régebben azonosította,¹⁸⁸ én azonban úgy vélem, hogy az ókori mezopotámiaiaki hasonló mágikus hátteret tulajdonítottak annak az eljárásnak is, amikor a gyógykészítményt éjszakára a lakóházon kívül lévő kemencében helyezik el:

Ha valakit *c/ta hamif* betegség gyötör...(a gyógykészítményt) zárd a kemencébe, (másnap) reggel vedd ki, (és) hűtsd le...

vumma am/lu c/ta hamif... ina tinyri tesekkir ina v/rim tellO takaccO

(B.2/9 18-31.)

2. A lisztkör alkalmazása

A mágikus bajelhárító rítusokban igen gyakori a lisztkör vagy valamilyen függöny alkalmazása a mágikus rítusnak helyet adó szakrális tér körülhatárolására. A terapeuta lázkorpusz gyógyszeres kezelése között is találunk hasonló eljárást:

¹⁸⁸ Reiner: (1995)

(A gyógynövényeket) főzd meg, (és) mustárfüvet, *baluhhu* aromát egy lisztkörben törj apróra, (és) kend rá (a betegre), borogasd be...

...*tarbak ina zisurrO kas:^{sar vim}baluhha tas:k ana p;ni teferrO tacammid ...*

(B.2/16 5.)

...az ágyát lisztkörrel keríts körül, végez füstölést (a páciens) fejénél!

...*ervavu zivurr: va q/mi viguvi talammO qut;ru qablu ana qaqqadi*

(A/3 150 Obv. 10-11)

3. A kezelések gyakorisága – a számok jelentősége

A lázcorpusz terapeuta szövegeiben a következő típusú szám elemek vizsgálhatók témánk szempontjából:

- a felhasznált gyógyhatású anyagok száma
- a kezelés időtartama
- kezelés gyakorisága
- a lánc-amulettek mágikus köveinek száma
- a recitálandó ráolvasások gyakorisága

Az alábbiakban az egyes típusokra hozok egy-egy példát, majd az eredményt egy táblázatban foglalom össze.

A felhasznált gyógyhatású anyagok száma

Ezt a 15 gyógynövényt ...

...*15 vam? annyti...*

(B.2/16 32-33.)

Az (ehhez a ráolvasáshoz) kapcsolódó rituálé a következő: végy 7 „északi” szentjánoskenyeret ... Ezt a 25 gyógynövényt és aromatikus anyagot...

kikkiff:vu 7 haryb? v' ilt;nu teleqqO... 25 vamm? u riqq? annytu...

(B.2/9 28-32.)

A kezelések időtartama

A szövegek jó része nem adja meg a különböző típusú kezelések (kenőcs, borogatás, „kanalas orvosság”, füstölés stb.) időtartamát, azok a szövegek azonban, amelyek erre vonatkozóan tájékoztatnak a következő időszakokat találjuk.

- 3 napos kezelés

(A gyógynövényeket) mustárfű levében gyúrd össze, a (beteg) fejét borotváld le, borogasd be, és 3 napig ne old le (a borogatást)... (a gyógynövényeket) aprítsd fel, törd apróra, gyúrd össze mustárfű levében, (és) (törölve: 3 napon) 15 napon keresztül borogasd (a fejét).

...ina m? kasO^{sar} tal:v qaqqassu tugallab tacammissuma 3 yme l; pafir... tahavval tanappi ina m? kasO^{sar} tal:v {ymu 3-K%M} ymu 15-K%M tacammid

(B.2/3 Kol. II. 62.)

- 15 nap

...borotváld le (a beteg fejét), tönkebúzáat mustárfű levében gyúrd össze, (és) 15 napon keresztül borogasd (a fejét).

...tugallab kun;vu ina m? kasO^{sar} tal:v ymu 15-K%M tacammid

(B.2/3 Kol. II. 61.)

- 7 nap

(A gyógyhatású anyagokat) áztasd vízbe, (és a beteget) 7 napon keresztül mosd (ezzel), és (akkor) meggyógyul.

...ina libbi m? ymu 7-K%M irtinahicma iballuf

(B.2/18 15.)

A kezelés gyakorisága

Az esetek többségében csupán a használt ige alakja (pl. az iteratív jelentéstartalmú tan törzsek) utal ismétlődő kezelésre. Amennyiben számokkal fejezik ki, a következő típusokat találjuk:

- 1x 2x 3x

Ha valakinek fáj a szeme és lázas... (a gyógyhatású anyagot) gyúrd össze vajjal (kitörés) mosd meg (a beteget) vízben (kitörés), a szeméit 1-szer, kétszer, háromszor kend be (a gyógyszerrel)...

vumma am/lu on?vu maricma u hanfa... ina him/ti tas:k#...\$ ina m? temesi #...\$1-vu 2-vu 3-vu on?vu teqO

(B.2/14 7-8.)

- 3x

Az (ehhez a ráolvasáshoz) kapcsolódó rituálé a következő: végy 7 „északi” szentjánoskenyeret, nyárfa tűzön pörköld meg, olajjal keverd össze, hétszer recitáld (közben) a ráolvasást, háromszor kend be vele (a beteget)...

kikkiff:vu 7 haryb? va ilt;nu teleqqO ina iv;ti) carbate turar ina vamni tuballal viptu 7-vu tamannY 3-vu tapavvassu...

(B.2/9 28)

A lánc-amulettek mágikus köveinek száma

(mágikus kövek felsorolása) ezeket a köveket kösd a (páciens) kezére és lábára, és (mond el) a „kattaritum” kezdősorú ráolvasást.

...erY s;mu parzillu ^{na4}uqnY ^{na4}muvv;ru ^{na4}givnugallY ^{na4}vubY ^{na4}vY zik;ru ^{na4}vY sinnivtu ^{na4}urutti ^{na4}hu;lu pappaddilY ^{na4}haltu ^{na4}zal;qu abn? annyti ina q;t?vu v/p?vu tarakkas u viptu kattaritum..

(B.2/18 Obv. 21-23.)

A ráolvasások recitálásának gyakorisága

- 7x7 alkalom

A ráolvasást... (a főzetre) hétszer és hétszer olvasd rá a varázsigét, (majd) borogasd a halántékát.

viptu... 7-v] u 7-v] ana libbi tamannY nakkaptavu tacammid

(B.2/3 Kol. I 24.)

- 7 alkalom

A ráolvasást hétszer recitáld felette, majd kend be vele!

...t? vipti 7-v] ana libbi tamannYma tapavvassu

(B.1/3 Rev. 18.)

- 3 alkalom

Az ehhez (a ráolvasásához) kapcsolódó rituálé a következő... a ráolvasást háromszor mond el felette, kend be vele és meggyógyul!

epuvtavu... vipta 3-v] ana libbi tamannY tapavvassuma iballuf...

(B.1/2 Rev. 21-25)

A számadatokat összegezve a következő adatsorhoz jutunk:

<u>Gyógyhatású</u> <u>anyagok száma</u> (darab)	<u>Kezelés</u> <u>időtartama</u> (nap)	<u>Kezelés</u> <u>gyakorisága</u> (darab)	<u>A mágikus</u> <u>kövek száma</u> (darab)	<u>Recitálandó</u> <u>ráolvasások száma</u> (darab)
Sokféle, de a 7 és	3	3, 1x2x3	7	3

a 15 gyakori				
	7		13,	<u>7.7x7</u>
	15		15	

Az adatokból megállapítható, hogy a gyógyító rítus különböző lépéseire, illetve a gyógyszeres kezelés során a leggyakrabban előforduló számok nagymértékű azonosságot mutatnak. Úgy véljük, hogy ez az azonosság nem a véletlen műve, illetve nem az orvosi kezelésekből adódó gyakorlati tapasztalat eredménye, hanem sokkal inkább a mezopotámiai számmisztika megnyilvánulásának tekinthető. Annak ellenére, hogy a terapeuta szövegekben lévő számok összefüggéseivel eddig egyetlen kutató sem foglalkozott mélyrehatóan, a bajelhárító rítusok számmisztikai összefüggései a jellegzetesen mágikusnak tartott eljárások kapcsán (így például a ráolvasások recitálásának száma) már korábban is ismertek voltak. A terapeuta szövegek számadatainak általam elvégzett elemzése azonban arra is rámutat, hogy nemcsak a ráolvasások recitálásához vagy az amulettek alkalmazásához kapcsolódó számok, hanem a gyógyszeres kezelés részét alkotó eljárásokban szereplő számok is mágikusak. Pontosabban fogalmazva a mezopotámiai számmisztikai ugyanazon összefüggésrendszerébe helyezhetők. A fenti összefüggés legszembetűnőbben a gyógyszeres kezelések időtartamában, illetve gyakorisága kapcsán mutatható ki. Ebben a logikai rendszerben a gyógyszeres kezelés egyik, több kutató által is a modern orvosi szemlélethez közel állónak mondott eleme, a gyógyszerek alkalmazásának napszakokhoz való kötődése, is ennek a számmisztikai rendszernek a részét alkotja. A napszakokhoz kapcsolódó kezelést példázza az alábbi szöveghely:

Ha valakinek az arca, a nyaka és az ajka állandóan kisebesedik és (a sebek) mint a tűz égetik, azt az embert *rabisu* démon ragadta meg. A meggyógyításához... (a gyógykészítménnyel) kend be reggel délben és este.

vumma am/lu p;nuvu kiv;ssu u vapassu vimmat irtanavv: u kima iv;ti ihammafavu am/lu vy r;bic muc;ti ivbassu ana bal;fivu ... v/ra mucl;la u vimet;n tapavvassu)

(B.2/7 6-15)

Az ismétlődő kezelés egyáltalán nem szokatlan jelenség az orvosi jellegű forrásokban, bár ennek pontos számát a szövegek általában nem közli. Úgy véljük, hogy a tárgyalt szöveghely három napszakra vonatkozó kezelési alkalma (reggel, délben, este) nem a mezopotámiai gyógyászat praktikus tapasztalatiból, azaz a

gyógyszerek felszívódási idejének felismeréséből származó orvosi tudásból fakad, hanem a fenti táblázat adatai között kiemelt gyakorisággal előforduló hármas számmal kapcsolatos számmissztikai háttérével van összefüggésben. Úgy véljük, hogy a terapeuta szövegekben megjelenő mágikus számok rendszeré jól illeszkedik a sokkal alaposabban kutatott mezopotámiai hémerológiai és menológiai szövegek számmissztikai rendszerébe, amelyben a terapeuta szövegek leggyakrabban előforduló számai (3, 7, 15) kiemelkedő jelentőséggel bírnak.¹⁸⁹

Konklúziók

A gyógyszeres kezelés kapcsán levonható, a dolgozat alaptézisét erősítő főbb következtetéseink a következők:

- A gyógyszeres kezelés nem valamely betegséget vagy panaszokat kezelt, hanem a tisztátalanná vált testrészek megtisztítására irányult.
- A gyógyszerek összetevőit és a gyógyszeres kezelés módját nem gyakorlati tapasztalatok szabták meg, hanem a szakrális tisztaság szempontjai valamint a kezelés irányultsága.
- A gyógyszeres kezelés a mágikus gyógyító rítus szerves része, amelyet nem lehet a mágikus gyógyító eljárásoktól megkülönböztetve tárgyalni.
- A mágikus - számmissztikai összefüggések áthatják a gyógyszeres kezelés minden lépését.

6.2. Amulettek alkalmazása

A mezopotámiai forrásokban az amulettek alkalmazásának három féle típusát szokás megkülönböztetni: egyrészt az amulett a rituális szakember és az istenség közti kommunikáció egyik biztosítója, másrészt általában elhárítja a gonosz, ártó hatású erőket, harmadrészt pedig valamely konkrét betegség pácienshez való közeledését gátolja.¹⁹⁰ Ezen csoportosításon túlmenően úgy véljük, hogy a gyógyító rítusokban – terapeuta szövegek tanúbizonysága szerint – az amulettek, illetve egyéb bajelhárító eszközök alkalmazására a gyógyszeres kezelést követően került sor. Tézisünk szerint

¹⁸⁹ A hémerológiai szövegek számmissztikai összefüggéseiről lsd. B. Landsberger: *Die Kultische Kalender der Babylonier und Assyrer*. Lipcse, 1915., R. Labat: *Un calendrier babylonien des travaux, des signes et des mois (séries *iqqur oppuv*)*. Párizs, 1965., A. Livingstone: *Magical and Mythological Explanatory Works of Assyrian and Babylonian Scholars*. Oxford, 1986., A. Livingstone: *The Magic of Time*. in: T. Abusch – K. van der Toorn (szerk.): *Mesopotamian Magic Textual, Historical, and Interpretative Perspectives*, Groningen, 1999, pp. 131-137.

¹⁹⁰ Stol: (1993) p. 108.

az amulett alkalmazásának célja a gyógyszeres kezelés révén az ártó hatású előjeltől, esetünkben a láztól, megtisztított testrészt, illetve a páciens rituális/mágikus védelme volt. Az alábbiakban a terapeuta lázcorpusz szövegeiben található amulettek elemzésével foglalkozunk.

A forrásokban azonosítható amuletteket formai szempontból két típusra oszthatjuk: az egyik a mágikus köveket egy fonálra fűző ún. lánc-amulett, a másik pedig a mágikus gyógyhatású anyagokat egy szőr-, bőr- vagy gyapjúdarabba csavaró, általam tasakos amulettnek nevezett típus. A terapeuta lázszövegekben előforduló szöveghelyek a következők:

1. A tasakos amulettek

Ha ugyanaz (a betegség)... (gyógyhatású anyagokat) csavarj fiatal kecske szőrébe és akaszd (a beteg) nyakába.

vumma KIMIN... var;t enzi iv;ru l; idY talammO ina kivv;di tavakkan

(B.1/2 Obv. 21.)

Az erős láz kiűzéséhez *ilkulla* növényt, *elikullu* növényt, *amol;nu* növényt, nőstény kecske szőrébe (tekerd, és akaszd a nyakába!)

ana ummi danni nasahi ^lilkulla ^lelikulla ^lamol;nu var;t ^{munus}unoqi ina ^{vk}itqi

(B.1/2 Obv. 22-23.)

... majomszört, emberi csontot ... akaszd a nyakába!

#...\$ var;t pagO ecemtu am/lyti #...\$ina kivv;di tavakkan

(B.1/2 Rev. 3-4)

Ha valaki lázas... (Az amulettet) akaszd a nyakába!

vumma am/lu ummu iravvO... #...\$ina kivv;di tavakkan

(A/3 Rev. 18.)

Ha valakinek az arca, a nyaka és az ajka állandóan kisebesedik... (a gyógyszert) csavard bőrbe, akaszd a nyakába, és meggyógyul.

vumma am/lu p;n?vu kivv;ssu u vapassu vimmat irtanavv:... ina mavki tasappO ina kiv;divu tavakkanma iballuf

(B.2/7 15.)

Ha ugyanaz (a betegség) *elikullu* növényt gyapjába (tekerd és akaszd a nyakába,) majd céklát áztass vízbe és igya meg!

vumma KIMIN ^l*elikulla* ina ^{vk}*itqi* ^l*vumuttu* ina m? *ivattO*

(B.1/2 Obv. 24.)

Ha valakit erős láz ragadott meg... (a gyógynövényt) csavard gyapjába, akaszd a nyakába

vumma am/lu loʃbum dannu icbassu... ^{sk}itqa talammO ina kivv;divu tavakkan

(A/5 11-12., A/6 5.)

2. A lánc-amulettek

Ha valakinek lázas a feje és hullik a haja, a fej lázának és a haj hullásának megállításához...(a gyógyszeres kezelést követően) a kapcsolódó rítus a következő: (mágikus kövek felsorolása) ezt a 13 nevezett (követ) fűzd fel egy gyapjufonálra...

vumma am/lu qaqqassu emmimma var;t qaqqadiv] ivahhuh ana ummi qaqqadi u v;rtu ;liktu vuzzuzi... epuvtavu ^{na4}duhvY ^{na4}s;mtu ^{na4}uqnY ^{na4}hulalu ^{na4}viha ^{na4}vubY ^{na4}ZA.M`V imittu

^{na4}ZA.M`V *vum/lu ^{na4}papparmonu ^{na4}KUR.NU.LU ^{na4}muvvaru ^{na4}avgikY ^{na4}UGU.AV.G+.G+ 13 nobi annyti ina ^{sk}nab;si tavakkak...*

(B.2/3 Kol. III. 22-31.)

(mágikus kövek felsorolása) ezeket a köveket kösd a (páciens) kezére és lábára, és (mond el) a „*kattaritum*” kezdősorú ráolvasást.

erY s;mu parzillu ^{na4}uqnY ^{na4}muvv;ru ^{na4}givnugallY ^{na4}vubY ^{na4}vY zik;ru ^{na4}vY sinnivtu ^{na4}urutti ^{na4}hul;lu pappaddilY ^{na4}haltu ^{na4}zal;qu abn? annyti ina q;t?vu v/p?vu tarakas u viptu kat-ta-ri-tjm

(B.2/18 Obv. 21-23.)

A lázkorpusz terapeuta szövegeiben elkülönített 9 amulett nagy többsége gyógyhatású anyagokat tartalmazó szőr-, bőr- vagy textiltasak, csupán kettő lánc-amulett. Az aránytalanság nem kirívó, mivel a terapeuta szövegekben az egyéb

betegségek kapcsán előforduló amulettek is jellemzően a tasakos amulettek közé tartoznak, míg a lánc-amulettek említése jóval ritkább.

A tasakos amulettben elhelyezett gyógyhatású anyagok nagy része olyan gyógynövény (pl. a mandragóragyökér, az *erkulla* és az *elikulla* növények) vagy egyéb anyag (például emberi csont) amelyeket a gyógyszeres kezelések alapanyagául is felhasználnak, sőt arra is van példa, hogy ugyanazon gyógyhatásúnak vélt preparátumot előbb kenőcsként alkalmazták, majd egy bőr- vagy gyapjúdarabra tekerve, amulettként a páciens nyakába akasztják. Az amulett szerves részét képezte az a fonál is, amire a gyógyhatású anyagokat tartalmazó tasakot felkötötték. Éppen ezért a szövegek ennek anyagát is pontosan meghatározzák: az esetek nagy részében nőstény kecskeszőr és gyapjúsál szolgált erre a célra. A tasakos amulettek alkalmazási módja meglehetősen egyértelmű: az amuletteket minden esetben a páciens nyakába kötötték. Bár az általunk vizsgált szöveghelyek közül kettő nem említi az alkalmazás módját, de valószínűsíthetően ugyanígy kellett eljárni. Az amulett nyakba akasztásának általános gyakorlata úgy tűnik független a tisztátalanná vált beteg testrésztől, azaz bár a fentebb tárgyalt gyógyszeres kezelések zöme az előjelet hordozó testrésze irányult, a tasakos amulettet – a lázas testrésztől függetlenül – mindig a nyakba akasztották. A gyógyszeres kezelés és az amulettek alkalmazása közötti különbséget azzal magyarázhatjuk, hogy az amulett mágikus védelme nemcsak a gyógyszeres kezelés révén megtisztított testrésze, hanem a páciens egész testére vonatkozhatott.

A tasakos amulettek kontextusát vizsgálva megállapítható, hogy a gyűjteményes táblákon a tasakos amulettek önálló paragrafust alkotva az egymást követő gyógyszeres kezelések paragrafusai közé vannak besúrva (a fentebb bemutatott szöveghelyek többsége is egy ilyen gyűjteményes tábláról származik), a kivonatos táblákon pedig a gyógyszeres kezelést követő lépésként jelennek meg. Úgy véljük, hogy a forrásainkban megjelenő kétféle kontextus az amulettek kétféle használati módjával magyarázható: a gyógyító rítus során az amulettet alkalmazhatták egyrészt a gyógyszeres kezelési eljárások alternatívájaként (a gyűjteményes táblák szöveghelyei), másrészt pedig a gyógyszeres kezelések kiegészítőjeként, azaz a gyógyszeres kezelést követő bajelhárító eszközként (a kivonatos szövegekben). Az előbbi használati mód szerint a páciens a gyógyító rítus során a gyógyszeres kezelés helyett, vagy azzal párhuzamosan amulett is kapott, és így a gyógyító szakember két eszközzel is küzdhetett az ártó hatások (esetünkben a láz) ellen. Az utóbbi használati

mód esetében a gyógyszeres kezelés révén a páciens már megszabadult az ártó hatású előjeltől (esetünkben az egyes testrészeken érzékelt láztól), az amulett használata pedig megakadályozhatta annak visszatérését, illetve a páciensről távol tarthatta az egyéb ártó hatású erőket.

A tasakos amulett alkotóelemeitől eltérően a lánc-amulettek összeállításához használt kövek a gyógyszeres kezeléshez tartozó preparátumokban csak ritkán fordulnak elő. A tasakos amulettektől eltérően használati módjuk sem azonos: az egyiket a páciens hajába kellett befűzni, a másikat pedig a páciens kezeire és lábaira kellett rákötni. A tárgyalt lánc-amulettek alkalmazási módja tehát kifejezetten irányultságot mutat, és közvetlenül az ártó hatással sújtott testrészhez kapcsolódik. Az első szöveghelyen, ahol a fejen érzékelt láz és a hajhullás jelenik meg ártó előjelként, a gyógyszeres kezelés a fejre, az amulett alkalmazása pedig a másik, a tisztátalanság által érintett testrészre, a páciens hajára irányul, így a lánc-amulettet a hajba fonták. A másik szöveghelyen annak ellenére, hogy tünetleírásában a láz nem kapcsolódott egyetlen testrészhez sem, illetve a gyógyszeres kezelés sem irányul konkrét testrészre, a lánc-amulett azonban megint konkrét testrészeket érintett: a páciens kezére, illetve a lábára kötötték.

Úgy véljük tehát, hogy az ókori mezopotámiaiak a gyógyítási rituálék során felhasznált amulettek között az alkalmazási módjuk alapján is különbséget tettek, megkülönböztetvén az egyes amulettek bajelhárító, illetve bajmegelőző szerepét. Az amulettek bajelhárító jellegű használatára a gyógyszeres kezeléssel egy időben került sor, ebben az esetben az amulett alkalmazásának célja valamely konkrét ártó hatás (esetünkben a láz), illetve valamely meghatározott testrész megtisztítása lehetett. Ebbe a csoportba tartoznak a tárgyalt lánc-amulettek és a tasakos amulettek egy része. A bajmegelőző célú alkalmazásra pedig az ártó hatás (azaz a láz) megszüntetését követően kerülhetett sor, ebbe a csoportba tartozik a zacskós amulettek másik fele.

Az alábbiakban az amuletteket tartalmazó lexikális szövegeket (bajelhárító, bajmegelőző eszközök listája, mágikus kövek listája) vetjük össze a terapeuta szövegekkel. Az ilyen jellegű szövege többsége olyan gyűjteményes tábla, amely a gyógyítási rítus során használt lánc-amulettek elkészítéséhez szükséges mágikus

köveket tartalmaz. A szövegek egymást követő kolumnákba és paragrafusokba rendezik az egyes amuletteket, a listák rendező elvét azon ártó hatások alkotják, amely ellen az amulettek használatosak. A leggyakrabban a következő ártó hatású testi előjeleket említik: *antavubby*, *bennu*, *sagallu*, szempanaszok, fejpanaszok. Bár a listák többsége nem említ lázra vonatkozó amuletteket, a lázzal kapcsolatos források bemutatásakor fentebb már utaltam arra, hogy a lexikális forrásokban néhány kifejezetten a láz ellen használatos bajelhárító-bajmegelőző mágikus eszköz, illetve amulett is szerepelnek.¹⁹¹ A legteljesebb ilyen jellegű szöveg egy 2 kolumnás gyűjteményes táblán található, amelyen önálló szekciót alkot a láz ellen alkalmazott 8 db. bajelhárító eszközök (8 *m/li ana ummi va am/li icbassu nas;hi*).¹⁹² A meglehetősen töredékes szöveg által felsorolt bajelhárító eszközök között a nyakba akasztandó tasakos amulettek mellett több kenőcs is szerepel. Véleményünk szerint ez a szöveghely a fentebb említett tézisünk újabb bizonyítéka, miszerint a bajelhárító amuletteket és a gyógyszeres kezeléshez sorolt kenőcsöket az ókori mezopotámiaiak nem tekintették az orvoslás különböző műfajainak, hanem inkább egymás ekvivalenciájaként fogták fel. A kétféle kezelési módszer közötti átjárhatóságot ez is erősíti, hogy ugyanazon gyógyhatásúnak vélt anyagokat (így például az emberi csontot) a fentebb tárgyalt tasakos amulettek, illetve ezen szöveg kenőcseinek alapanyagai között egyaránt megtaláljuk. A fentiek megerősítik a már korábban is említett álláspontunkat, amely szerint a mezopotámiai gyógyító rítusokat, illetve a gyógyszeres kezeléseket nem lehet azok mágikus háttere nélkül vizsgálni. Egy másik lexikális szöveg egyik paragrafusa az „emésztő tűz” (*iv;tu k;sistu*) kezeléséhez kínál két amulettet:

(Mágikus kövek felsorolása) 7 kő az „emésztő tűz” ellen, szárított vörös színű szőrt göngyölj össze ... az Arahunna (kezdősorú) ráolvasást hétszer recitáld ... kösd rá.

¹⁹¹ vö: Stol (1993) p. 109.

¹⁹² *vumma am/lu ummu icbassu#...\$ hepi ina kiv;divu tavakkan u¹ankinyte tapavvassu vumma KIMIN ecemtu am/luti#...\$ ` HAR VIR NA VIR tapavvav#...\$ vumma KIMIN ina balafi VA NIM#...\$ vumma KIMIN culmu sosO va IR#...\$ vumma KIMIN qilip c/ri liv;n? va zuqaqopi v/pu imitti#...\$ ¹⁹ul;pu lupputu ^{na}#...\$ ^{na4}DUH-ZA#...\$ vumma KIMIN hulY `#...\$ RAP GAN ME ina ^{sk}itqi#^{talamm}O ina\$ kiv;divu tavakkan vumma KIMIN nutk? qaqqad cur;ri#...\$RI NI ina mavki vumma KIMIN ¹kamynu ¹kamantu #niki\$ptu zikar u sinniv ^{vim}kukru ^{vim}bur;vu ¹kar;n vel/bi ina #vamni\$ ivt/niv tuballal ina¹ ^{unudu}tamgussi #x\$-TAB-BAK cur;ru ana libbi#...\$ TA ina LU UD VE LA AM MA#...\$ SUK takaccoma viptu#...\$ VA ZU DUL ana libbi tamanY tapavvassu #8 m/\$li ana ummi# va am/li icbassu nas;hi\$ (C.5/1 28-42.)*

na⁴s;mtu kas:nitu na⁴ajartu na⁴abavmY na⁴zalaqu na⁴vad:nu c;bitu zikaru na⁴pappardilY zikar u sinniv 7 abn? iv;ti k;sisti v;rta s;ma abla lippi #...\$ talpap viptu Arahunna 7-vu #...\$ tarakkassu

(C.5/2 25-29.)

A szövegben említett bajelhárító eszköz egy lánc-amulett, amit egy vörös színű szőrből font fonálra kellett felfűzni. Az itt tárgyalt lánc-amulettre nagyon hasonló összetételű a lánc-amulett szerepel egy a láz (*ummu*) ellen használt amuletteket felsoroló másik lexikális szövegben is:

...(mágikus kövek felsorolása) 7 kő a láz ellen, ami a (beteg) emberre (való)

...na⁴s;mtu ab;n nap;hi na⁴ajartu na⁴abavmY na⁴zalaqu na⁴vad:nu c;bitu na⁴parzillu zikar u sinniv 7 abn? ummi eli am/li

(C.3/1 8'-11'.)

A lexikális szöveghelyek vizsgálata alapján elmondható, hogy a láz elleni amulettek nagy többsége mágikus kövekből összeállított lánc-amulett, ezzel szemben a terapeuta lázszövegek amulettjeinek többsége tasakos amulett. A lexikális listákban említett lánc-amulettek ugyan nem teljesen azonosak a terapeuta lázszövegek lánc-amulettjeivel, a felhasznált mágikus kövek közül azonban több is (*s;mtu, zalaqu, parzillu, vad:nu c;bitu*) megtalálható a terapeuta szövegek lánc-amulettjeinek mágikus kövei között, sőt némelyik (pl. a *parzillu*) még a gyógyszeres kezeléshez tartozó kenőcsök alkotóelemei között is.

Bár a tárgyalt lexikális szöveghelyek – a terapeuta szövegekkel szemben – sohasem utaltak az amulett alkalmazásának helyére és módjára, ismerünk olyan lexikális szövegeket, amelyek kifejezetten a testrészekhez rendelik az egyes mágikus köveket.¹⁹³ Lexikális forrásaink elsősorban a végtagokhoz kapcsolják a láz elleni amulettek alkalmazását. Ez a gyakorlat a terapeuta szövegekben is megtalálható.

A lexikális valamint a terapeuta lázszövegek amulettjeinek összevetése és elemzése úgy véljük, alátámasztja azon tézisünket, miszerint a mezopotámiai gyógyító rítus vizsgálata csak a források komplex elemzése révén lehet sikeres, illetve nem lehet

¹⁹³ Így például a K2542+ szöveg első kolonnája a nyaki panaszok ellen, a II-IV. kolumna pedig a paralízis (*vimmatu*) szimptomáihoz kapcsolódó, végtagokat érintő panaszok ellen alkalmazható amuletteket sorolja fel. Az előbbi esetben a nyakba, az utóbbi esetben pedig az érintett oldali végtagokra kell kötözni az elkészített láncamulettet.

szeparált módon kutatni a mezopotámiai orvosi és mágikus hagyományt. A két szövegtípus közötti kapcsolatra utal a fentebb tárgyalt lexikális szöveghelyek egyikében található *Arahunna* kezdősorú ráolvasás, amely a terapeuta korpuszban is adatolt. Ezekkel az összefüggésekkel azonban már a következő fejezet foglalkozik.

6.3. A kapcsolódó ráolvasások

A terapeuta szövegekben megjelenő ráolvasások a gyógyító rítus folyamatának eddig vizsgált két eleméhez (a gyógyhatású készítmények valamint az amulettek alkalmazásához) egyaránt kapcsolódnak. A mezopotámiaiak úgy vélték ugyanis, hogy az isteni eredetűnek tekintett ráolvasások segítségével nélkülözhetetlen a gyógyszerek és az amulettek (a *bulfu* vagy *vammu* valamint a *m/lu*) hatékonnyá tételéhez, azaz a gyógyszerek és az amulettek valódi gyógyító hatását a megfelelő ráolvasás biztosította. Az ókori mezopotámiaiak a ráolvasásokat isteni eredetűnek tartották, amelyre a bajelhárító szövegek mágikus ráolvasásai az „Ez nem az én ráolvasásom, ez Éa/Marduk/Asalluhi ráolvasása” fordulattal utaltak. Hasonló formulával a terapeuta lázkorpusz ráolvasásai között is találkozhatunk:

...(A gyógyszert) helyezd a Noru csillag ragyogásába! Enlil és Éa ráolvasása.

...*ina nipih niri tavakkan* ^d*Enlil* ^d*Éa t?* *vipti*

(B.1/2 Rev. 18-19., B.1/3 Rev. 20-21.)

A bajelhárító mágikus sorozatok rituális táblái kapcsán megállapítható, hogy bizonyos ráolvasásokat – a ráolvasás címe alapján – mindenféle ártó hatás kiűzésére (*viptum faridat kal marc;ti*) alkalmazhattak, másokat azonban csak konkrét rontások (például a *miqtu*, a *li'bu*, a *di'u* vagy a *simmatu* betegségek) kezelése során recitáltak.¹⁹⁴ Olyan lexikális szövegeink is vannak, amelyek a ráolvasásokat az egyes testrészekhez, azaz a testrészeken alkalmazott gyógyszeres kezeléshez vagy amuletthez kapcsolják.¹⁹⁵

Bár számos a terapeuta szövegekben megjelenő ráolvasás incipitje (kezdősora) szerepel a Kr. e. I. évezredi ráolvasás-katalógusokban, a két szövegcsoport közötti átfedés nem tekinthető teljesnek. A lázszövegek korpuszának ráolvasásait vizsgálva

¹⁹⁴ *viptu murcu miqtu le-e-bi di-'u* (C.1.3 Rev. 6.)

¹⁹⁵ Így például K 2752 (a karhoz), K 2542+ (a kézhez), BM 98584+ (a lábhoz és a csípőhöz), BAM 354 (a bokához), AMT 69 9 (a sarokhoz).

megállapítható hogy annak ellenére, hogy némely esetben közvetlen párhuzam mutatható ki a terapeuta szövegekben említett ráolvasások és a hasonló korú ráolvasás-katalógusok szövege között,¹⁹⁶ a terapeuta korpuszban szereplő ráolvasások jelentős hányada azonban nem szerepel sem a ráolvasás sorozatokban, sem pedig a ráolvasás-katalógusokban, ezért nagy többségüket egyedinek tarthatjuk. A két szövegtípus ráolvasásai közötti legszorosabb összefüggést az első évezredi ráolvasás-katalógusokból és több terapeuta szövegből is ismert „A forgósél heve, a csata tüze” kezdősorú (*vīpat iv;t mehY iv;t qabli*) ráolvasás kapcsán szokás kimutatni.¹⁹⁷ A Lambert által említett egyik szövegpárhuzam (a lázkorpusz B.1/2-es szövege) kapcsán azonban megjegyzendő, hogy bár a ráolvasás katalógusban szereplő incipit (*vīpat iv;t mehY iv;t qabli*) valóban párhuzamba állítható a terapeuta szöveg kolofonjában említett ráolvasás incipitjével (*vīpat ummi tevY iv;t qabli arkivu*), egyéb szövegpárhuzam a ráolvasás katalógus incipitjei és a terapeuta szövegek ráolvasásainak incipitjei között nem mutatható ki. A két szövegtípus ráolvasásainak összehasonlítását elsősorban az nehezíti, hogy számos terapeuta szövegben a gyógyító rítus során alkalmazott ráolvasás egyáltalán nem azonosítható, mivel a terapeuta szövegben csak a „Mond el a (megfelelő) ráolvasást!” (*vīptam tanaddO*) megjegyzés szerepel.

A lázkorpusz szövegeit vizsgálva megállapítható, hogy a láz több típusának kezeléséhez is kapcsolódott ráolvasás. Így például a korábban már említett, a páciens különböző testrészeinek bekenését tartalmazó mágikus-orvosi sorozat ráolvasásai között az erős láz (*liŒebu*), valamint a „emésztő tűz” (*iv;tu k;sistu*) kiűzésére alkalmazott ráolvasások szerepelnek, az utóbbi a sorozat részét képező, a kapcsolódó rituálékat tartalmazó egyik tábláján, az egyes testrészekre alkalmazott amulettek ráolvasásai között is feltűnik:

Az *aranahunna* (kezdetű) ráolvasás - a jobb és a bal térd „emésztő tüzének” (kezeléséhez használt) amulett számára. (*muvvY VIII/g*)

*vīptu a.ra.na.hu.un.na abni iv;ti k;sisti kinci imitti u vum/li*¹⁹⁸

¹⁹⁶ A legújabb M. Geller: Incipits and Rubrics, Fs. Lambert (2000) p. 232-238., Finkel: Magic and Medicine in Meskene. N.A.B.U. 1999/2 pp. 28-30.

¹⁹⁷ Lambert: (1970), p. 44., Geller (2000): p. 235.

¹⁹⁸ Böck: (2003) p. 9.

A terapeuta sorozat *aranahunna* kezdősorú ráolvasását a fentebb tárgyalt amulett-listák egyik szövegében is azonosítottunk, mindkét szöveghely a láz ugyanazon formájára vonatkozik, és mindkettő amulett alkalmazásához kapcsolódik. A fentiek véleményünk szerint megerősítik a különböző szövegkorpuszok, és ezzel együtt természetesen a különböző kezelési eljárások közötti kölcsönösség szempontját.

A terapeuta lázszövegekben fellelt ráolvasások többsége a tábla vagy egy-egy szekció végén, sok esetben számos gyógyszeres, illetve amulettes kezelést követően helyezkedik el, így valószínűleg az előtte felsorolt valamennyi kezelési eljáráshoz alkalmazható volt. A szövegek az esetek nagyobb részében csupán a ráolvasások kezdősorát (incipit) adják meg, a ráolvasás teljes szövegét csak a legritkább esetben, mint például az ún. abrakadabra-ráolvasások esetében írják le. A terapeuta szövegek, illetve az egyéb rituális szövegekben is megszokott gyakorlat (az incipitek használata) azzal magyarázható, hogy az egyes ráolvasások pontos szövegének a rítust végző szakember utánanézhettek a ráolvasás-gyűjtemények táblái között. A terapeuta lázszövegek között a ráolvasásokat sorozatokba tömörítő ráolvasás-gyűjteményeket (rubrik) is azonosítottunk, ezek a következők:

- **ka inim.ma** *v;rat qaqqadi v' gub.ba sar.da.k'm*
- **ka inim.ma** *v;rtu gullib*
- **ka inim.ma** *ummi lazzi nas;hi*
- **ka inim.ma** *vumma r;bicu pO am/li uccabbit*

A vizsgált terapeuta lázkorpusz szövegeinek egyes ráolvasásai a gyógyhatású szerek, illetve amulettek elkészítéséhez, mások pedig ezek alkalmazásához kapcsolódtak, ezért az alábbi összesítésben a terapeuta lázszövegek ráolvasásait, kontextusukat szem előtt tartva csoportosítottam.

1. A gyógyszer elkészítése során kell recitálni:

A gyógyító rítus lépései között a legkevesebb ráolvasás a gyógyszer elkészítéséhez kapcsolódott, a korpuszban csupán három szöveghelyen tudtam azonosítani.

A „Gonosz démon” (kezdetű) ráolvasást recitáld a vízre!

viptu efemmu lemnytu <ana> m? tamannY

(A/3 13.)

...(A gyógynövényeket) tűzön pörköld meg, olajjal keverd össze, hétszer recitáld (közben) a ráolvasást

...turar ina vamni tuballal viptu 7-vu tamannY

(B.2/3 Kol. III. 34-35.)

A ... (kezdősorú) ráolvasást a penészgombahéj fözetre hétszer és hétszer olvasd rá a varázsigét, (majd) borogasd a halántékát.

viptu #...\$ baval z/r kibvi 7-vu u 7-vu ana libbi tamannY nakkaptavu tacammid

(B.2/3 Kol. I 24.)

Bár a három ráolvasás kontextusa némileg eltér egymástól (az elsőt a gyógyszer elkészítéséhez szükséges víz hozzáadásakor, a másodikat a gyógyszer összekeverése közben, a harmadikat pedig az elkészített gyógyfözetre kellett recitálni), illetve a három szöveghely természetesen nem öleli fel a gyógyszer elkészítésének összes fázisát, viszont igazolja azon állításunkat, miszerint a gyógyítás folyamatának minden lépése – így a gyógyszer elkészítésének olyan technikai jellegűnek tűnő lépései is, mint a gyógyhatású anyagok hozzáadása vagy megfőzése – mágikusak voltak.

2. A gyógyszeres kezelés előkészítése során kell recitálni:

Bár szám szerint a legtöbb ráolvasás a gyógyszer alkalmazását megelőző előkészítő, purifikációs rítusokhoz kapcsolódott, a szöveghelyek nagy többsége azonban ugyanahhoz a gyűjteményes táblához kapcsolható. Ráadásul a ráolvasások mindegyike ugyanazon előkészítő lépéshez kapcsolódott, nevezetesen a páciens hajának leborotválására a fejen alkalmazott gyógyszeres kezelést megelőzően.

A ráolvasás (címe a következő): „Erős haj, erős haj”. Borotváld le a haját! Ráolvasás a borotválásra.

viptu #v;rtu\$ dannu v;rtu dannu v;rtu gullib gullib t? vipti

(B.2/2 Kol. II. 18-19.)

A ráolvasás (címe a következő):... „Haj, erős haj”. Borotválj le a hajad! Ráolvasás az álló hajra. Ráolvasás a fej kiálló szőrzetének a leborotválására.

*vīptu v;rtu... v;rtu dannu gullib gullib v;rtu mazzizu t? vīpti **ka inim.ma** v;rat qaqqadi va **gub.ba sar.da.k'm***

(B.2/3 Kol. III. 26-28.)

A tárgyalt szöveg (B.2/3) ezen szakasza tulajdonképpen egy, a haj leborotválásához kapcsolódó ráolvasások incipitjeit tartalmazó rubrik (ráolvasás-gyűjtemény), amely összesen 6 db. ráolvasást tartalmaz:

Hat ráolvasás a haj leborotválására.

6 ka inim.ma v\k sar.da.k'm

(B.2/3 Kol. III. 56.)

A ráolvasások kontextusát vizsgálva megállapítható, hogy a gyógyszeres kezelést (általában borogatást) megelőző hajvágás, illetve szó szerint „a fej leborotválása” során kellett recitálni:

Ráolvasás a haj leborotválására.

#ka inim.m\$a v\k sar.da.k'm

(B.2/3 Kol. III. 45.)

A ráolvasások alkalmazási módját vizsgálva azonban egy másik cél is megfogalmazódik:

A ráolvasást háromszor recitáld felette, kend be (a gyógyszerrel), és a haja kinő, legyen az akár férfi akár nő.

vīpta 3-vu ana libbi tamannY tapavvassu v;rtu DU-UD ikkalla lu va zik;ri lu #va vinnivti\$

(B.2/3 Kol. III. 39.)

A hajvágás során recitált ráolvasások tehát nem egyszerűen a gyógyszeres kezelést megelőző purifikációs célokat szolgálták, hanem a szöveg tünetleírásban említett hajhullás megakadályozását célozták. Ebből fakadóan a hajhullás megszüntetését,

illetve a haj megerősítését célzó ráolvasások nagy része mellett a gyógyszeres kezelést követő kapcsolódó rituálé is található.

3. A gyógyszer vagy az amulett alkalmazása során kell recitálni:

A kivonatos szövegek között több olyan példát is ismerünk (A/4 és A/5-ös szövegek), amikor a recitálandó ráolvasás a gyógyszeres kezelés és a nyakba akasztható amulett alkalmazását követően szerepel. Bár ezekben az esetekben a ráolvasások recitálásának módjára vonatkozóan a szövegben nincs utalás, így nem dönthető el, hogy elmondásukra a gyógyszeres kezelés, vagy az amulett alkalmazása során kerülhetett sor. Jóval egyértelműbb két másik szöveg, amelyben egyértelműen a gyógyszeres kezeléséhez kapcsolódik a ráolvasás recitációja:

... (a gyógyszerrel) háromszor kend be (a beteget), masszírozd meg. Mialatt masszírozod, recitáld a (páciens) fejére a ráolvasást.

...3-vu tapavvassu tahall#ac\$u enyma tahallacuvu vipta ana muhhi qaqqadivu tamannY
(B.2/3 Kol. III. 35.)

A ráolvasást hétszer recitáld felette és kend be (a gyógyszerrel)!

[n.nu.ru 7-vu ana libbi tamannYma tapavvassu

(B.1/2 Rev. 18., B.1/3 Rev. 20.)

Azonban olyan szövegek is akadnak, amelyek gyógyszeres kezelést és az amulettet egyaránt tartalmaznak, a ráolvasás recitálása azonban egyértelműen az amulett alkalmazásához kötődik:

Ezeket a köveket kösd a (páciens) kezeire és lábaira és recitáld „A (lázat) kiűző lenvászón(amulett) a (lázat) kiűző lenvászón(amulett) kezdetű ráolvasást és (más) a lázra recitálandó ráolvasást, és meggyógyul.

abn? annyti ina q;t?vu v/p?vu tarakkas u viptu kitY faridu viptu kitY faridu u vipat ummi tanaddinma iballuf

(B.2/18 23-24)

Ezeket a köveket kösd a (páciens) kezeire és lábaira és recitáld a „A (lázat) kiűző lenvászón-amulett”, (sor elején megismétli: a lázat kiűző lenvászón-amulett) (kezdetű) ráolvasást és (egyéb) a láz (elleni) ráolvasást, és meggyógyul. A kattaritum kezdetű ráolvasás...

viptu kitY faridu u viptu ummu tanaddinma iballuf abn? annyti ina q;t?vu v/p?vu tarakkas u
*viptu kitY faridu viptu **kat.ta.ri.tum [n abzu kat.ta.ri.tum n\g.gu abzu***
kat.ta.ri.tum sahar abzu kat.ta.ri.tum kat.ta.ri.tum kat.ta.ri.tum.ma [n
(B.2/18 23-26)

A ráolvasások többsége köthető a gyógyítási rítus valamely lépéséhez (így például a gyógykészítmény elkészítéséhez, illetve alkalmazásához vagy a kezelés valamely lépéséhez) csupán kisebb hányaduk a betegséget, az ártó hatást általánosságban megszüntető ráolvasás. A fentebb szereplő csoportosítás kapcsán megfigyelhető, hogy a gyógykezeléshez kapcsolódó előkészületi cselekvések közül (pl. mosdatás, testszörzet eltávolítása) csupán a haj borotválásához kapcsolódott ráolvasás. Bár a ráolvasások a gyógyító rítus minden lényeges lépésének (a gyógykészítmény összeállítása, a gyógykezelés előkészítése) fontos alkotóelemét adták, a legnagyobb hangsúlyt azonban a páciens gyógyszeres, illetve amulettes kezelése során kapták, azaz a korpusz ráolvasásainak többsége a gyógyszereknek, illetve az amuletteknek a páciensen való alkalmazásához kapcsolódott.

A ráolvasások nyelvét vizsgálva megállapítható, hogy nagy többségük akkád, illetve sumer nyelvű. A korpuszban azonban néhány párhuzammal nem rendelkező ismeretlen nyelvű ún. abrakadabra ráolvasást is azonosítottam.

viptu ul-hi-vi-in MIN an-ni-ni-[v qu-ma-a ki-v{ nam-gisi-s' mu-bi an-an-gi-si-si hu-ub-#b\$-en
la-hu-ub-bi-en hu-ub-bi-en hu-ub-bi-en : gi-vi-ir vu-u<-kul-lu #sa\$-ra-an-#ni\$ ku-ul-pa-nu mu-
uv-ka-tab-ba ku-uk-ka-ad-dal #t\$u₆. [n
(B.2/7 21-26)

#[n...\$hul n\g zi #x x\$ ma-an x ci-ir-ta #...\$ni-ha-ba-ri-ev-ma ni-ir-ra-an-ni hal-hal-la-ta-la-
gu-gim-ma ti-la-ku #...\$pi-du-ru-na-av-hu-ri-na-ah-mu-un-di-hu-na-ha-at-tu-ug t? vipti
(B.2/3 Kol. III. 43-44.)

Konklúziók

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a lázkorpusz mágikus ráolvasásai a gyógyszeres kezelés folyamatához és az amulett alkalmazásához kapcsolódtak,

hiszen a ráolvasás révén volt biztosítható a gyógyszer vagy amulett hatékonysága. Mivel a gyógyszernek, illetve az amulettnek a gyógyító hatását a páciensen kellett kifejtene, ezért ezen ráolvasások recitálására a gyógykészítmények, illetve amulettek alkalmazása során került sor. A gyógyszerek, illetve az amulettek valódi gyógyító ereje ugyanis az ókori mezopotámiaiak szerint két dologtól függött: egyrészt a rituális szempontból megfelelő alapanyagoktól, másrészt elkészített gyógykészítmény vagy amulett rituálisan megfelelő összeállításától. A gyógyszerek, illetve az amulett csak a hangsúlyozottan isteni eredetűnek tekintett ráolvasások segítségével fejtette ki gyógyító hatását. Így tehát s ráolvasások által biztosított isteni legitimitás teremthette meg az esélyét a gyógykészítmény, illetve az amulett gyógyhatásának, hiszen azok „valódi” erejét az isteni szférával való érintkezés teremtette meg.

6.4. A kapcsolódó rítusok

A ráolvasásokkal foglalkozó kutatók általában egyetértenek abban, hogy a gyógyítás rituáléját teljes egészében nem tudjuk feltárni, mivel a ráolvasások csak ritkán tartalmazzak a rítus performanszára, a rituáléra külön utasításokat.¹⁹⁹ Ennek ellenére a számos kutató igyekezett valamilyen módon csoportosítani a forrásokban megjelenő ráolvasásokat, rítusokat. Így például Cunningham a ráolvasások tartalma alapján azonosította a rítusok funkcióit, ami alapján ráolvasásokhoz kapcsolódó rituálékat három csoportra osztotta: pozitív jellegű, negatív jellegű és szimbolikus azonosító jellegű rituálékra. Véleménye szerint a pozitív jellegű rituáléra olyan mágikus eszközök használata jellemző, amelyek pozitív, tisztító erőt sugároznak, és így űzik ki a szenvedést a beteg testéből, ilyen rituáléknak tartja a gyógyhatású anyagok (például a tamariszkusz) alkalmazását, vagy egy bizonyos ruha viselését a rítus során. A negatív rítusra a negatív kisugárzású mágikus eszközök használatát tartja jellemzőnek, a rítus során ezekre a negatív eszközökre viszik át a szenvedést. Ilyenek lehetnek a tisztátalan állatok (például a disznó vagy a kutya, de gyakran a juh és a kecske is), illetve ezeknek az állatonak a szűre vagy a bőre is. A szimbolikus azonosítást alkalmazó rituálé lényege egy a ráolvasópap által elkészített szobor azonosítása a szenvedéssel, illetve annak okozójával, a szimbolikus rítus jellegzetes vonása a szimbolikus azonosító megsemmisítése.²⁰⁰ Más irányból közelítette meg a

¹⁹⁹ Michalowski: (1992) p. 306., Cunningham: (1997) p. 32.

²⁰⁰ Cunningham: (1997) pp. 32-34.

kérdést Abusch, aki a bajelhárító jellegű *maqly* ráolvasás-sorozatát vizsgálva megállapította, hogy a sorozat ún. standard és egyedi rítusokat egyaránt tartalmaz. A rituálék egy része tehát olyan ráolvasásokat és kapcsolódó rítusokat foglal magában, amelyek más bajelhárító-sorozatban is megtalálhatóak, míg bizonyos rituálék csak a *maqly* sorozatban jelennek meg.²⁰¹ Ezt a gondolat jelenik meg Böcknél is, aki a *muvvY* sorozatot vizsgálva úgy vélte, hogy a sorozat rítusai három csoportra oszthatók: az ún. standard nyitó rituáléra, a *muvvY* rituáléra és az ún. standard kapcsolódó rituáléra. Böck a standard rítusok között számos olyan rítust azonosít, amelyek nemcsak az *muvvY* sorozathoz kapcsolhatók, hanem más gyógyító rítusok során is megjelenhettek.²⁰² Így a standard kapcsolódó rituálé nem csak a gonosz erőket távol tartó bajelhárító rítusokat, hanem a kultikus tisztító rítusokat is tartalmaz.²⁰³ Az említett főbb csoportokat megtartva Böck csoportosítását – az általam vizsgált források alapján – némiképp módosítottam. Ennek alapján véleményem szerint a következőképpen osztályozhatjuk a gyógyító rítus során megjelenő kapcsolódó rituálékat:

- a standard nyitórítuálék: különböző purifikációs rítusok, a rítus résztvevőinek, helyszínének és eszközeinek megtisztítása (ezek közé tartoznak az ún. Kultmittelbeschwörungen típusú ráolvasások rítusai is), tisztító rítusok a beteg ágyánál, illetve az ágy egyes részeinél (pl. a páciens fejénél), libációs tisztító rítusok (vízpermetezés a betegre és a beteg ágyára)
- a rituálé fő része: a különböző ártó hatások kezeléséhez kapcsolódó egyedi rítusok, így például az egyes testrészekhez tartozó a gyógyszerek, illetve amulettek elkészítése és alkalmazása során
- standard kapcsolódó rituálék: bajmegelőző rítusok a beteg háza körül és a házban (lisztkör húzása az ágy körül és a ház körül, külön rítus a nyílászárókra, illetve a sarkokra, kiszögelésekre).²⁰⁴

A lázszövegek kapcsán megjegyzendő, hogy a nagy bajelhárító sorozatokhoz (*maqly*, *urpu*, *namburbi*) hasonló, a ráolvasásokhoz kapcsolódó rituális táblákról nincs tudomásunk. Mivel azonban a kései időszak ráolvasási rubrikjai tartalmazznak

²⁰¹ Abusch: (1974), 251-262. o.

²⁰² Böck (2003) 8-11.o.

²⁰³ Böck (2003): 8-9.o.

²⁰⁴ vö: Köcher: Die Ritualtafel der magisch-medizinischen Tafelserie „Einreibung”, AfO 21 (1966) 13-20. o., Böck (2003): 9-15. o.

egy, a láz ellen használatos ráolvasások incipitjeit összefoglaló önálló szakaszt, feltételezhetően kialakulhatott valamiféle sajátos rituálé a láz kezelésére. Az általam vizsgált terapeuta lázkorpusz szövegei között a legkomplexebb rituálét az egyik kivonatos táblán olvashatjuk:

...hematitot, *tabarru*-gyapjút, salétromot, ökörürüléket keverj el disznóvérben, adj hozzá a nádkunyhó kapjának zsírjából! Húzz fel egy nádkunyhót, az ajtajába tűzz vörös színű gyapjút! Gyíkvért ... egy fazék vízben keverd el, a szemeit kend be vele, a szemeit pirított gyógynövénnyel dörzsöld be, a fejét kösd be vörös fejkendővel, vörös színű hamusedényt tégy a beteg fejére, az ágyát lisztkörrel keríts körül, végez füstölést [az ágy] fejénél! (töredékes)

...^{na4}s;mitu ^{na4}vad:nu tabarrim miku kabyt alpi ina d;m vahO tuballal <ina> sippi b;b #...\$
vutukki tanaddi ^gurigallu tu#zaqq\$ap kitY s;mu ina b;bi tatarrac d;m cur;ri itti #...\$ m? va
^{uru}du^{ru}qqi tuballal on?vu teqqO on?vu vamma qalyta tapavvav qaqqassu ^{tg}parviga s;ma
tarakas ^givsyta dikm/na s;ma ina qaqqad marcivu tavakkan ^givervuv#u\$ zivurr: va q/mi viguvi
talammo qut;ru qablu ana qaqqadi

(A/3 2-12.)

A tárgyalt szöveg a fenti típusok közül kettőt tartalmaz. A szöveg eleje töredékes, ezért a nyitórituáléból csupán egy rész maradt fenn. Ebből kiderül, hogy a rítusra egy a gyógyító rítus céljára létesített nádkunyhóban kerül sor. A fő rituálé a páciens szemére és fejére irányul. A kapcsolódó rituálé két jellemző purifikációs rítust tartalmaz: a lisztkör húzását és a füstölést. A rítus során dominál a vörös szín: vörös színű fejkendő, vörös hamuedény stb. A vörös szín mágikus jellegét emeli ki a korpusz egy másik szövege is:

A ráolvasás (címe a következő): „*urbatum*-féreg, vörös *urbatum*-féreg tűnj el! Vörös *urbatu*-féreg vörös eső tűnj el! Vörös ? , agresszivitás, vörös áradás tűnj el! Vörös folyó, vörös eke, vörös földhordó kosár emelkedj! Vörös víz apadj el!

(*viptu urbatum urbatum urbatum s;mtum tibOamma urb;ta s;mta iktum zunnu s;mu tibOma KI-UD s;mtum irhu molu s;mu tibOma n;ru s;mtum imla err/vu s;mu epinna s;ma ^givtupvikku s;mu nivOma m? s;m? liskir*)

(B.2/3 Kol. III. 65-67)

A fentebb említett három rituálétípus közül a terapeuta lázszövegek korpuszában azonban a legtöbb esetben csupán az úgynevezett fő részhez kapcsolódó rítusok jelennek meg. Ezek a kapcsolódó rituálék majd minden esetben egyes

ráolvasásokhoz vagy ráolvasás-gyűjteményekhez kapcsolódtak. A rituálékat tartalmuk alapján három csoportra osztottam:

- gyógyszeres kezelést tartalmazó rituálé
- amulett alkalmazását tartalmazó rituálé
- gyógyszert és amulettet egyaránt alkalmazó rituálé

A rítusok többsége valamilyen gyógyhatású szer (a legtöbbször kenőcs) elkészítését és alkalmazását tartalmazza, az amulett alkalmazását tartalmazó rituálék – a ráolvasásokhoz hasonlóan – a páciens hajának leborotválásához kapcsolódnak. A két kezeléstípus együttesen pedig csupán egyetlen kapcsolódó rituáléban fordul elő. Megjegyzendő azonban, hogy a kapcsolódó rituáléban rögzített gyógyhatású szerek és/vagy amulettek nem azonosak a terapeuta szövegek gyógyszeres kezelést tartalmazó részében felsorolt kezelésekkel. Az alábbiakban néhány példával mutatom be az említett három típusokat.

Gyógyszeres kezelést tartalmazó rituálé

Az (ehhez a ráolvasáshoz) kapcsolódó rituálé a következő: gém fejét, hím szirti fogoly fejét, friss datolyát, datolyapálmafát ... a ráolvasást háromszor recitáld, kend be vele (a beteget)...

kikkiff:#vu \$qaqqad igirO^{muven} qaqqad iccyr hurri zik;ri ^luhonnu ^lgivimmaru #...\$ vipta 3-vu ana libbi tamannY tapavvassu...

(B.2/3 Kol. III. 38-39.)

Az (ehhez a ráolvasáshoz) kapcsolódó rituálé a következő: végy 7 „északi” szentjánoskenyeret, pörköld meg, keverd össze ciprusfa-olajjal és cédrus-lével, kend be vele (a beteget)...

#kikkiff:vu 7 harub? \$ v' ilt;nu teleqqO ina iv;ti turar ina vam;n ^{giv}vurm/ni d;m ^{giv}ereni tuballal tapavvassuma...

(B.2/3 Kol. III. 41.)

Az (ehhez a ráolvasásához) kapcsolódó rituálé a következő: útkereszteződés porát vedd kútvízbe és (a beteg ezzel) mossa meg a száját, és (közben) recitálja a (fentebb említett) ráolvasást.

epuvtavu) eper syq erbetti ana m? byrti inaddima p:vu imessi u vipta imtananni

(B.2/7 28-29.)

Amulett alkalmazását tartalmazó rituálé

Az (ehhez a ráolvasáshoz) kapcsolódó rituálé a következő: hegyi kristályt, karneolt, lazúrkövet, kalcedont, *vihu* követ, *vubY* követ, jobb- és baloldali ZA.M`V köveket *papparmonu* követ, KUR.NU.LU követ, szerpentint, arzén ásványt, UGU.AV.G+.G+ követ, ezt a 13 darabot fűzd egy gyapjúfonálra ... kösd(?) a hajába ...

*epuvtavu na4duhvY na4s;mtu na4uqnY #na4hul;lu\$ na4viha na4vubY na4ZA.M`V imittu na4ZA.M`V
vum/lu# na4papparmonu na4vad:nu c;bitu na4\$4muvvaru na4avgikY na4UGU.AV.G+.G+ 13 nobi
annyti ina sknabasi tavakkak #...\$ v;rtuvu DU-UD ikkalla*

(B.2/3 Kol. III. 29-31.)

Gyógyszeres kezelést és amulettet egyaránt tartalmazó rituálé

Az ehhez (a ráolvasásához) kapcsolódó rituálé a következő: *nonY* növényt, ként, *at;`ivu* növényt, spárgát aszalj meg, nyomkod szét, keverd el olajban és a ráolvasást háromszor mond el felette, kend be vele és meggyógyul! Végy ..., gyíkot ... tedd hozzá sötét szövetbe ... és akaszd a nyakába!

*epuvtavu `nonY kibrotu `at;`ivu nikiptu turar tas:k itti vamni tuballal vipta 3-vu ana libbi
tamannY tapavvassuma iballuf Gl.D~.A teleqqO 7 VU.SI teverim cur;ru balassu qaqqad
calmi UV N=G ana libbi tanaddO ina cub;ti calmi K% N=G SAR-ma ina kivv;divu tavakkan*

(B.1/2 Rev. 21-25., B.1/3 Rev. 23-27.)

A kapcsolódó rítusok jellemzői

A lázkorpusz terapeuta szövegeiben azonosított kapcsolódó rituálék a rítusok fentebb említett Cunnigham-féle csoportosításában az ún. pozitív jellegű rítusok közé sorolhatók, illetve mindegyikük a Böck-féle csoportosítás szerinti a rítus fő részéhez tartozó egyedi rituálé. A vizsgált kapcsolódó rítusok mindegyike szervesen kapcsolódott valamely ráolvasáshoz vagy egy ráolvasás-gyűjteményhez. Így például az egyik egy lánc-amulett elkészítését és a páciens hajába fűzését tartalmazó rituálé az „Erős haj, erős haj, borotvárd a haját!” (*viptu v;rtu dannu v;rtu dannu v;rtu gullib*) kezdetű ráolvasást követi:

Az ehhez tartozó rituálé a következő: karneolt, lazúrkövet, hegyi kristályt, kalcedont, *papparmonu* követ, *vihu* követ, szerpentint, arzén ásványt, UGU.AV.G+.G+ követ, magnetitot, *vubY* követ jobb- és baloldali ZA.M`V köveket fűzz gyapjúfonálra, helyezd a hajába!

epuvtavu na4s;mtu na4uqnY na4duhvY na4hul;lu na4papparmonu na4viha na4muvvaru na4avgikY
na4UGU.AV.G+.G+ na4vad:nu c;bitu na4vubY na4ZA.M`V imittu na4ZA.M`V vum/lu ina s^{ik}narb;si
tavakkak ina v;rtivu SAR v;rtu MIN
(B.2/2 Kol. II. 20-23.)

Egy kenőcsöt és egy amulett elkészítését tartalmazó rituálé pedig „Az erős láz kiűzésének ráolvasás-gyűjteményéhez” (**ka inim.ma ummi lazzi nas;hi**) kapcsolódik. Számos esetben a kapcsolódó rituálé maga is ráolvasás recitálását írja elő, amelyeket a kapcsolódó rituálé során elkészített gyógyszer vagy az amulett alkalmazása során kellett recitálni:

Az (ehhez a ráolvasáshoz) kapcsolódó rituálé a következő: végy 7 „északi” szentjánoskenyeret, nyárfa tűzön pörköld meg, olajjal keverd össze, hétszer recitáld (közben) a ráolvasást, háromszor kend be vele (a beteget), nyomkodd meg (vsz. masszírozás). Miután megnyomkodtad, recitáld a fejére a ráolvasást.

kikkiff:vu 7 harub? va ilt;ni teleqqO ina iv;ti carbate turar ina vamni tuballal vipta 7-vu tamannY 3-va tapavvassu tahall#ac\$u enyma tahallacuvu vipta ana muhhi qaqqadivu tamannY

(B.2/3 Kol. III. 34-35.)

Összességében megállapítható, hogy a kapcsolódó rituálék tartalma a gyógyszeres vagy az amulettet alkalmazó kezelésre fókuszált, tehát a kapcsolódó rituálé a kezelés korábban elemzett részeihez hasonlóan az ártó hatás megszüntetésére irányult.

7. Konklúziók

A lázszövegek korpuszának vizsgálata során azt igyekeztük igazolni, hogy az ókori mezopotámiaiaknak a lázról és általában a betegségekről alkotott felfogása megegyezett az előjelekről alkotott elképzeléseikkel, azaz az ún. orvosi szövegekben – különösen a terapeuta szövegekben – megjelenő betegségeket, illetve tüneteket egyaránt ártó hatású előjelnek tekintették. A gyógyítási rítusok elsődlegesnek tekinthető forrásának, a terapeuta szövegeknek a részletes vizsgálata során pedig azt kívántuk igazolni, hogy a mezopotámiai gyógyító rítusok kezelése során a bajelhárító rítusok paradigmája szerint jártak el, azaz az előjelhordozónak tekintett páciens, illetve testrész „megtisztítására” törekedtek. A szöveghelyek elemzése révén igazoltam, hogy a mezopotámiai szakszövegek terminológiája, illetve a mögötte meghúzódó kultúrális és fogalmi keretek nem feleltethetők meg sem a modern orvoslás, sem pedig a mai közgondolkodás taxonómiai rendszerével.

Az orvoslással, a gyógyító-bajelhárító rítusokkal kapcsolatos szövegeket vizsgálva általánosságban megállapítható, hogy a gyógyításhoz teológiai, rituális és ráolvasási tapasztalatokra egyaránt szükség volt, ezért úgy vélem, hogy az ókori mezopotámiaiak számára a gyógyítás és a bajelhárítás, azaz az orvoslás és a mágia ugyanúgy nem volt szétválasztható, ahogy nem tettek éles különbséget a vallási és a mágikus rítusok között sem. A lázkorpuszba tartozó szövegtípusok sokféleségéből, valamint a különböző szövegtípusok közötti átfedésekből fakadóan a mezopotámiai gyógyító rítusok kutatása során nem lehet szeparált módon vizsgálni az ókori mezopotámiaiak orvosi vagy mágikus szöveg hagyományát, mivel a gyógyító rítus folyamata csak a források komplex elemzése révén ismerhető meg.

A lázszövegek korpusza kapcsán is világosan látszik, hogy a mezopotámiai orvosi gyakorlat elsődleges forrásának a terapeuta szövegeket kell tekintenünk, ezek zöme pedig a gyűjteményes táblák csoportjába tartozik. A gyűjteményes táblákon megjelenő recepteket a diagnosztikai ómenekszövegek leírásaihoz hasonlóan nem tekintjük egy-egy páciens vizsgálatához valamint kezeléséhez kapcsolódó receptnek vagy szimptómaleírásnak, mivel a terapeuta szövegek paragrafusaiban rögzített kezelési javaslatok nem az egyedi esetekből levont következtetésekre épültek. Az egyedi eseteket vizsgáló „esettanulmányok” csak a görög gyógyászatban jelentek meg.

A terapeuta lázszövegek különböző szövegtípusokkal (farmakológiai listák, amulettlista, mágikus kövek listája, ráolvasás-katalógusok) való párhuzamai illetve átfedései alapján úgy vélem, hogy a mezopotámiai orvosi szövegtörzs lázra vonatkozó szövegei egy viszonylag koherens egységként, azaz egyfajta korpuszként foghatók fel. Ezek az átfedések továbbá megerősítik a különböző kezelési eljárások közötti átjárhatóságot is. Úgy vélem, hogy a testhőmérséklet megfigyelése a testen érzékelhető előjelvizsgálatok egyik legáltalánosabb eleme lehetett, amelyet minden beteg esetében elvégzett az orvos. Az előjeltípus gyakoriságából fakadhat a testhőmérséklet változásával, illetve a lázzal kapcsolatos kifejezések viszonylag nagyszámú variációja is.

A láz terminológiája kapcsán kimutattam, hogy a terapeuta szövegeknek csupán kis része foglalkozik kifejezetten a láz különböző típusainak kezelésével, a láz valamilyen formájának említése azonban igen gyakori a szövegek tüneteket, azaz testi jeleket leíró részében. A vizsgált akkád kifejezések kapcsán világossá vált, hogy az ókori mezopotámiaiak számára a különböző gyulladások, égető vagy viszkető érzések és a láz különböző formái ugyanazon szemantikai tartomány részét képezte. Ez lehet a magyarázata az egyes kifejezések logikátlanak tűnő megfelelései, illetve gyűjteményes táblákon és a lexikális szövegekben a közös, általam lázszekciónak nevezett szekcióba való kerülésüknek.

A gyógyszerek alkotóelemeinek vizsgálata során megállapítottam, hogy a láz csillapítása, illetve gyógyítására felhasznált anyagok sem arányukban, sem pedig minőségükben nem térnek el markánsan a terapeuta szövegekben jelzett egyéb betegségek (fejbetegségek, mellkasi panaszok, bélbetegségek stb.) során használt gyógyhatású anyagoktól. Egyedüli kivétel a sör, illetve a méz jóval gyakoribb felhasználása. A láz ellen használatos gyógyszer elkészítéséhez szükséges alapanyagok kiválasztása kapcsán világossá vált, hogy az alapanyagok hatóanyag szempontú vizsgálata – amely általában a mezopotámiai orvoslás forrásait modern orvosi szempontból vizsgáló kutatások egyik fontos szempontja – nem vezet eredményre, mivel a gyógyító rítus során felhasznált gyógyhatású anyagok kiválasztásában a modern orvosi értelemben valódi gyógyhatással rendelkező

alapanyagok azonosítása egyáltalán nem volt szempont a terapeuta gyógyászati szövegeket összeállító gyógyító szakemberek számára.

A láz kezelésére vonatkozó eljárások a mezopotámiaiak számára nem a mai értelemben vett gyógyítást, és nem is egyszerűen tüneti kezelést jelentett. Tézisem szerint a kezelés valamely testrészen megjelenő ártó hatásúnak tekintett előjel, illetve kisugárzásának megszüntetésére irányult. A mezopotámiaiak úgy vélték, hogy az ártó hatású előjelek megszüntetésével megszűnik a szenvedés is. Úgy vélem tehát, hogy a gyógyító rítusok nem a betegségek modern gyógyászati értelemben vett kezelésére, illetve a panaszok enyhítésére irányultak, hanem a szakrálisan tisztátalanná vált testrész rituális megtisztítására törekedtek. Mivel a kezelés a tisztátalanná vált testrész elérésére irányult, a gyógyszer állaga, illetve felhasználási módja elsősorban a kezelés irányultságától függött. Éppen ezért úgy vélem, hogy a mezopotámiai orvosi szövegekben nem lehet a gyógyszerek alkalmazása kapcsán egyes betegségtípusokhoz igazodó kezeléstípusokat azonosítani, illetve a gyógyszeres kezelés alkalmazási módjainak azonosítása a modern orvoslás kezelési eljárásaival félrevezető. A gyógyszerek összetevőit és a gyógyszeres kezelés módját nem gyakorlati tapasztalatok szabták meg, hanem a szakrális tisztaság szempontjai valamint a kezelés irányultsága. A gyógyszeres kezelés minden lépésében során kimutatott mágikus elemek, mint például a számmisztikai összefüggések, igazolják, hogy a gyógyszeres kezelés a mágikus gyógyító rítus szerves részét alkotta, amelyet nem lehet a mágikus gyógyító eljárásoktól megkülönböztetve vizsgálni.

Az amulett alkalmazásának célja a gyógyszeres kezelés révén az ártó hatású előjeltől, esetünkben a láztól, megtisztított testrész, illetve a páciens rituális/mágikus védelme volt. A mezopotámiaiak különbséget tettek a gyógyítási rituálék során használt amulettek között az alkalmazási módjuk alapján is, megkülönböztetvén az egyes amulettek bajelhárító, illetve bajmegelőző szerepét. Az amulettek bajelhárító jellegű használatára a gyógyszeres kezeléssel egy időben került sor, az amulett alkalmazása valamely konkrét ártó hatás, illetve valamely meghatározott testrész megtisztítására törekedett, a bajmegelőző célú alkalmazásra pedig az ártó hatás megszüntetését követően kerülhetett sor, ebbe a csoportba tartozik a zacskós amulettek másik fele. Ebből fakadóan úgy vélem, hogy a mezopotámiaiak a bajelhárító amuletteket és a gyógyszeres kezeléseket nem tekintették az orvoslás különböző műfajainak, hanem

inkább egymás ekvivalenciájaként fogták fel, a kétféle kezelési módszer átjárható volt.

Bár a ráolvasások a gyógyító rítus minden lényeges lépésének (a gyógykészítmény összeállítása, a gyógykezelés előkészítése) fontos alkotóelemét adták, recitálásuk a leggyakrabban azonban a gyógyszereknek, illetve az amuletteknek a páciensen való alkalmazásához kapcsolódott. Úgy vélem tehát, hogy a gyógyszer vagy amulett hatékonysága csak a hangsúlyozottan isteni eredetűnek tekintett ráolvasások révén volt biztosítható, mivel a ráolvasások által biztosított isteni legitimitás teremthette meg az esélyét a gyógykészítmény, illetve az amulett gyógyhatásának.

A korpusz terapeuta szövegeinek kapcsolódó rituáléi a Cunnigham-féle pozitív jellegű rítusok közé sorolhatók, illetve a Böck-féle csoportosítás szerinti a rítus fő részéhez tartozó egyedi rituálé. A rítusok mindegyike közvetlenül kapcsolódott valamely ráolvasáshoz vagy egy ráolvasás-gyűjteményhez. A kapcsolódó rituálék tartalma a gyógyszeres vagy az amulettet alkalmazó kezelésre fókuszált, tehát a kapcsolódó rituálé a kezelés korábban elemzett részeihez hasonlóan az ártó hatás megszüntetésére irányult.

